

ΤΡΥΦΩΝ ΤΟΠΑΛΙΔΗΣ

**Υλικός βίος και λαϊκός πολιτισμός στο Ρουμλούκι
του Μεσοπολέμου: Το χειρόγραφο του Δημητρίου Λουκόπουλου
«Αποστολή εις Ρουμλούκι και Πιέρια το θέρος του 1935»***

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Το 1935 ο Δημήτριος Λουκόπουλος πραγματοποίησε εντεταλμένη από την Ακαδημία Αθηνών λαογραφική αποστολή στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια με σκοπό την συλλογή υλικού προς εμπλουτισμό του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας. Από την περιοδεία του σε είκοσι τουλάχιστον χωριά της περιοχής αποκόμισε πλούσιο λαογραφικό υλικό, συμμέικτου περιεχομένου, που καλύπτει τρία χειρόγραφα τετράδια 1025 σελίδων. Με την παρούσα εργασία επιχειρείται μια πρώτη παρουσίαση αυτής της αδημοσίευτης συλλογής του, που αποκειται στο αρχείο χειρογράφων του ΚΕΕΑ. Προτάσσονται εργοβιογραφικές πληροφορίες για τον συγγραφέα, επισκόπηση των προγενέστερων της συλλογής του Λουκόπουλου δημοσιευμάτων για το Ρουμλούκι, με ιστορικές αναφορές στην περιοχή κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, και πραγματολογικές πληροφορίες για την αποστολή του. Στη συνέχεια παρουσιάζεται και περιγράφεται το περιεχόμενο του χειρογράφου, που καλύπτει ευρείς πτυχές του αγροτικού, κοινωνικού, πνευματικού και θρησκευτικού βίου των κατοίκων. Σταχυολογούνται εκτενή αποσπάσματα τα οποία παρατίθενται κατά οικισμό και θεματικά. Από αυτή την –άγνωστη στο ευρύ κοινό– καταγραφή του Λουκόπουλου αντλούνται αξιόλογες πληροφορίες για τον υλικό κυρίως βίο αλλά και γενικότερα στοιχεία για τον λαϊκό πολιτισμό του Ρουμλουκιού, που εμπλουτίζουν και συμπληρώνουν τη λαογραφική βιβλιογραφία της περιοχής.

---

* Ανεπτυγμένη μορφή ανακοίνωσης στην επιστημονική ημερίδα τοπικής ιστορίας με γενικό τίτλο «Το Ρουμλούκι κατά τους 19ο και 20ό αιώνες», που διοργάνωσε η Εταιρεία Μελέτης Ιστορίας & Πολιτισμού Νομού Ημαθίας (ΕΜΠΗ) στο Εθνογραφικό Κέντρο Γιώργη Μελική (Μελίκη Ημαθίας, 6-7 Μαΐου 2022).

Λέξεις κλειδιά: Δημήτριος Λουκόπουλος, Ρουμλούκι, Κεντρική Μακεδονία, επιτομία λαογραφική έρευνα, αρχειακό υλικό, υλικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Μεσοπόλεμος.

1. Ο Δημήτριος Λουκόπουλος και το λαογραφικό έργο του

Ο Δημήτριος Λουκόπουλος γεννήθηκε στις 20 Αυγούστου 1874 στην Αρτοτίνα, γνωστό ορεινό κεφαλοχώρι της Δωρίδας (υψόμετρο 1180 μ.) αντίκρυ στα επιβλητικά Βαρδούσια. Εκεί έζησε τα πρώτα δώδεκα χρόνια του μέχρι που τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο. Στη συνέχεια πήγε στα Σάλωνα (Αμφισσα) κι έμεινε κοντά σ' έναν θείο του, τον Παπαζήσιμο, ώσπου να αποφοιτήσει από το Γυμνάσιο. Επιθυμία του ήταν να ακολουθήσει φιλολογικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο· ωστόσο, μετά από προτροπή του πατέρα του που δεν είχε τα οικονομικά μέσα για να τον συντηρεί σε πολυτελείς σπουδές, γράφτηκε το 1889 στο Διδασκαλείο Αθηνών. Πήρε το πτυχίο του δασκάλου το 1892, διορίστηκε αμέσως στη Σαλαμίνα και την ίδια χρονιά μετατέθηκε κοντά στη γενέτειρά του, στο Κεφαλόβρυσο Αιτωλοακαρνανίας.

Στο Κεφαλόβρυσο (μετονομάστηκε σε Θέρμο το 1915) ο Λουκόπουλος υπηρέτησε ως δημοδιδάσκαλος επί 33 σχεδόν συναπτά έτη (Νοέμβριος 1892-Φεβρουάριος 1925), με εξαίρεση το σχολικό έτος 1913-14 που πήγε στα Γρεβενά ως προσωρινός επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαίδευσης. Σε ηλικία 22 ετών γνωρίστηκε στο Κεφαλόβρυσο με τη Μαρία (1881-1969), κόρη του παντοπώλη Αθανασίου Βασιλόπουλου, παντρεύτηκαν το 1899 και απέκτησαν τέσσερα παιδιά: τον Νικόλαο (1900-1993), τον Κλέαρχο (1906-1996), την Αγλαΐα (1909-1992) και τον άτυχο Θανασάκη, που πέθανε το 1920 σε ηλικία μόλις δύο ετών.

Η κλίση του Λουκόπουλου στη λαογραφία φανερώθηκε από τα νεανικά του χρόνια¹. Πρώιμα άρθρα του, με ιστορικά κυρίως και αρχαιολογικά θέματα, βρίσκουμε σε επαρχιακές εφημερίδες των αρχών του 20ού αιώνα (*Ηχώ του Αγρινίου*, *Ναυπακτία* και *Νεολόγος Πατρών*). Τα πρώτα αξιόλογα λαογραφικά κείμενά

1. Ο ίδιος ανέφερε σε συνέντευξή του: *τὸ πρῶμο λαογραφικὸ μου ἐνδιαφέρον, ἴσως νὰ ὀφείλεται στὴν καταγωγή μου. [...] ἡ ἀγάπη μου στὴ λαογραφία, δὲν ὀφείλεται σὲ καμμιά εἰδικὴ προπαίδεια, τὴ χρωστῶ στὴ βαθιὰ συμπάθεια κι ἐκτίμηση ποὺ ἀπὸ παιδάκι ἀκόμα εἶχα στὸ λαό μας, τὸν ἀγνὸ σωματικὰ, ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ. Τὸ λαογραφικὸ μου ἐνδιαφέρον τὸ πολυπλασίασε ἡ παραμονή μου πολλὰ χρόνια ἔξω ἀπὸ τὸ κέντρο τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ εὗρισκα τὶς εὐκαιρίες νὰ χρησιμοποιοῦ τὶς ὥρες τῆς ἐξωεπαγγελματικῆς μουσχόλης μὲ τὴν ἐρευνα τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ μας καὶ μὲ τὴ συλλογὴ πλούσιου λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ υἱικοῦ. Βλ. Κώστας Α. Παπαχρίστος, «Δημήτριος Λουκόπουλος», *Νεοελληνικά Γράμματα*, τεύχ. 125 (Σάββατο 22 Απριλίου 1939), σ. 12.*

Εικ. 1. Ο Δημήτριος Λουκόπουλος στις αρχές του 20ού αιώνα· φωτογραφία των αδελφών Μανάκια (αρχείο Άννας Σταματοπούλου-Λουκοπούλου).

του δημοσιεύθηκαν στους πρώτους τόμους της *Λαογραφίας*², το επιστημονικό όργανο της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, τακτικό μέλος της οποίας ήταν ο Λουκόπουλος από το 1909³. Η ακρίβεια των περιγραφών του εντυπωσίασε τον Νικόλαο Γ. Πολίτη (1852-1921), που τον παρότρυνε να ασχοληθεί συστηματικότερα με τη συλλογή λαογραφικού υλικού της ιδιαίτερης πατρίδας του⁴. Από την ίδρυση του Λαογραφικού Αρχείου (1918) ο Λουκόπουλος επιζητούσε διακαώς την απόσπασή του σε αυτό για να αφοσιωθεί αποκλειστικά στην υπηρεσία της λαογραφικής επιστήμης, όπως φαίνεται από επιστολές του προς τον Ν. Γ. Πολίτη⁵. Το 1925 αποσπάστηκε στο Ιστορικό Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας και την επόμενη χρονιά μετατάχθηκε στο Λαογραφικό Αρχείο, το οποίο είχε μόλις υπαχθεί στη νεοϊδρυμένη Ακαδημία Αθηνών.

Στην πρωτεύουσα ο επαρχιώτης δημοδιδάσκαλος διεύρυνε τους πνευματικούς του ορίζοντες, ανέπτυξε φιλίες και συνεργάστηκε με πλειάδα διακεκριμένων λογίων και επιστημόνων λαογράφων της εποχής του, πρωτίστως με τον Στίλπωνα Κυριακίδη, μαθητή του Ν. Γ. Πολίτη και πρώτο διευθυντή του Λαογραφικού Αρχείου (1918-1926). Από το 1925 μέχρι και το 1940 εκδόθηκαν δέκα βιβλία του, με λαογραφικό, ιστορικό και περιηγητικό περιεχόμενο, από τα οποία ξεχωρίζει η τετραλογία του για τον υλικό πολιτισμό της Δυτικής Ρούμελης: «Αιτωλικά οικήσεις, σκεύη και τροφάι» (1925), «Πώς υφάινουν και νάνωνται οι Αιτωλοί» (1927), «Παιμενικά της Ρούμελης» (1930) και «Γεωργικά

2. Τα δημοσιευμένα κείμενα του Λουκόπουλου στη *Λαογραφία* είναι τα εξής: «Ου φτουχός Άη Φύλιπας», Α' (1909), σ. 696· «Τρία αιτωλικά παραμύθια», Β' (1910), σ. 385-398· «Αιτωλικά επωδαί», Δ' (1912), σ. 36-41· «Σύμμεικτα αιτωλικά λαογραφικά», Δ' (1912), σ. 414-425· «Αιτωλικά παραδόσεις», Δ' (1912), σ. 425-451· «Σύμμεικτα λαογραφικά Μακεδονίας», ΣΤ' (1917), σ. 99-168 και «Σύμμεικτα αιτωλικά λαογραφικά», Η' (1921), σ. 13-66.

3. Βλ. Γεώργιος Χ. Κούζας, *Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία: Η ιστορική διαδρομή της (1908-2008)*, Αθήνα 2009, σ. 155.

4. Βλ. Στίλπων Π. Κυριακίδης, «Νεκρολογία. Συνεργάται της Λαογραφίας, αποθανόντες κατά την διάρκεια της Κατοχής. Δημήτριος Λουκόπουλος, 1874-1943», *Λαογραφία*, ΙΒ' (1938-1948), σ. 601· Γεώργιος Κούζας, *Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, ό.π.*, σ. 156.

5. Το Λαογραφικό Αρχείο ιδρύθηκε με το Νόμο 1304/1918 (ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 85, 18-4-1918) από τον Ν. Γ. Πολίτη. Η πλήρωση των θέσεων επίκουρων ταξινόμων του Λαογραφικού Αρχείου γινόταν τότε με απόσπαση λειτουργών της Δημοτικής ή Μέσης Εκπαίδευσης. Την επιθυμία του να αποσπαστεί στο Λαογραφικό Αρχείο την διατύπωσε ο Λουκόπουλος σε δυο επιστολές του προς τον Ν. Γ. Πολίτη, στις 13 Οκτωβρίου και στις 3 Δεκεμβρίου 1919. Βλ. Ευάγγελος Θ. Καραμανές, «Προσεγγίσεις του υλικού βίου κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου: Το Λαογραφικό Αρχείο», στο *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας* (Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου), τόμ. Α', ΚΕΕΑ της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 2012, σ. 415 και υποσημείωση 23.

Εικ. 2. Ο Δημήτριος Λουκόπουλος με την οικογένειά του στην Αρτοτίνα· τέλη δεκαετίας 1930 (αρχείο Άννας Σταματοπούλου-Λουκοπούλου).

της *Ρούμελης*» (1938). Αυτά τα τέσσερα έργα –εγχειρίδια λαϊκής τεχνικής και τεχνολογίας, τα χαρακτήρισε ο Μιχάλης Γ. Μερακλής⁶– καθιέρωσαν τον Λουκόπουλο ως τον σημαντικότερο εκπρόσωπο της «εθνογραφικής τάσης» –κατά τον Στέλιο Παπαδόπουλο– στην ελληνική λαογραφία του Μεσοπολέμου⁷. Παράλληλα, την ίδια περίοδο, πυκνή ήταν και η αρθρογραφία του σε εφημερίδες της Αιτωλοακαρνανίας, σε φιλολογικά και λαογραφικά περιοδικά (κυρίως στα *Νεοελληνικά Γράμματα* που εξέδιδε ο Ελευθερουδάκης), στο *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος* του Γεωργίου Δροσίνη και σε φυσιολατρικά έντυπα⁸.

6. Βλ. Δημήτρης Λουκόπουλος, *Γεωργικά της Ρούμελης*, εισαγωγή Μ. Γ. Μερακλή, Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 1983, σ. XIII.

7. Βλ. Στέλιος Παπαδόπουλος, *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο (1900-1975) κατά την προφορική μαρτυρία των χαλκουργών: Συμβολή στην εθνογραφική τεχνολογία*, τόμ. Α', Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1982, σ. 19.

8. Μια πρώτη απόπειρα συνολικής καταγραφής της εργογραφίας του Δημητρίου Λουκόπουλου έκανε ο πρωτότοκος γιος του (και λογοτέχνης) Νικόλαος, βλ. «Βιβλιογραφία», *Ελεύθερα Γράμματα*, τεύχ. 59 (Τετάρτη 15 Ιανουαρίου 1947), σ. 29. Την συμπλήρωσε και την επαύξησε, με προσθήκες κρίσεων για το έργο του και αδημοσίετου υλικού του Λουκόπου-

Κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του στο Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών, ο Λουκόπουλος πραγματοποίησε έξι αποστολές για τη συλλογή λαογραφικού υλικού, σε Αιτωλοακαρνανία και Δωρίδα (1927, 1928, 1929), στο Σούλι (1933), στην Ελασσόνα και στα Χάσια (1934), με τελευταία στο Ρουμλούκι και στα Πιέρια (1935)⁹. Τα αποκείμενα στο Λαογραφικό Αρχείο και στο Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών αδημοσίευτα χειρόγραφα του, 34 συνολικά, ξεπερνούν τις 10.500 σελίδες με ποικίλο λαογραφικό και γλωσσικό υλικό¹⁰. Ειδική μνεία πρέπει να γίνει και στη συνεισφορά του Λουκόπουλου στην Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, την οποία υπηρέτησε αδιαλείπτως με ζήλο και αφοσίωση από τη θέση του γραμματέα της, από το 1927 μέχρι το 1941 ως στενός συνεργάτης του Στίλπωνος Κυριακίδου κυρίως στην έκδοση του περιοδικού *Λαογραφία* του οποίου ο Κυριακίδης είχε την εκδοτική ευθύνη από το 1929 έως το τέλος της δεκαετίας του 1940¹¹. Ήταν, επίσης, επίτιμο μέλος της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας των Θεσσαλών και συνεργάτης των *Θεσσαλικών Χρονικών*.

Σταθμός της ύστερης λαογραφικής διαδρομής του Λουκόπουλου ήταν η γνωριμία του, το 1922, με τη μουσικόλογο και λαογράφο Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ (1889-1979). Η στενή συνεργασία τους ξεκίνησε το 1930 στον Σύλλογο Δημοτικών Τραγουδιών¹² και συνεχίστηκε στο Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, που

λου, η Ευθυμία Παπασπύρου-Καραδημητρίου, «Ο Δημήτρης Λουκόπουλος και το έργο του», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, τόμ. 23 (1980), σ. 573-609.

9. Βλ. Ευάγγελος Καραμανές, «Προσεγγίσεις του υλικού βίου», *ό.π.*, σ. 419.

10. Βλ. Ευθυμία Παπασπύρου-Καραδημητρίου, «Ο Δημήτρης Λουκόπουλος και το έργο του», *ό.π.*, σ. 598-601· Γεώργιος Α. Μέγας, «Δημήτριος Λουκόπουλος», *Νέα Εστία*, τόμ. 34, τεύχ. 390 (1 Σεπτεμβρίου 1943), σ. 1113.

11. Στις 5 Φεβρουαρίου 1927 ο Στίλπων Κυριακίδης, υποβάλλοντας στο διοικητικό συμβούλιο της ΕΛΕ παραίτηση από τη θέση του γραμματέα λόγω του διορισμού του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, πρότεινε να τον διαδεχθεί ο Λουκόπουλος, ο οποίος «*ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ν. Πολίτου, ὑπῆρξε τὸν κυριώτερον στήριγμα τῆς Ἑταιρείας αὐτῆς καὶ ὑπὸ ἐπιστημονικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἔποψιν*». Βλ. Γεώργιος Κούζας, *Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία*, *ό.π.*, σ. 77-78. Σημειωτέον ότι την περίοδο από το 1929 έως το τέλος της πολεμικής δεκαετίας του 1940 πολλές αρμοδιότητες της Εταιρείας (και η εκτύπωση του περιοδικού *Λαογραφία*) είχαν μεταφερθεί στην Θεσσαλονίκη όπου υπηρετούσε ως καθηγητής του Πανεπιστημίου ο Κυριακίδης μετά από την ίδρυσή του το 1927.

12. Ο Σύλλογος Δημοτικών Τραγουδιών ιδρύθηκε το 1930 από επιφανείς Αθηναίους με προτροπή του Γάλλου νεοελληνιστή καθηγητή Hubert Pernot (1870-1946). Η Μέλπω Μερλιέ, ως άμισθη διευθύντρια του Συλλόγου, με μοναδικό συνεργάτη της τον Δημήτριο Λουκόπουλο, ανέλαβαν να φέρουν σε πέρας το έργο της φωνογράφησης εκατοντάδων δημοτικών τραγουδιών από τον τότε ελλαδικό χώρο, τη Βόρεια και την Ανατολική Θράκη, τη Μικρά Ασία και τα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα. Αυτό το πρωτοποριακό για την εποχή του

ίδρυσε η Μερλιέ το 1933¹³. Από τότε τα ενδιαφέροντα του Αιτωλού λαογράφου μετατοπίστηκαν στην εθνογραφική και λαογραφική έρευνα του ξεριζωμένου ελληνισμού της Καππαδοκίας· έργο στο οποίο αφιέρωσε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Από το 1934 μέχρι και τον Ιούνιο του 1941 ο Λουκόπουλος επιδόθηκε συστηματικά στη συλλογή μαρτυριών από πρόσφυγες των ελληνικών κοινοτήτων της Καππαδοκίας και ιδιαίτερα των Φαράσων. Στα τέλη του 1937 είχε ολοκληρωμένα τα κείμενα των δύο πρώτων βιβλίων του –από τα έξι συνολικά– για τα Φάρασα και τις αποικίες των Φαράσων, που προετοιμάζε να κυκλοφορήσει πρώτα το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο εγκαινιάζοντας την εκδοτική σειρά «Καππαδοκία». Όμως, η γερμανική κατοχή και ο ξαφνικός θάνατός του ματαίωσαν αυτό το φιλόδοξο εκδοτικό εγχείρημα¹⁴.

έργο ολοκληρώθηκε το 1931 με την οικονομική συνδρομή της κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου και την τεχνική υποστήριξη του Γαλλικού Μουσικού Οίκου Pathé. Βλ. Μέλπω Μερλιέ, *Η Μουσική Λαογραφία στην Ελλάδα: Δοκίμιο*, Εκδόσεις Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου, Αθήνα 1935, σ. 5-10.

13. Η ίδρυση από τη Μερλιέ του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου και του Αρχείου της Μικρασιατικής Λαογραφίας, ως τμήμα του πρώτου, αποτέλεσαν σταθμό στη μελέτη της ιστορίας και του πολιτισμού των ελληνικών κοινοτήτων της Μικράς Ασίας. Για τη συνεργασία της με τον Λουκόπουλο η Μερλιέ αναφέρει: «Από τα 1930 ως τα 1935, όταν δεν είχαμε ακόμα άλλους συνεργάτες, ζήσαμε μόνοι μας οι δύο μας, ο Λουκόπουλος κι εγώ, την ήρωϊκή εποχή του Αρχείου. Οι κοινοί μόχθοι κάμανε στενότερη τη φιλία μας... Δουλεύαμε 10 με 12 ώρες την ημέρα... Από τα 1935 ως τα 1942 ο Λουκόπουλος δεν εργάστηκε παρά για το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, πρώτα στην προετοιμασία της περισυλλογής των τραγουδιών, ύστερα στο τμήμα της Μικρασιατικής Λαογραφίας. Δώδεκα ολόκληρα χρόνια δουλέψαμε μαζί, ξενυχτήσαμε στη δουλειά, οδοιπορήσαμε, ταξιδέψαμε. Δώδεκα χρόνια είχα τον καιρό να εκτιμήσω ακόμα περισσότερο το σπάνιο ήθος του και να συγκινηθώ με την πλούσια ελληνικότητά του». Βλ. Μέλπω Μερλιέ, «Ο Λουκόπουλος και το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο», *Ελεύθερα Γράμματα* 59 (Τετάρτη 15 Ιανουαρίου 1947), σ. 21. Το 1949 το Αρχείο Μικρασιατικής Λαογραφίας μετονομάστηκε σε Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών - Ίδρυμα Μέλπως και Οκτάβιου Μερλιέ, που αποτελεί μέχρι και σήμερα το σημαντικότερο ερευνητικό ίδρυμα για τον μικρασιατικό ελληνισμό στη χώρα μας. Βλ. Μέλπω Μερλιέ, *Το Αρχείο της Μικρασιατικής Λαογραφίας: πώς ιδρύθηκε-πώς εργάστηκε*, Αθήνα 1948· ΚΜΣ, *Ο τελευταίος Ελληνισμός της Μικράς Ασίας: Το έργο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 1930-1973*, Αθήνα 1974· Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών: Εξηνταπέντε χρόνια επιστημονικής προσφοράς. Αποτίμηση και προοπτική*, Αθήνα 1996· Ευάγγελος Καραμανές, «Επαγγελματικοί βίοι των προσφύγων στο πλαίσιο της μελέτης του λαϊκού πολιτισμού» στο *Ιστορίες Επιβίωσης: Μικρασιάτες Πρόσφυγες και εργασία στις νέες πατρίδες. Κατάλογος έκθεσης*, (Γεν. επιμ. Μαρία Καμηλάκη, επιμ. Μαρία Βλασσοπούλου, Αντζελα Καραπάνου), Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2022, σ. 255-262.

14. Μεταπολεμικά, με βάση το ανέκδοτο υλικό του Λουκόπουλου για τα Φάρασα, το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών εξέδωσε τρεις αξιόλογες μονογραφίες: «*Η λαϊκή λατρεία*

Εικ. 3. Ο τάφος του Λουκόπουλου στο Θέρμο, όπως τον φωτογράφησε το 1968 ο γιος του Νίκος, σημειώνοντας ότι την επόμενη χρονιά έγινε πετρώχιστος (αρχείο Άννας Σταματοπούλου-Λουκοπούλου).

Τον Ιούλιο του 1941 ο Λουκόπουλος εγκατέλειψε την Αθήνα και επέστρεψε με την οικογένειά του στο Θέρμο. Εκεί, παρά τις δύσκολες κατοχικές συνθήκες και τις φροντίδες για την επιβίωση, έγραψε το τελευταίο έργο του, «Οικογενειακή ζωή των Αιτωλών», που έμεινε ανολοκλήρωτο. Επίσης, είχε έτοιμο ένα οδοιπορικό –περιήγηση στην περιοχή του Θέρμου και της παλιάς επαρχίας Αποκούρου, με πολλές ιστορικές, αρχαιολογικές και λαογραφικές πληροφορίες– το οποίο εκδόθηκε το 1990¹⁵. Στις αρχές Μαΐου του 1943 ο Λουκόπουλος

των Φαράσων» (1949) με επιμέλεια του Δημήτρη Πετρόπουλου, «Το γλωσσικό ιδίωμα των Φαράσων» (1948) με συγγραφέα τον καθηγητή της γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Νικόλαο Ανδριώτη και τις «Παροιμίες των Φαράσων» (1951) με επιμέλεια του Δημητρίου Λουκάτου. Επίσης, δύο άλλα κείμενα του Λουκόπουλου δημοσιεύθηκαν στο Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών: «Η ξενιτειά», τόμ. 5 (1980), σ. 505-511 και «Προλεγόμενα στο βιβλίο του Βαρασού της Καππαδοκίας [1934-1935]», τόμ. 8 (1990), σ. 239-244.

15. Δημήτρης Λουκόπουλος, *Θέρμος και Απόκουρο: Ιστορία-Αρχαιολογία-Λαογραφία*, Ιστορικές Εκδόσεις Στέφανος Δ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1990 (επανεκδόση 2002), με εισαγωγή του Δημήτρη Σταμέλου και φωτογραφίες του Νικόλαου Λουκόπουλου.

αρρώστησε ξαφνικά και πέθανε ένα μήνα αργότερα, στις 30 Ιουνίου, σε ηλικία 69 ετών.

Η λαογραφική διαδρομή του Λουκόπουλου μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους¹⁶. Στην πρώτη, που περιλαμβάνει τα χρόνια της διδασκαλικής του υπηρεσίας στο Θέρμο, δημοσιεύθηκαν τα πρώτα αξιόλογα ιστορικά και λαογραφικά κείμενά του σε επαρχιακές εφημερίδες και στο περιοδικό *Λαογραφία*. Η δεύτερη καλύπτει μια δεκαετία (1925-1935), από την εγκατάστασή του στην Αθήνα μέχρι και την αφυπηρέτησή του από το Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας. Την περίοδο αυτή, που ήταν η πιο παραγωγική του αυτοδίδακτου λαογράφου, εξέδωσε τα περισσότερα έργα του, απέκτησε επιστημονικές γνώσεις, ειδίκευση στην κατάταξη του λαογραφικού υλικού και εμπειρία στην επιτόπια έρευνα. Η τρίτη περίοδος καταλαμβάνει τα χρόνια της αποκλειστικής συνεργασίας του με το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο της Μέλπως Μερλιέ, από τα τέλη του 1935 έως και τα μέσα του 1941. Το έργο του αυτής της περιόδου δυστυχώς δεν πρόλαβε να το ολοκληρώσει και να το δει δημοσιευμένο¹⁷.

Το 1947, τέσσερα χρόνια μετά τον θάνατό του, το περιοδικό *Ελεύθερα Γράμματα* αφιέρωσε στη μνήμη του Λουκόπουλου ένα ολόκληρο τεύχος, με εγκωμιαστικά κείμενα για την προσωπικότητά και το έργο του, που έγραψαν οι Octave και Mélior Merlier, Κωνσταντίνος Ρωμαίος, Κ. Θ. Δημαράς, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Δημήτριος Λουκάτος και Κώστας Καρθαίος. Ο ιστορικός Σπύρος Ασδραχάς σε μια διάλεξή του συνόλησε το αποτύπωμα του Αιτωλού λαογράφου με τα ακόλουθα λόγια: *ο Λουκόπουλος υπήρξε μεγάλη φυσιογνωμία της Ελληνικής Λαογραφίας και της Εθνικής Ιστοριογνωσίας, που έκανε από διαφορετικούς δρόμους το αντίστοιχο του Φαίδωνα Κουκουλέ στο «Βυζαντινών βίος και πολιτισμός»*¹⁸.

16. Βλ. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, «Πώς είδα το Λουκόπουλο», *Ελεύθερα Γράμματα*, τεύχ. 59 (Τετάρτη 15 Ιανουαρίου 1947), σ. 24 και στα *Άπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, τόμ. 8 Διάφορα, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 233-234.

17. Σε συνέντευξη που παραχώρησε το 1939 και στην ερώτηση *τί ανέκδοτη εργασία έχετε; ο Λουκόπουλος* απάντησε: *6-7 βιβλία για τις εκδόσεις του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου, που τόσο άξια διευθύνει η κυρία Μερλιέ. Τα βιβλία αυτά θα είναι μια αποκάλυψη των Φαράσων της Καπαδοκίας. Θα προφτάσω; Ποιός ξέρει;* Βλ. Κώστας Α. Παπαχρίστος, Δημήτριος Λουκόπουλος [συνέντευξη], ό.π., σ. 12. Πβλ. επίσης και σχετικές μνείες: Γεώργιος Α. Μέγας, «Δημήτριος Λουκόπουλος» [νεκρολογία], *Νέα Εστία*, τόμ. 34, τεύχ. 390 (1 Σεπτεμβρίου 1943), σ. 1114· Ευθυμία Παπασπίρου-Καραδημητρίου, «Ο Δημήτρης Λουκόπουλος και το έργο του», ό.π., σ. 602-603.

18. Σπύρος Ασδραχάς, «Συνέχεια προηγούμενου θέματος: Παραδείγματα από τα «Γεωργικά» του Λουκόπουλου. Αγροτικό τοπίο. Ανάλυση πηγών» [μαγνητοφωνημένη διάλεξη στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 26-2-1994], διαθέσιμο στο: <https://hdl.handle.net/10442/15834>.

2. Τα λαογραφικά δημοσιεύματα για το Ρουμλούκι μέχρι τα τέλη του Μεσοπολέμου

«Ρουμλούκι» ονόμασαν οι Οθωμανοί κατακτητές την μεταξύ των ποταμών Αλιάκμονα και Λουδία πεδινή περιοχή, επειδή κατοικούνταν από αυτόχθονες πληθυσμούς Ρωμιών¹⁹. Η Αγγελική Χατζημιχάλη γράφει ότι: *τὸ Ρουμλοῦκι ἀποτελεῖται ἀπὸ καμμιά ἐβδομηνταριά περίπου χωριά πέραν ἀπὸ τὸ ποτάμι τὸ Λουδία, ὡς τὰ βουνά της Βέροιας, μὲ βορεινὸ σύνορο τὴ λίμνη τῶν Γιαννιτσῶν καὶ μὲ νότιο τὰ ριζοβούνια τῶν Πιερίων. Οἱ κάτοικοί του, κατ' ἐξοχὴν γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, διατήρησαν τοὺς θρύλους, τὶς παραδόσεις, τὶς συνήθειες, ὅπως καὶ τὴν τέχνη τοὺς ἀνεπηρέαστη ἀπὸ ξενικὲς ἐπιδράσεις*²⁰.

Χωρογραφικές και ανθρωπογεωγραφικές πληροφορίες για το «(Ου)ρουμλούκι», με αναφορές σε πενήντα περίπου χωριά και τσιφλίκια της περιοχής, περιέχονται στο έργο του Νικόλαου Θ. Σχινά (1845-1921) *«Οδοιπορικά σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας»*²¹. Αξιόλογες αναφορές για την περιοχή απαντώνται στα έργα δύο Γερμανών συγγραφέων: του Adolf Hermann Struck (1877-1911), ο οποίος περιηγήθηκε το Ρουμλούκι στο γύρισμα του 20ού αιώνα²² και του καθηγητή της Γεωγραφίας στο Πανεπι-

19. Ο τοπωνυμικός όρος «Ρουμλούκι» είναι εξελληνισμένη εκφορά της τουρκικής λέξης *Rumluk*· σύνθετο ουσιαστικό που σημαίνει ιδιότητα ή κατάσταση όπου επικρατεί το ρωμαίο στοιχείο. Βλ. Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, *Ρουμλουκιώτικα Σημειώματα 1980-1988*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 13-14· Ο ίδιος, *Το Ρουμλούκι (Καμπανία) κατά την πρώτη και μέση οθωμανοκρατία (14^{ος} αιώνας-1830)*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 462· Μαρία Σπυριδωνίδου-Σκαρσούλη, «Σημειώματα από το Ρουμλούκι Ημαθίας», *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, τόμ. 19 (1994-1995), σ. 165· Δημήτριος Α. Πανταζόπουλος, «Τ' Αντέτια μας»: *Ηθη και έθιμα από το Ρουμλούκι*, Αλεξάνδρεια [Ημαθίας] 2001, σ. 13· Γιώργος Μερτζανίδης, *Ρουμλούκι: όψεις του αγροτικού χώρου στο μεταίχμιο του 20ού αιώνα*, (ερευνητική-πτυχιακή εργασία), Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 27-35, διαθέσιμο στο: https://ikee.lib.auth.gr/record/335283/files/MERTZANIDIS_GIORGOS.pdf.

20. Αγγελική Χατζημιχάλη, «Ρουμλούκι–Σπίτι και φορεσιά», *Νέα Εστία*, τόμ. Γ', τεύχ. 1/25 (1 Ιανουαρίου 1928), σ. 22-23.

21. Στις αρχές της δεκαετίας του 1880 ο τότε ταγματάρχης του Μηχανικού Νικόλαος Θ. Σχινάς με εντολή του υπουργείου των Στρατιωτικών περιόδευσε μυστικά την οθωμανοκρατούμενη Μακεδονία και Ήπειρο με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για στρατιωτικούς σκοπούς. Βλ. Νικόλαος Θ. Σχινάς, *Οδοιπορικά σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*, Εν Αθήναις, Τύποις «Messager d'Athènes» 1886, τεύχ. Α' σ. 175-176, 197-198, τεύχ. Β', σ. 202-209. Το έργο επανακυκλοφόρησε επίτομο από τις εκδόσεις Μάτι τον Δεκέμβριο του 2017.

22. Adolf Struck, *Makedonische Fahrten: II. Die Makedonischen Niederlande*, Serajevo 1908, σ. 15-26, 44-47.

στήμιο του Μαρβούργου Leonhard Schultze-Jena (1872-1955), ο οποίος στο πλαίσιο της εθνογραφικής και λαογραφικής μελέτης του για τη Μακεδονία, επισκέφθηκε την περιοχή το καλοκαίρι του 1922²³.

Ο πρώτος Έλληνας συλλογέας αμιγώς λαογραφικού υλικού από το Ρουμλούκι είναι ο (άγνωστός μας) Αλ. Κ. Κωνσταντινίδης, ο οποίος, κατά το χρονικό διάστημα της παραμονής του στο Γιδά (1909), τηρούσε «ημερολόγιο» σημειώνοντας τις εντυπώσεις του από την περιοχή και τα έθιμα του τόπου. Η συλλογή αυτή του Κωνσταντινίδη, με τίτλο «Μακεδονική Ζωή - Σελίδες Ημερολογίου», δημοσιεύθηκε (σε συνέχειες) το 1911 στο *Μηνιαίον Παράρτημα* της εφημερίδας *Αθήναι*²⁴. Περιλαμβάνει 33 δημόδη άσματα και διάφορα εθμικά δρώμενα (Δωδεκαήμερου, Αποκριών, Λαζάρου, Πρωτομαγιάς, Κλήδονα, γάμου, γέννησης), που ο συλλογέας κατέγραψε στα χωριά Γιδάς (σημερινή Αλεξάνδρεια Ημαθίας), Καυτόχωρα, Νησέλι, Νεοχώρι και Νησί, περιγραφές της τοπικής ανδρικής και γυναικείας φορεσίας, της πανήγυρης του Αγίου Αθανασίου Παλαιόχωρας, κ.ά.²⁵

Σύντομα περιηγητικά κείμενα με πληροφορίες για τα χωριά Νεόκαστρο, Μελίκη, Πρόδρομος, Γκριζάλη (Αγκαθιά), Νησελούδι, Μικρό Αλάμπορο (Κυδωνέα), Μέγα Αλάμπορο (Πρασινάδα), Τρίγλοβο (Τρίλοφιά), Σφήνιτσα, Βούλτιστα (Λιβιάδι), Νησέλι, Παλατίτσια, Μπαρμπες-Κούτλες (Βεργίνα), Σάδινα (Καράβι) και Κουλούρα του Ρουμλουκιού δημοσιεύθηκαν το 1920-1921 στη βραχύβια και δυσεπρεπής σήμερα έκδοση «*Εθνικός Οδηγός της Μεγάλης Ελλάδος*» του Γεωργίου Ι. Φιλάρτου. Από τα κείμενα αυτά, που διανθίζονται με εικόνες του Γερμανού φωτοστιγμογράφου Ε. Κόλμαν από την περιοχή, ξεχωρίζουν η καταγραφή μιας παράδοσης για το κατσούλι (τον χαρακτηριστικό γυ-

23. Leonhard Schultze Jena, *Makedonien: Landschafts und Kulturbilder*, Jena 1927. Ειδικά για την περιοχή του Ρουμλουκιού βλ. τις αναφορές του για την αποθήκευση του καλαμποκιού στον *κουτσηρό* (σ. 107), την αρχιτεκτονική δομή του σπιτιού και των συμπληρωμάτων του στον Γιδά (σ. 107-112), τον αργαλειό (σ. 112-116) και την χλωρίδα του τόπου (σ. 119-121).

24. Η εφημερίδα *Αθήναι*, με ιδιοκτήτη-διευθυντή τον νομικό και δημοσιογράφο Γεώργιο Κ. Παπ, εξέδωσε το πρώτο φύλλο της στις 19 Οκτωβρίου 1902. Από τον Νοέμβριο του 1907 η εφημερίδα καθιέρωσε το *Μηνιαίον Παράρτημα*, ένα πολυσέλιδο περιοδικό με ποικίλη εγκυκλοπαιδική ύλη, που διανεμόταν δωρεάν στους συνδρομητές και στους τακτικούς αναγνώστες του ημερήσιου φύλλου.

25. *Μηνιαίον Παράρτημα* εφημερίδας *Αθήναι*, βλ. τεύχη: 5 (Μάιος 1911), σ. 3258-3263· 6 (Ιούνιος 1911), σ. 3321-3326· 7 (Ιούλιος 1911), σ. 3398-3400· 8 (Αύγουστος 1911), σ. 3468-3472· 9 (Σεπτέμβριος 1911), σ. 3532-3536· 10 (Οκτώβριος 1911), σ. 3585-3586 και 12 (Δεκέμβριος 1911), σ. 3681-3691. Το κείμενο του τελευταίου τεύχους διανθίζεται με δύο φωτογραφίες του Εμμανουήλ Παλατιανού: «Ο Σταθμός Γιδά επί της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου», «Όμιλος χωρικών συγκεντρούμενος δια τον χορόν».

ναικείο κεφαλόδεσμο στο Ρουμλούκι) και οι εντυπώσεις από μια παράσταση Καραγκιόζη στη Μελίκη²⁶.

Την πρώτη συστηματική λαογραφική έρευνα στην περιοχή του Γιδά, εστιασμένη κυρίως στη λαϊκή τέχνη του Ρουμλουκιού, πραγματοποίησε η Αγγελική Χατζημιχάλη (1895-1965), η οποία, με εφόδιο τις ιδιαίτερες σπουδές της στη ζωγραφική και την έμφυτη κλίση της στην καλλιτεχνία, αφιέρωσε τη ζωή της στη μελέτη, ανάδειξη και προβολή της ελληνικής λαϊκής τέχνης και χειροτεχνίας²⁷. Η Χατζημιχάλη επισκέφθηκε αρκετές φορές τον Γιδά, από το 1927, πριν ακόμη αναλάβει την καλλιτεχνική επιμέλεια του περιπτέρου λαϊκής τέχνης στην 2η Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης, για να μελετήσει την τοπική λαϊκή χειροτεχνία. Καρπός αυτής της μελέτης είναι το βιβλίο της *«Ελληνική λαϊκή τέχνη: Ρουμλούκι, Τρίκερι, Ικαρία»*, που εκδόθηκε τον Νοέμβριο του 1931²⁸. Οι περιγραφές της για την τυπολογία του σπιτιού του Γιδά, τη γυναικεία και ανδρική φορεσιά, την υφαντική τέχνη, το κέντημα και τα γαμήλια έθιμα, εμπλουτισμένες με δεκάδες φωτογραφιών και επεξηγηματικών σχεδίων της που καταλαμβάνουν τη μεγαλύτερη έκταση του βιβλίου, αποτελούν μέχρι και σήμερα βασική βιβλιογραφική αναφορά για τη λαϊκή τέχνη του Ρουμλουκιού.

Το ερευνητικό ενδιαφέρον του για το Ρουμλούκι ο Λουκόπουλος το οφείλει στη Χατζημιχάλη. Η γνωριμία τους ανάγεται στα τέλη του 1925, προέρχονταν και οι δύο από τον εξω-πανεπιστημιακό χώρο, είχαν κοινούς εμπειρικούς προσανατολισμούς και ήταν αφοσιωμένοι στη λαογραφία της ερευνητικής πράξης. Το 1927 –όταν η Χατζημιχάλη επισκέφθηκε τον Γιδά– φιλοτέχνησε με τη γρα-

26. Βλ. *Εθνικός Οδηγός της Μεγάλης Ελλάδος*, τεύχ. 3 (1920-1921), σ. 69-86, 93-95. Τα κείμενα είναι ανυπόγραφα, εικάζουμε όμως ότι γράφτηκαν πιθανότατα από τον αρχισυντάκτη του «Οδηγού», Δημήτριο Π. Βασιλειάδη.

27. Για τη ζωή και το έργο της λαογράφου, βλ. τον συλλογικό τόμο, Πρακτικά ημερίδας *Αγγελική Χατζημιχάλη*, που εξέδωσε το Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων το 2020 με επιμέλεια της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου. Επίσης: Δημήτρης Λαζογιώργος-Ελληνικός, *Αγγελική Χατζημιχάλη: Η Ελληνίδα που φώτισε το Γένος*, έκδοση Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Αθηναίων, Αθήνα 1990· Έρση-Αλεξία Χατζημιχάλη, *Περίπατος με την Αγγελική*, Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα 1999.

28. Αγγελική Χατζημιχάλη, *Ελληνική λαϊκή τέχνη: Ρουμλούκι (Μακεδονία), Τρίκερι (Θεσσαλία), Ικαρία (Αιγαίον)*, εκδόσεις Πυρσός Α.Ε., Αθήναι 1931. Τα σχετικά με το Ρουμλούκι κεφάλαια του βιβλίου της είναι: «Ρουμλούκι: Η γη - οι κάτοικοι - το σπίτι» (σ. 23-34), «Η γυναικεία φορεσιά» (σ. 35-78), «Η αντρική φορεσιά» (σ. 79-82), «Υφαντική» (σ. 83-92), «Το κέντημα» (σ. 93-102), «Ο γάμος» (σ. 103-127), «Συνήθειες: Τα Ρουγκάτσια, Βασκανιές» (σ. 128-129). Την έκδοση του βιβλίου είχε προαναγγείλει ήδη από τον Ιανουάριο του 1928 η συγγραφέας από τις στήλες της *Νέας Εστίας* (βλ. Αγγελική Χατζημιχάλη, «Ρουμλούκι - Σπίτι και φορεσιά», *ό.π.*, σ. 23).

φίδα της όλες τις διασαφητικές εικόνες και τα σχέδια του βιβλίου του *«Πώς υφαίνονται και ντύνονται οι Αιτωλοί»*. Ο Λουκόπουλος ήταν ενήμερος από τότε για την έρευνά της πάνω στη χειροτεχνία του Ρουμλουκιού και, πιθανότατα, παρακινήθηκε από τη Χατζημιχάλη για να πραγματοποιήσει λαογραφική αποστολή σε αυτή την περιοχή²⁹.

3. Το Ρουμλούκι κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου

Στα τέλη της περιόδου του Μεσοπολέμου η ανθρωπογεωγραφία του Ρουμλουκιού ήταν ριζικά διαφοροποιημένη σε σχέση με την περίοδο των αρχών του 20ού αιώνα, όταν η περιοχή βρισκόταν ακόμη υπό Οθωμανική κατοχή. Από τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 μέχρι την ολοκλήρωση της ανταλλαγής των ελληνοτουρκικών πληθυσμών το 1924, αλλεπάλληλα μεταναστευτικά ρεύματα επέφεραν σημαντικές πληθυσμιακές ανακατατάξεις στη Μακεδονία, μεταβάλλοντας άρδην την εθνολογική σύνθεση των κατοίκων της³⁰. Την περίοδο αυτή, και ιδιαίτερα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ο πληθυσμός του Ρουμλουκιού υπερδιπλασιάστηκε³¹. Στην τριετία 1925-1927, υπό την αιγίδα της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων εγκαταστάθηκαν σε 40 χωριά του Ρουμλουκιού 1.869 προσφυγικές οικογένειες που αριθμούσαν 7.357 άτομα³². Ορισμένα μάλιστα από τα χωριά αυτά, όπως το Πλατό και ο Νέος Πρόδρομος, ήταν νεοπαγή με αμιγώς προσφυγικό πληθυσμό.

Οι επιτάξεις αστικών και αγροτικών ακινήτων, οι απαλλοτριώσεις τσιφλικιών και οι διανομές γαιών, που συντελέστηκαν στα μέσα προς τα τέλη της

29. Πολλές πληροφορίες για το πνευματικό περιβάλλον και τις συνεργασίες της περιόδου αντλούμε από τους προλόγους του Στίλπ. Κυριακίδου στα βιβλία του Λουκόπουλου *«Αιτωλικά οικήσεις σκεύη και τροφαί»* (1925) και *«Πώς υφαίνονται και πώς ντύνονται οι Αιτωλοί»* (1927) και τις αναφορές του στις εργασίες της Χατζημιχάλη. Αναλυτικότερα βλ. Ευάγγελος Καραμανές, «Προσεγγίσεις του υλικού βίου», *ό.π.*, σ. 423-424.

30. Βλ. Αλέξανδρος Α. Πάλλης, *Στατιστική μελέτη περί των φυλετικών μεταναστεύσεων Μακεδονίας και Θράκης κατά την περίοδο 1912-1924*, Αθήνα 1925, σ. 5-8 και στην αγγλική γλώσσα: Α.Α. Pallis, «Racial migrations in the Balkans during the years 1912-1924», *The Geographical Journal*, Vol. 66, No. 4 (Oct. 1925), σ. 315-316.

31. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία των απογραφών πληθυσμού της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, τα χωριά του Ρουμλουκιού το 1913 αριθμούσαν 13.000 περίπου κατοίκους, το 1920 γύρω στους 14.500 κατοίκους, το 1928 –στην πρώτη απογραφή πληθυσμού του ελληνικού κράτους μετά την Μικρασιατική Καταστροφή– υπερέβαιναν τους 22.400 κατοίκους και το 1940 τους 36.300 κατοίκους.

32. Βλ. ΕΑΠ-Γενική Διεύθυνσις Εποικισμού Μακεδονίας, *Κατάλογος των Προσφυγικών Συνοικισμών Μακεδονίας με τας νέας ονομασίας*, Θεσσαλονίκη 1928.

δεκαετίας του 1920 με σκοπό την γεωργική αποκατάσταση και των νεοαφιχθέντων επήλυδων, δημιούργησαν ανταγωνιστικές σχέσεις και υπέβαλναν την εχθρότητα μεταξύ γηγενών και προσφύγων³³. Η άφιξη του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι συνέπεσε με τη διανομή σε 45 χωριά 187.000 περίπου στρεμμάτων γεωργικής γης³⁴, που αποκαλύφθηκε μετά από την ολοκλήρωση των έργων αποξήρανσης της λίμνης των Γιαννιτσών και των ελών του Λουδία³⁵. Στο πολιτισμικό χάσμα που αποξένωνε τους γηγενείς από τους πρόσφυγες ήρθε να προστεθεί και ο ανταγωνισμός για τη διεκδίκηση των διανεμομένων γαιών, που πυροδότησε αντιδικίες αναμεταξύ τους, οι οποίες, στην περίπτωση του χωριού Νέος Πρόδρομος Ημαθίας, είχαν αιματηρή κατάληξη³⁶. Οι ντόπιοι θεωρούσαν τους πρόσφυγες ως υπαίτιους για την «υφαρπαγή της γης τους», που καλλιερ-

33. Για τις σχέσεις γηγενών-προσφύγων κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, βλ. Dimitri Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and its impact upon Greece*, Paris 1962, σ. 209-212· Elisabeth Kontogiorgi, *Population Exchange in Greek Macedonia: The Rural Settlement of Refugees 1922-1930*, New York 2006, σ. 165-185· Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μετά το 1922: Η παράταση του διασμού*, Αθήνα 2017, σ. 150-151, 171-181· Ιάκωβος Μιχαηλίδης, «Προβλήματα ενσωμάτωσης Προσφύγων στον αγροτικό μακεδονικό χώρο: Πρόσφυγες και Γηγενείς», στο *Όψεις του Μικρασιατικού ζητήματος: ιστορική θεώρηση και προεκτάσεις* (πρακτικά επιστημονικού συμποσίου, 16-17 Οκτωβρίου 1992), Θεσσαλονίκη 1994, σ. 127-132.

34. Δηλώσεις του υπουργού-Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, Περικλή Ράλλη, στην εφημερίδα *Ελεύθερος [Μακεδονικός] Τύπος*, Κυριακή 25 Νοεμβρίου 1934, σ. 5. Στα τέλη Ιουλίου του 1935, όταν ο Λουκόπουλος βρισκόταν στο Ρουμλούκι, η Επιτροπή Απαλλοτριώσεων Βεροίας εκδίκασε άνω των 5.000 αιτήσεων γηγενών και προσφύγων για χορήγηση γεωργικού ή επαγγελματικού κλήρου από τις νεοαποκαλυφθείσες γαίες, βλ. εφημερίδα *Αστήρ Βεροίας*, Πέμπτη 25 Ιουλίου 1935, σ. 3 και Πέμπτη 1 Αυγούστου 1935, σ. 1.

35. Τα έργα αυτά εκτελέστηκαν στο διάστημα των ετών 1928-1933 από την ανώνυμη εταιρία The Foundation Company της Νέας Υόρκης μετά από ανάθεση του ελληνικού κράτους. Βλ. Νικόλαος Χ. Σέττας, *Τα μεγάλα παραγωγικά έργα της Μακεδονίας: τεχνικο-οικονομική μελέτη*, Αθήναι 1961, σ. 45-55· Κωνσταντίνος Α. Κωνσταντινίδης, *Τα εγχειοβελτιωτικά έργα στην πεδιάδα Θεσσαλονίκης*, Έκδοση Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 61-91· Βασίλειος Πλατής, «Η εκτέλεση μεγάλης έκτασης παραγωγικών έργων στη Μακεδονία την περίοδο του Μεσοπολέμου και η αποξήρανση της λίμνης των Γιαννιτσών», *Φίλιππος* [τριμηνιαία έκδοση της Ιστορικής & Λαογραφικής Εταιρείας Γιαννιτσών], τεύχ. 86 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος 2015), σ. 19-22.

36. Αντιδικίες μεταξύ γηγενών και προσφύγων σημειώνονταν σποραδικά στο Ρουμλούκι ήδη από το 1925, με αποκορύφωμα τον φόνο (στις 25 Μαρτίου 1929) του ντόπιου προέδρου του Συνεταιρισμού Αποκαταστάσεως Ακτιμώνων Καλλιεργητών (ΣΑΑΚ) Παλαιού Προδρόμου και τον τραυματισμό άλλων τεσσάρων από έναν Κιρκάσιο πρόσφυγα του Νέου Προδρόμου για κτηματικές διαφορές, βλ. εφημερίδες *Μακεδονία*, Τετάρτη 27 Μαρτίου 1929, σ. 1 και *Μακεδονικά Νέα*, Τετάρτη 27 Μαρτίου 1929, σ. 1.

γούσαν επί αιώνες οθωμανικής σκλαβιάς. Τα φαινόμενα αυτά δεν διέφυγαν της προσοχής του έμπειρου λαογράφου· στο χειρόγραφό του, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, ο Λουκόπουλος αφιέρωσε αρκετές σελίδες για να περιγράψει το πολιτισμικό χάσμα και τις συγκρουσιακές σχέσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων.

Η οικονομία του Ρουμλουκιού στηριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στον πρωτογενή τομέα. Η καλλιέργεια των δημητριακών δέσποζε στο μεγαλύτερο τμήμα της γεωργικής έκτασης της περιοχής. Το 1935 η παραγωγή του σίτου στην Ελλάδα έφτανε τους 740.000 τόνους και κάλυπτε το 71,1% της εγχώριας κατανάλωσης. Η μέση στρεμματική απόδοση της καλλιέργειας ήταν 87 οκάδες και η μέση τιμή πώλησης του σίτου 6,74 δραχμές η οκά³⁷. Στα εύφορα πεδινά χωράφια του Ρουμλουκιού οι στρεμματικές αποδόσεις ήταν υψηλότερες του μέσου εθνικού όρου, όπως και η τιμή του προϊόντος. Για παράδειγμα, ο σίτος της πρώιμης ιταλικής ποικιλίας Mentana πωλούνταν το 1935 από τους παραγωγούς χωριών της περιοχής Γιαννιτσών προς 7-7,20 δραχμές η οκά³⁸.

Η παρουσία του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι, τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1935, συνέπεσε με τις εργασίες του θερισμού και του αλωνισμού. Αυτή η χρονική σύμπτωση, που ως ένα βαθμό δεσχέρανε το έργο του λαογράφου στο πεδίο καθότι οι σιτοπαραγωγοί της περιοχής ήταν απασχολημένοι με τη συγκομιδή της σοδειάς, έδωσε στον Λουκόπουλο την ευκαιρία της αυτοπρόσωπης παρατήρησης και άμεσης καταγραφής όλων των θερινών γεωργικών εργασιών (θερισμός, αλωνισμός, λίχνισμα, δρεμόνισμα, αποθήκευση και άλεση σοδειάς, περιγραφές γεωργικών εργαλείων και μεταφορικών μέσων), οι οποίες καλύπτουν σχεδόν τα 2/5 της ύλης του χειρογράφου του.

4. Πληροφορίες για την αποστολή του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια

Το 1935 ήταν το τελευταίο έτος υπηρεσίας του Λουκόπουλου στο Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας, από το οποίο αφυπηρέτησε την 1η Νοεμβρίου και συνταξιοδοτήθηκε ως δημοδιδάσκαλος. Παράλληλα, τα απογεύματα εργαζό-

37. Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, *Απολογισμός του έτους 1936*, Αθήνα 1937, σ. 8-10. Για την αγροτική οικονομία εκείνης της περιόδου, βλ. Σωκράτης Δ. Πετμεζάς, *Προλεγόμενα στην ιστορία της ελληνικής αγροτικής οικονομίας του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 2012· Κώστας Κωστής, *Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα*, Αθήνα 1987.

38. Η πληροφορία αντλείται από το βιβλίο πρακτικών του διοικητικού συμβουλίου της «Περιφερειακής Τραπέζης Χωρικών Γιαννιτσών» (Μάρτιος 1933-Σεπτέμβριος 1935).

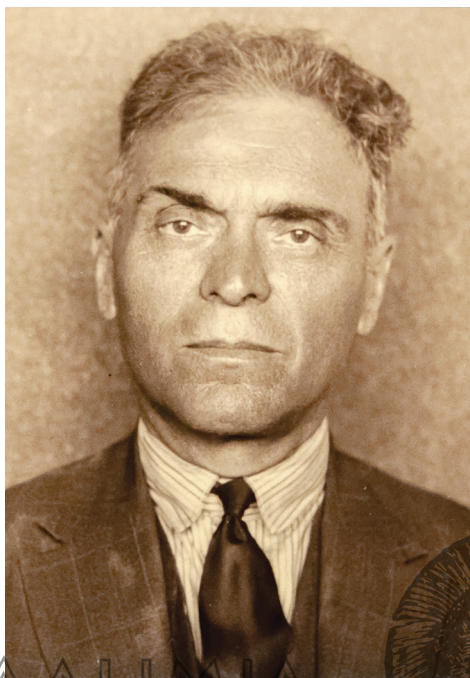
ταν για το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο της Μερλιέ, συλλέγοντας μαρτυρίες Φαρασιωτών προσφύγων που διέμεναν σε συνοικισμούς της Αθήνας και του Πειραιά. Από την άνοιξη του 1935 ο Λουκόπουλος σχεδίαζε την αποστολή του αυτή στην Κεντρική Μακεδονία με διπλό σκοπό: πρώτα να συλλέξει για το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο της Μερλιέ μαρτυρίες προσφύγων από τα πέντε χωριά-αποικίες των Φαράσων³⁹, που ήταν εγκατεστημένοι στο Πλατύ⁴⁰ και στη συνέχεια να κάνει περιοδεία σε χωριά του Ρουμλουκιού και των Πιερίων για τη συλλογή υλικού για το Λαογραφικό Αρχείο. Τον Ιούνιο του 1935 η Σύγκλητος της Ακαδημίας Αθηνών ενέκρινε την απόφαση της Εφορευτικής Επιτροπής του Λαογραφικού Αρχείου για την αποστολή του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια⁴¹. Η πιο πρόσφορη περίοδος για την πραγματοποίηση της αποστολής του ήταν το διάστημα από τα μέσα Ιουλίου μέχρι τα μέσα Αυγούστου, όταν τα τμήματα της Ακαδημίας παρέμεναν κλειστά για τις θερινές διακοπές⁴².

39. Ως «αποικίες των Φαράσων» χαρακτηρίστηκαν από τη Μέλπω Μερλιέ τα ελληνόφωνα χωριά Αφσάρι (Afşarköy), Κάρσαντι (Karsanti), Κίσκα (Kiske), Τσουκούρ-γιουρτ (Çukuryurt) και Σατί (San), τα οποία υπάγονταν διοικητικά στο σαντζάκι Κοζαν του βιλαετιού των Αδωνών. Βλ. Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ, «Οι ελληνικές κοινότητες στη σύγχρονη Καππαδοκία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 1 (1977), σ. 65-68 και, επίσης, Αναστάσιος Μ. Λεβίδης, «Η Μητρόπολις Καισαρείας Καππαδοκίας», *Ημερολόγιον των Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων του έτους 1905*, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. 148-150. Μετά την ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών, οι χριστιανοί κάτοικοι αυτών των πέντε χωριών, που δεν ξεπερνούσαν τις 300 οικογένειες συνολικά, εγκαταστάθηκαν σε προσφυγικούς οικισμούς της Μακεδονίας: οι περισσότεροι εξ' αυτών στο Πλατύ.

40. Ο προσφυγικός συνοικισμός Πλατύ ιδρύθηκε το 1925 από Μικρασιάτες πρόσφυγες, προερχόμενους κυρίως από τα Φάρασα της Καππαδοκίας, τα πέντε χωριά-αποικίες των Φαράσων και τα Αδανα. Ο συνοικισμός Πλατύ από το 1918 υπαγόταν διοικητικά στην κοινότητα Γιδά της επαρχίας Θεσσαλονίκης μέχρι και τον Απρίλιο του 1932 οπότε αποσπάστηκε από αυτή και αποτέλεσε αυτοτελή κοινότητα. Το 1946 το Πλατύ αποσπάστηκε από τον νομό Θεσσαλονίκης και υπάχθηκε στον νομό Ημαθίας.

41. Στο βιβλίο πρακτικών της Συγκλήτου της Ακαδημίας Αθηνών (συνεδρία 216 της 7ης Ιουνίου 1935) το απόσπασμα της υπ' αριθ. 7331 απόφασης αναφέρει: *Ἡ Σύγκλητος ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὴ διαβιβασθεῖσα ἀπόφασις τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (Α.Π. 7218) ἀποφασίζει: [...] 4. Ὅπως ἀποσταλῇ ἐπὶ δῖμηνον πρὸς συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου ὁ ἔκτακτος παρὰ τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ ὑπηρετῶν ὑπάλληλος Δημήτριος Λουκόπουλος ὀρίζομένης τῆς δαπάνης καὶ ἀπαγορευομένης ἀπολύτως πάσης ὑπερβάσεως αὐτῆς.*

42. Πληροφορία του Λουκόπουλου στην από 7 Ιουλίου 1935 επιστολή του προς τον Στίλπωνα Κυριακίδη. Βλ. «Συλλογή Στίλπωνος Κυριακίδη, φάκ. 576, Επιστολές Δημητρίου Λουκόπουλου», που απόκειται στη Βιβλιοθήκη του Τομέα Λαογραφίας & Κοινωνικής Ανθρωπολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ.

Εικ. 4. Ο Δημήτριος Λουκόπουλος στα μέσα της δεκαετίας του 1920 (αρχείο Άννας Σταματοπούλου-Λουκόπουλου).

Πληροφορίες για το χρονικό διάστημα της παραμονής του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι εκμαιεύουμε από την ανέκδοτη αλληλογραφία του με τη Μέλπω Μερλιέ⁴³. Το καλοκαίρι του 1935 η «κυρία διευθύντρια» –έτσι αποκαλούσε συχνά τη Μερλιέ ο Λουκόπουλος– βρισκόταν στο Παρίσι και ζήτησε από τον στενό συνεργάτη της να την ενημερώνει ανελλιπώς κάθε εβδομάδα, με γράμματά του από το Πλατύ, για την πρόοδο της εργασίας του με τους εκεί εγκατεστημένους πρόσφυγες. Από τις επιστολές αυτές του Λουκόπουλου μαθαίνουμε ότι έφτασε σιδηροδρομικώς στο Πλατύ στις 15 Ιουλίου, όπου και διέμεινε 11 περίπου ημέρες στο ξενοδοχείο του σταθμού, ώσπου να ολοκληρώσει τη συλλογή υλικού από πρόσφυγες του συνοικισμού. Στη συνέχεια, αφιέρωσε άλλες τόσες ημέρες (από 27 Ιουλίου μέχρι 6-7 Αυγούστου) περιοδεύοντας σε χωριά του Ρουμλουκιού και των Πιερίων.

43. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αρχείο Μερλιέ, φάκ. αλληλογραφίας Λουκόπουλου-Μερλιέ (1923-1940), βλ. τις επιστολές του με ημερομηνίες 25 Ιουνίου, 6 Ιουλίου, 13 Ιουλίου, 21 Ιουλίου, 29 Ιουλίου και 14 Αυγούστου 1935. Να σημειωθεί ότι οι επιστολές αυτές του Λουκόπουλου εμπεριέχουν ενδιαφέρουσες και αποκαλυπτικές πληροφορίες για τις συνθήκες εργασίας και τα προβλήματα που αντιμετώπισε ο λαογράφος στο πεδίο.

Εικ. 5. Η περιοδεία του Δημ. Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι και στα Ήεργα (Ιούλιος-Αύγουστος 1935).

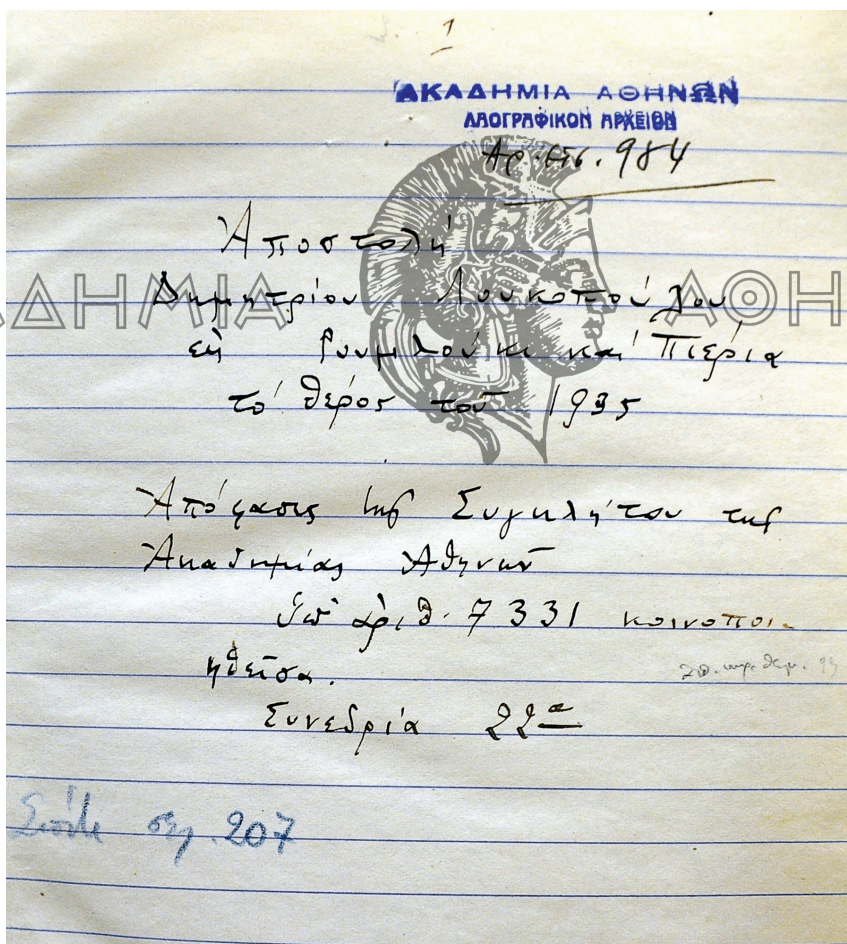
Επισκέφθηκε 20 τουλάχιστον χωριά της περιοχής (Εικ. 5), αποκομίζοντας πλούσιο λαογραφικό υλικό κυρίως από τα χωριά Γιδάς, Αγκαθιά, Λιανοβέρι, Νησέλι, Νιόκαστρο, Μελίκη, Παλιοχώρι και το Μετόχι της Ιεράς Μονής Γρηγορίου του Αγίου Όρους στη Βούλτιστα. Στο χειρόγραφο του σημειώνει ότι έμεινε πολλές μέρες στην Αγκαθιά (φιλοξενούμενος στο σπίτι του νεαρού γραμματέα της κοινότητας Δημήτρη Μουσινέκα) και κάμποσες μέρες στο Μετόχι της Ιεράς Μονής Γρηγορίου. Καμιά άλλη πληροφορία δεν παρέχει, ούτε για τις διαδρομές που ακολούθησε ούτε για τα μέσα που χρησιμοποίησε στις μετακινήσεις του. Γνωρίζουμε όμως ότι ήταν δεινός πεζοπόρος⁴⁴ και υποθέτουμε ότι θα διένυσε πολλά χιλιόμετρα περπατώντας τον κάμπο του Ρουμλουκιού, παρά τις υψηλές θερμοκρασίες της εποχής.

44. Ο γιος του Νικόλαος γράφει χαρακτηριστικά: *Ήταν ως τὰ τελευταῖα του δεινὸς πεζοπόρος καὶ δεκαεξάωρη πορεία, σὲ μιὰ μέρα μέσα, δὲν τὴ θεωροῦσε καὶ κανέναν σπουδαῖον ἄθλο.* Βλ. Ν.Δ.Λ., «Βιογραφικὸ Σημείωμα», *Ελεύθερα Γράμματα*, ὁ.π., σ. 19. Την πεζοπορικὴ δεινότητα του Λουκόπουλου εκθείαζαν και ἄλλοι που τον γνώρισαν ἀπὸ πολὺ κοντά.

5. Περιγραφή του χειρογράφου και των περιεχομένων του

Η λαογραφική συλλογή του Λουκόπουλου από την αποστολή του στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια είναι καταγεγραμμένη σε τρία πανομοιότυπα τετράδια σχολικού τύπου (200 φύλλων το καθένα με 20 γραμμές ανά σελίδα), διαστάσεων 17 x 24 εκ. Το χειρόγραφό του καλύπτει 1025 σελίδες των τριών τετραδίων, που αριθμήθηκαν από τον ίδιο. Στην 1η σελίδα του πρώτου τετραδίου αναγράφεται ιδιοχείρως ο τίτλος της συλλογής: *Αποστολή Δημητρίου Λουκόπουλου εις Ρουμλούκι και Πιέρια το θέρος του 1935 με τη σημείωση: Απόφασις της Συγκλήτου της Ακαδημίας Αθηνών υπ' αριθ. 7331 κοινοποιηθείσα. Συνεδρία 22α.*

Εικ. 6. Η πρώτη σελίδα του χειρογράφου (Κλ χφ. 984).

Η συλλογή κατατέθηκε στις 10 Φεβρουαρίου 1936 στο Αρχείο Χειρογράφων του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών, με αριθμό εισαγωγής 984, όπου και φυλάσσεται σε σταχωμένο τόμο⁴⁵. Μαζί με το χειρόγραφο ο Λουκόπουλος παρέδωσε στο Λαογραφικό Αρχείο και 16 φωτογραφίες του από το Ρουμλούκι, οι περισσότερες από τις οποίες δημοσιεύονται πρώτη φορά εδώ. Να σημειωθεί ότι στο Αρχείο Χειρογράφων του ΚΕΕΛ απόκεινται και άλλα χειρόγραφα με λαογραφικό υλικό από το Ρουμλούκι, τα οποία αναφέρονται αναλυτικά στο Παράρτημα II.

Η θεματολογία της λαογραφικής συλλογής του είναι ευρύτατη. Περιλαμβάνει εκτενείς περιγραφές των γεωργικών εργασιών του θέρους· του ποιμενικού, κυνηγετικού και αλιευτικού βίου των κατοίκων· της κατοικίας και των συμπληρωμάτων της (αποθήκη, στάβλος, αχυρώνας, φούρνος)· πληροφορίες για τη

45. Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών ιδρύθηκε το 1918 από τον Νικόλαο Γ. Πολίτη ως «Λαογραφικόν Αρχείον», με αντικείμενο τη Λαογραφία δηλαδή «τὴν περισυλλογὴν πάσης τῆς λαογραφικῆς ὅλης καὶ τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς». Εντάχθηκε στην Ακαδημία Αθηνών από την ίδρυσή της, το 1926. Το 1966 μετονομάστηκε, λαμβάνοντας τη σημερινή του ονομασία, ἐνῶ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν Ακαδημία Αθηνών και κανονισμός λειτουργίας. Το 1990 με τον νόμο Περί Έρευνας (Ν. 1894/1990) οι Συντάκτες, δηλαδή το επιστημονικό προσωπικό του Κέντρου, εντάσσεται σε βαθμίδες Ερευνητῶν μετὰ ἀπό κρίση. Ἀπὸ τὸ 1996 και ἐξῆς με τὴ βοήθεια κυρίως ευρωπαϊκῶν Προγραμμάτων ἐκσυγχρονίζει τὸν τρόπο λειτουργίας του, ψηφιοποιεῖ τὸ πλοῦστο ἀρχεῖακό υλικό του και δημιουργεῖ σημαντικά ψηφιακά ἀποθετήρια. Το 2016 σύμφωνα με τὴν τροποποίηση του ν. 4310/2014 ἀπὸ τὸν ν. 4386/2016 (αρ. 12), τὸ Κέντρο Λαογραφίας, ὡς ὅλα τὰ Ερευνητικά Κέντρα τῆς Ακαδημίας Αθηνών, ἐντάσσεται στο πεδίο ἐφαρμογῆς του ν. 4310/2014 στο πλαίσιο τῆς προσπάθειας για συγκρότηση ἐνιαίου χώρου για τὴν ἐρευνα και τὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση. Σήμερα τὸ ΚΕΕΛ ἀποτελεῖ κέντρο τεκμηρίωσης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐθνικῆς ἐμβέλειας, με πλουσιότατο Ἀρχεῖο ἀνέκδοτου υλικοῦ (χειρόγραφα, φωτογραφίες, κινηματογραφικὲς ταινίες, μουσικὲς καταγραφές, λαογραφικά ἀντικείμενα) για ὅλες τὶς πτυχές τοῦ παραδοσιακοῦ βίου και ἐιδική Βιβλιοθήκη. Σημειωτέον ὅτι «τροφοδοτεῖ» ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ του με διδάσκοντες τὶς Πανεπιστημιακὲς Σχολές στις οποίες διδάσκεται ἡ Λαογραφία ὡς ἡ μόνη δημόσια ἐρευνητικὴ και ἀρχεῖακή δομὴ ἐθνικῆς ἐμβέλειας με ἀντικείμενο τὸν λαϊκὸ πολιτισμό. Με ἀφορμὴ τὴν ἐπέτειο τῶν 100 χρόνων λειτουργίας του (2018) πραγματοποιήθηκε ἐιδικὸ συνέδριο ὅπου συζητήθηκαν μετὰξὺ ἄλλων θέματα τῶν ἐπιτοπίων ἐρευνῶν και τῆς ἀρχεῖακῆς ταξινόμησης τοῦ λαογραφικοῦ και ἐθνογραφικοῦ υλικοῦ. Ἐκδόθηκαν τὰ Πρακτικά στη γαλλικὴ και ἀγγλικὴ γλώσσα (2019) ὡς και στην ἐλληνικὴ (Ἐπετηρίδα ΚΕΕΛ, τόμ. 35-36). Για πρόσφατη ἐυσύννοπη παρουσίασή του, βλ. Εὐάγγελος Καραμανὲς, «Τὸ Κέντρον Ερεύνης τῆς Ελληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ακαδημίας Αθηνών στο πλαίσιο τῶν ευρωπαϊκῶν λαογραφικῶν και ἐθνολογικῶν ἀρχείων», *Ἐπετηρίς τοῦ Κέντρου Ερεύνης τῆς Ελληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 35-36 (2014-2019), Ἀθήνα 2021, σ. 9-44 και Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Τὰ ἐκατὸ πρῶτα χρόνια (1918-2018) εἶναι δύσκολα» στον ἴδιο τόμο σ. 331-360. Βλ. ἐπίσης, τὴν ἱστοσελίδα τοῦ Κέντρου www.kentrolaografias.gr.

χλωρίδα και πανίδα της περιοχής, τα οικόσιτα ζώα και την ύδρευση· περιγραφές της τοπικής γυναικείας και ανδρικής φορεσιάς, της υπόδησης, της οικοσκευής, των τροφών και της μαγειρικής· αξιοπρόσεκτες παρατηρήσεις για τις σχέσεις γηγενών-προσφύγων, τη συμπεριφορά των ντόπιων προς τους ξένους και τη φιλοξενία· αναφορές για τη λαϊκή λατρεία, την αστρολογία και τη μετεωρολογία· πλούσια συλλογή παραμυθιών, παραδόσεων, δοξασιών και τραγουδιών, μαζί με αινίγματα, γλωσσοδέτες, ευχές, κατάρες, παροιμίες, ευτράπελα και γλωσσικές ιδιαιτερότητες της περιοχής⁴⁶· περιγραφές εορταστικών και θρησκευτικών δρώμενων, των εθίμων του κύκλου της ζωής (γέννηση, γάμος, θάνατος), παιδικών παιχνιδιών, κ.ά.

Το σύνολο του περιεχομένου της συλλογής, με τη σειρά που είναι καταγεγραμμένο από τον Λουκόπουλο στα τρία χειρόγραφα τετράδια, δίδεται αναλυτικά στο Παράρτημα Ι. Από το περιεχόμενο αυτό σταχυολογήσαμε εκτενή αποσπάσματα τα οποία και παραθέτουμε αμέσως παρακάτω, θεματικά και κατά οικισμό χωριστά. Στο τέλος κάθε αποσπάσματος σημειώνεται μέσα σε παρένθεση ο αριθμός σελίδας/ων του χειρογράφου.

5.1 Γενικές πληροφορίες και περιγραφές οικισμών

Αγκαθιά: *Τὸ χωριὸ τοῦτο ὀνομάζονταν πρὶν Γκριζιάλ⁴⁷ καὶ δὲν εἶναι στὸ ρίζωμα τοῦ βουνοῦ ὅπου τῶρα εἶναι φρεσκοχτισμένο, ἀλλὰ πῶς κάτω κατακαμπῆς στὴν ἄκρῃ τοῦ Ἀλιάκμονα. Ἐκεῖ ὅμως ὑπόφεραν πολλοὶ οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἐλονοσία καὶ ἀπὸ τὶς πλημμύρες. Τὸ κράτος τοῦς ἔκαμε τὸν καινούργιον τοῦτο συνοικισμό. Εἶναι χάρμα ματιῶν μὲ τὰ ὀλοκαίνουργια σπίτια του. Ὡστόσο οἱ κάτοικοι δὲ μένουν εὐχαριστημένοι, γιατί δὲν ἔχουν νερὸ μπόλικο καὶ ἔχουν κοντὰ τοὺς καὶ πρόσφυγες, μὲ τοὺς ὁποίους συγκροῦνται πολλὲς φορές (σ. 17-18).*

Βούλτσιστα⁴⁸: *εἶναι στὸ πλάϊ τοῦ βουνοῦ (Πιέρια). Ἡ περιφέρειά του ἀνῆκε στὴ Μονὴ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀλλὰ ἀπηλλοτριώθη καὶ διεμοιράσθη στοὺς χωρικοὺς. Ὡστόσο τὸ Μοναστήρι κράτησε τὴ μερίδα τοῦ λέοντος καὶ ἔχει*

46. Για το γλωσσικό ιδίωμα του Ρουμλουκιού βλ. Δημήτρης Θ. Δελιόπουλος, *Το Ρουμλουκιώτικο ιδίωμα*, εκδ. Κορηλία Ι. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2008. Το βιβλίο, που περιλαμβάνει 3.000 λήμματα με διαφωτιστικές επεξηγήσεις, διαλεκτικά κείμενα και εκφράσεις, συνοδεύει ψηφιακός δίσκος με μουσική, τραγούδια και αφηγήσεις από την περιοχή.

47. Ο οικισμός Γκριτζάλη μετονομάστηκε το 1926 σε Αγκαθιά (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 401, 12-11-1926, σ. 3196). Το 1946 η κοινότητα Αγκαθιάς αποσπάστηκε από τον νομό Θεσσαλονίκης και υπάχθηκε στον νομό Ημαθίας.

48. Ο συνοικισμός Βούλτσιστα της κοινότητας Κολινδρού το 1953 μετονομάστηκε σε Λειβάδι (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 349, 21-12-1953, σ. 2825).

ένα Μετόχιο, όπου υπάρχει πλήρης γεωργική εγκατάσταση που την διευθύνουν αυτοπρόσωποι καλόγεροι του Αγίου Όρους. Τα χωράφια τα καλλιεργούν με έργατικά (σ. 37-38).

Γιδάς⁴⁹: από τα μεγάλα χωριά. Έχει πολλούς ντόπιους Ρουμλουκιώτες αλλά είναι εγκαταστημένοι και πρόσφυγες (80 οικογένειες. Οί 60 από τη Βιζύη της Ανατ. Θράκης και οί 20 από τη Μαγνησία και τα γύρω της Σμύρνης). Οί γηγενείς αποτελούν ξεχωριστόν μαχαλά, οί πρόσφυγες είναι εγκαταστημένοι κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό, γιατί έδω περνά ο σιδηρόδρομος Μοναστηρίου-Θεσσαλονίκης. Τό χωριό αυτό μόλο που έχει συγκοινωνία διατηρεί όλο το παλιό χρώμα στα έθιμα και τις γυναικείες ντυμασιές (σ. 11). Ό Γιδάς είναι χτισμένος κατακαμπής. Κάθε σπίτι έχει μπρός του τόν κήπο του με τα φασόλια, με τις τομάτες, με τα καλαμπόκια του και με το μπουστάνι του. Τα περισσότερα δέ σπίτια έχουν τη βρύση τους – άρτεσιανό πηγάδι που με σωλήνα πετάει το νερό πάνω. Τα σπίτια μακριά τὸ ένα από τὸ άλλο και χωρίζονται από τούς μεγάλους κήπους (σ. 323-324). Σήμερα στο Γιδά υπάρχουν πολλά άρτεσιανά και φρέατα και τὸ νερό τὸ έχουν μπόλικο. Στα παλιά όμως χρόνια δέν υπήρχαν στο χωριό βρύσες, και τότε τὸ νερό έπρεπε νὰ τὸ φέρουν από τὸν Αλιάκμονα, μιά ώρα μακριά από τὸ Γιδά. Πήγαιναν με βουτσιά (βυτία) κουβαλώντας τα με τούς άραμπάδες. Γέμιζαν τὰ σσιὰ (150-200 όκάδων) και τὸ έφεραν στο χωριό. Με τὸ νερό αυτό περνούσαν 10-15 μέρες (σ. 232-233).

Κολινδρός: Είναι από τα μεγαλύτερα χωριά τὸν Πιερίων· έχει πλέον από 500 οικογένειες γεωργικές, όλες ντόπιες (σ. 49-50).

Λιανοβέρι (Λιανοβέργι): Έχει γηγενείς (Ρουμλουκιώτες) και πρόσφυγες. Οί ντόπιοι είναι περίπου 100 οικογένειες. Πρόσφυγες είναι 25 οικογένειες καταγόμενες από τὸ Τσανάκαλε. Τους είχαν βγάλει στα 1924 στο Βόλο· έπειτα τούς πήγαν στη Θεσσαλονίκη, όπου έμειναν ένα χρόνο. Από κεϊ τούς έφεραν και τούς εγκατέστησαν στο Λιανοβέρι (σ. 3).

Λούντζινο⁵⁰: είναι χωριό στο ριζωμα τὸν Πιερίων στην έπαρχία Αίκατερίνης και έχει τούς πιό πολλούς πρόσφυγες από τις Σαράντα Έκκλησιες της Θράκης. Απέχει τὸ Λούντζινο από τὸ Λιμπάνοβο όπου ο σιδηροδρομικός σταθμός τὸ σιδηροδρόμου Αθηνών-Θεσσαλονίκης μόνο τρία τέταρτα της ώρας (σ. 176).

49. Ο οικισμός Γιδάς, έδρα της αναγνωρισθείσας το 1918 ομώνυμης κοινότητας (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 152, 9-7-1918, σ. 1097), μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εξελίχθηκε σε πόλη και μετονομάστηκε το 1953 σε Αλεξάνδρεια (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 10, 16-1-1953, σ. 43).

50. Έτσι σημειώνει ο Λουκόπουλος το χωριό Λότζιανο Πιερίας, που μετονομάστηκε σε Παλιάμπελα το 1928 (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 81, 14-5-1928, σ. 608).

Μεγάλο Αλάμπορο⁵¹: Έχει 40 οικόγένειες ντόπιες. Πρόσφυγες δὲν υπάρχουν (σ. 23).

Μελίκη: Για το χωριό αυτό (σήμερα κωμόπολη) της Ημαθίας ο Λουκόπουλος δεν αναφέρει πληροφορίες. Σημειώνει μόνο ότι: οί ντόπιοι μόλις τώρα άρχισαν νά φυτεύουν άμπέλια μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῶν προσφύγων (Θρακῶν) πού μόλις έγκαταστάθηκαν φύτεψαν κλήματα καί τώρα έχουν θαυμάσια άμπέλια με συκιές, ροδακινιές καί άλλα όπωροφόρα δέντρα μέσα (σ. 115).

Το Μετόχι: Είναι στην άκρη στη Βούλτσιστα καί νότια άπ' αυτή στο πλάι, ένα μεγάλο σπίτι διώροφο με έκκλησία μέσα, βεράντα άπ' έξω. Στη βεράντα αυτή όταν κάθεται βλέπεις καί τη Θεσσαλονίκη· μάλιστα τη νύχτα διακρίνεις τὰ φῶτα όταν τὰ ανάβουν· διακρίνεις καί τὸ Θερμαϊκὸ κόλπο. Τὸ μετόχι ανήκει στη Μονή τοῦ Αγίου Όρους, τὸν Άη-Γρηγόριο. Έδῳ έχει τὸ μοναστήρι πλέον άπό 4 χιλ. στρέμματα στην κατοχή του, χέρσα καί δάση. Τὸ κτήμα τὸ άγόρασε ή μονή τὸ έτος 1860 άπό ένα μπέη τῆς Θεσσαλονίκης. Μέσα στο κτήμα βρίσκεται τὸ χωριὸ ή Βούλτσιστα· τριανταριά οικόγένειες ὅλες ντόπιες. Τα σπίτια τοῦ χωριοῦ ανήκαν κι αυτά στο μπέη, τὰ παλιά καί με τὴν άγορά τοῦ τσιφλικιοῦ περιήλθον κι αυτά στη μονή. Με τὸν έρχομό τοῦ έλληνικοῦ έπρεπε τὸ κτήμα νά έκποιηθῇ γιὰ νά άποκατασταθῶν σ' ελεύθερους οί χωριάτες τῆς Βούλτσιστας. Αλλά τὸ μοναστήρι γιὰ νά τὸ σώσει δέχτηκε νά παραχωρήσει κλήρο στὸν κάθε χωριανὸ άπό 100 στρέμματα καί τὰ σπίτια τους τὰ αναγνώρισε δικά τους· ὅλα αυτά με πληρωμὴ σὲ δόσεις. Έτσι οί χωριάτες άπελευθερώθηκαν καί τὸ μοναστήρι έσωσε τὸν πιὸ πολὺ τρόπο του, πὸν τοῦ ἦταν τόσο αναγκαῖος, γιατί είναι φτωχοί. Τώρα βγάζει 50-60 χιλιάδες ὀκάδες σιτάρι τὸ χρόνο έξὸν άπ' τὸ καλαμπόκι. Επίσης έδῳ τρέφει φοράδες γιὰ τὴ γέννα. Γεννοῦν μουλάρια κι άπ' αυτά πουλεῖ πολλὰ καί παίρνει λεπτά. Επίσης τρέφει ὄρνιθες πολλές, πολλὰ περιστέρια (ὀλόκληρα σμήνη), άπειρα κουνέλια κι άλλα ζῶα. Όλα στο Μετόχι μέσα· έξὸν άπό τὰ γιδοπρόβάτά του πὸν βόσκουν στὰ χέρσα καί τὰ δάση. Έδῳ διατηρεῖ πλέον άπό 10 υπαλλήλους με μισθὸ καί κάνουν τις γεωργικὲς δουλειές. Τους πληρώνει 1000-1300 δραχμὲς τὸ μῆνα καί τους τρέφει. Όλοι εἶναι άπό τὴ Βούλτσιστα καί τὰ περίχωρα. Άλλοι κάνουν τὸ ζευγάρι, θερίζουν, άλωνίζουν κλπ. κι άλλοι ὀδηγοῦν τις φοράδες στη βοσκὴ καί τὰ μαρτίνια· κι άλλοι κάνουν άλλο. Καί μέσα στο Μετόχι υπάρχει μάγειρας ειδικός. Γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ Μετοχιοῦ στέλνει στὰ δύο στὰ τρία χρόνια τὸ Μοναστήρι Άη Γρηγόριος έναν οἰκονόμο (καλόγερο)· επίσης στέλνει κι ένα δεύτερον καλόγηρο

51. Οι συνοικισμοί Μέγα Αλάμπορο και Μικρό Αλάμπορο της κοινότητας Αλαμπούρου μετονομάστηκαν το 1953 σε Πρασινάδα και Κυδωνέα αντίστοιχα (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 195, 31-7-1953, σ. 1246).

νὰ συνεπιβλέπη μὲ τὸν πρῶτο. Στέλνει καὶ δύο ἄλλους ποὺ κάνουν τὸ γεωργὸ καὶ δουλεύουν ὅπως οἱ ἄλλοι οἱ ὑπάλληλοι, τρῶνε ὅμως μὲ τὸν οἰκονόμο καὶ τὸ δεύτερον καλόγηρο. Τὸ Μετόχι ἔχει ἀπ' ἔξω μεγάλες ἀποθήκες ὅπου συγκομίζονται τὰ προϊόντα του καὶ σταυλίζονται τὰ ζῶα του. Καὶ τὸ σπῖτι τοῦ μετοχιοῦ εἶναι παμμέγιστο σὰν παλάτι μὲ πολλὰ καὶ μεγάλα κελλιά. Ὁ κάθε καλόγηρος ἔχει τὸ δικό του κελλί. Ἐνα δωμάτιο, τὸ πιὸ μεγάλο, στὸν πιὸ ἀπάνω ὄροφο τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ ἐκκλησία. Ἐχει εἰκονοστάσιο, εἰκόνες, ἅγιο βῆμα, στασίδια. Στὴν ἐκκλησιὰ ψάλλονται ὅλες οἱ Ἀκολουθίες καὶ διαβάζονται ὅλοι οἱ κανόνες ὅπως στὸ Ἅγιο Ὅρος. Οἱ καλόγηροι σὰν Ἀγιορεῖτες ἀκολουθοῦν τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο. Ὁ οἰκονόμος τοῦ Μετοχιοῦ εἶναι ἓνας Μωραΐτης ζυπνότατος καὶ δραστηριώτατος. Ὁ δεύτερος, κι αὐτὸς Μωραΐτης μὰ τεμπέλης. Ὁ τρίτος ἓνας μικρόσωμος Σαμιώτης κι ὁ τέταρτος ἓνας νεαρὸς κι αὐτὸς Τριπολιτισιώτης. Ὅσο εἰσόδημα βγάζει ἐδῶ τὸ μοναστήρι τὸ πωλεῖ ἐπὶ τόπου. Τὸ μεταβάλλει σὲ χρῆμα καὶ μ' αὐτὸ ἀγοράζει τα χρειαζόμενα. Θὰ τὸ μεταφερνε, ἀλλὰ κοστίζει ἢ μεταφορά (σ. 44-49).

Εικ. 7. Ἡ βρύση στη Βούλτσιστα
(φωτογραφικὸ ἀρχεῖο ΚΕΕΛ).

Νησέλι: ὄνομα καὶ πρᾶγμα. Περνοῦσε (πρὶν διοχετευθῇ ὁ Ἀλιάκμων) καὶ ἀπὸ δῶ καὶ ἀποκεῖ καὶ τὸ χωριὸ ἔμεινε στὸ ἀνάμεσα· σὰ νησὶ· ἐντεῦθεν Νησέλι (σ. 13-14). Τὸ Νησέλι εἶναι χωριὸ Ρουμλουκιώτικο, νότια ἀπὸ τὸ Γιδᾶ καὶ μετὰ τὴν παλιὰ κοίτη τοῦ Ἀλιάκμονα. Ἐντελῶς γεωργικὸ χωριό (σ. 91). Στὸ Νησέλι οἱ γεωργοὶ ὅλοι φτειάνουν ὁ καθένας καὶ τὸ μπουστάνι τοῦ ὅπου παράγει τὰ πεπόνια καὶ τὰ καρπούζια ὅσα τοῦ εἶναι ἀναγκαῖα. Στὸν καιρὸ τους, οἱ γεωργοὶ τρῶνε διαρκῶς πεπόνια καὶ καρπούζια ἀλύπητα. Τρῶνε καὶ τὰ παιδιὰ τους διαρκῶς· μάλιστα διαλένε τὰ πιὸ ἐκλεκτὰ ἀπ' τὸ μπουστάνι, τὰ κατώτερα τὰ πετοῦν καὶ τὰ τρῶνε τὰ γουρούνια, οἱ κότες καὶ οἱ πάπιες, χῆνες κ.λπ. ζῶα (σ. 102-103).

Νιόκαστρο (Νεόκαστρο): Τὸ χωριὸ ἀπέχει ἀπ' τὴ Μελίκη μισὴ ὥρα καὶ βρίσκεται στὸ ρίζωμα ὅπου ἀρχίζει τὸ πλαῖ των Πιερίων. Ἐδῶ μπορεῖ νὰ τὸ πάρη κανεὶς γιὰ οὐδέτερη ζώνη μεταξὺ Ρουμλουκιοῦ καὶ Πιερίων. Τὸ νιώθης ἀπὸ τὴν ἐνδυμασίᾳ ἰδίως τῶν γυναικῶν· λείπει τὸ κατσούλι (ἢ περικεφαλαία) πιά καὶ οἱ γυναῖκες φοροῦν μαντήλια καὶ διαφορετικὰ ἐνδύματα. Τὸ χωριὸ ἀποτελεῖται μόνο

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Εικ. 8. Ο αγροφύλακας στο Νιόκαστρο (φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΑ).

ἀπὸ γηγενεῖς κι ἦταν ἐπὶ Τουρκίας μπεῖκο· τὸ ὄριζε Ἀλβανὸς μπέης καὶ ὁ πύργος του (ἡ κούλια) σώζεται ἀκόμα (σ. 33-34)· Στὸ Νιόκαστρο τὰ σπίτια χτίζονται μὲ πέτρες, γιατί κοντὰ στὸ ρίζωμα τοῦ βουνοῦ ὑπάρχει ἄφθονη πέτρα καὶ τὰ ἔχτιζαν μαστόροι Σέρβοι ποὺ ἤρχονταν ἀπὸ τὴ Σερβία στὸν καιρὸ τῆς Τουρκίας. Τὰ πιὸ πολλὰ σπίτια εἶναι διώροφα, ἀνώγεια ὅπως τὰ λένε. Ὡστόσο ὑπάρχουν καὶ σπίτια χαμπλά. Τὰ σπίτια ἔχουν 3-4 δωμάτια. Τὰ δωμάτια ὅλα ἐδῶ τὰ λένε ὀντάδες. Τὸν ὀντὰ ποὺ χρησιμοποιοῦν γιὰ τοὺς μουσαφεραίους τὸν λένε μουσαφὶρ ὀντὰ. Τὴν κουζίνα τὴ λένε μαγειρειό. Τὴν ἀποθήκη τὴ λένε συνήθως (τὸ) σπὶτ'. Τὸ κάτω σπὶτ' ἀπὸ τὸ ἀνώγειο τὸ λένε κατώει. Στὰ κατώγεια εἶναι δύο δωμάτια. Τὸ ἓνα χρησιμεύει γιὰ ἀποθήκη καὶ τὸ ἄλλο γι' ἀχούρι νὰ δένουν τὰ ζῶα. Ἐκεῖ εἶναι καὶ τὸ παχνὶ ὅπου τὰ δένουν. Ἐκεῖ κάτω ὑπάρχουν καὶ οἱ φωλιές ποὺ γεννοῦν οἱ κόττες (σ. 235-236).

Παλιοχώρι (Παλαιοχώρι): Οἱ κάτοικοι εἶναι καὶ ντόπιοι εἶναι καὶ πρόσφυγες. Προσφυγικὲς οἰκογένειες ἔχουν ἐγκατασταθεῖ 38 περίπου ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὴν Τυρολόη καὶ τὸ Γιοβαλὶ τῆς Ἀνατολ. Θράκης (σ. 6).

Ρέντενο⁵²: χωριὸ τῶν Πιερίων. Ἔχει 100 σπίτια (σ. 531).

5.2 Τοπωνύμια οικισμῶν

Ἀξιοπρόσεκτες καὶ πληθωρικές εἶναι οἱ τοπωνυμικὲς καταγραφές τοῦ Λουκόπουλου ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Στὸ χειρόγραφο ἀναφέρει 279 εδαφωνύμια οικισμῶν καὶ, επιπλέον, δίδει γιὰ τα περισσότερὰ τὴν ἐτυμολογικὴ-σημασιολογικὴ τους προέλευση. Αναλυτικὰ, ὁ ἀριθμὸς τῶν εδαφωνύμιων τῆς συλλογῆς τοῦ κατὰ οικισμό ἔχει ὡς εξής: Αἰκαθιά 25 (σ. 18-21)· Βούλτσιστα 56 (σ. 38-44)· Γιδιάς 17 (σ. 8-10, 565)· Κολινδρός 31 (σ. 50-53, 175-176)· Λιανοβέργι 8 (σ. 4-6)· Λότζιανο 5 (σ. 176-177)· Μεγάλο Αλάμπορο 6 (σ. 22-23)· Μικρὸ Αλάμπορο 9 (σ. 12-13)· Μελίκη 32 (σ. 29-33)· Νησέλι 15 (σ. 13-17)· Νεόκαστρο 21 (σ. 34-37)· Παλιοχώρι 10 (σ. 7,12)· Σφήνιτσα 19 (σ. 24-26)· Τρίγλοβο 25 (σ. 26-29).

5.3 Γεωργικὸς βίος

Τὸ Ρουμλούκι εἶναι κατ' ἐξοχὴν γεωργικὸ μέρος. Ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὴ γεωργία, ὅποιος διατηρεῖ πρόβατα ἢ ἀγελάδια, ἐπικουρικῶς τὰ διατηρεῖ· ἔτσι γιὰ νὰ ἔχει κάποια βοήθεια στὶς γεωργικὲς του δουλειές. Τρία χρόνια τώρα τὸ Ρουμλούκι εἶχε ἐξοχὴ παραγωγὴ σιταριοῦ (σ. 172-173).

52. Ἐτσι σημειώνει ὁ Λουκόπουλος τὸ χωριὸ Ράδιανη Πιερίας, ποὺ τὸ 1926 μετονομάστηκε σὲ Ρυάκια (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 346, 4-10-1926, σ. 2765).

Σήμερα απ' ἄκρη σ' ἄκρη στὸν κάμπο τῆς Θεσσαλονίκης σπέρνουν μεϊντάνα, σπόρο τοῦ ὁποίου ἔφερε ἡ κυβέρνηση καὶ ἡ ἀπόδοσή του εἶναι πολὺ μεγάλη, ὡστόσο ὑπάρχουν κι ἄλλα εἶδη σιταριοῦ ποὺ ἄλλοτε σπέρνονταν γενικῶς, σήμερα ὅμως κάπου κάπου. Αὐτὰ τὰ εἶδη εἶναι: κόκκινο (πράγματι κοκκινωπὸ καὶ μὲ σκληρὸ σπειρὶ σιτάρι), ἡ πλατίτσα μὲ ὅπως οὖν πεπλατυσμένο σπειρὶ καὶ μὲ χρῶμα ἄσπρο, τὸ ἄβρεντεσάρι κι αὐτὸ ἔχει σπειρὶ σκληρό, τὸ τριμήνι γι' αὐτὸ καὶ παραπάνω κάμαμε λόγο. Ὁ κουτουρλιάς. Αὐτὸ εἶναι τὸ πασίγνωστο στὴ Ρούμελη σιτάρι ποὺ τὸ στάχυ του δὲ βγάζει ἄγανο ἐξ' οὗ καὶ κουτουρλιάς τάχα κουτουρλὸς κουτσουρεμένος, μὲ δίχως ἄγανο (σ. 116-117).

Τὸ σιτάρι στὸ Ρουμλούκι τὸ ἀλέθουν σὲ νερόμυλους. Σ' ὅλα τὰ χωριά σχεδὸν ἔχουν νερόμυλους, γιατί ἔχουν καὶ ποταμίσια νερά. Ὡστόσο στὰ τελευταῖα χρόνια πᾶνε νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν οἱ ἀτμοκίνητοι ποὺ τοὺς κινοῦν μὲ πετρέλαιο ἢ βενζίνη. Ἔτσι σιγά-σιγά ὑποχωροῦν οἱ νερόμυλοι. Δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὰ ὄρεινὰ χωριά τῶν Πιερίων. Αὐτοῦ οἱ νερόμυλοι εἶναι ἐν πλήρει ἀκμῇ (σ. 147-148).

Εικ. 9. Στὸ πηγάδι – Νέος Πρόδρομος Ημαθίας (φωτογραφικὸ ἀρχεῖο ΚΕΕΛ).

Σ' ὅλα τὰ χωριά του Ρουμλουκιοῦ ἀπαντᾶται ὁ χερόμυλος ποὺ στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα ἔχει λείψει παντελῶς καὶ στὴν Ἡπειρο ἔχει περιοριστεῖ σὲ ὀλίγα μόνο μέρη. Κανένα σπῖτι δὲ βρίσκεις στὸ Ρουμλούκι ποὺ νὰ μὴν ἔχει τὸ χερόμυλό του (σ. 149). Μὲ τὸ χερόμυλο κόβουν, ἔτσι λένε, τὸ σιτάρι γιὰ νὰ φτιάσουν τραχανᾶ.

τὸν τραχανᾶ ποὺ λέγεται μπλιγούρι. Ἐπίσης ἀλέθουν τὸ ρόβι γιὰ νὰ τὸ δίνουν στὰ ζῶα νὰ τὸ τρῶνε· γιατί τὸ ρόβι μόνον γιὰ τροφή τῶν ζώων χρησιμεύει ὄχι γιὰ τροφή ἀνθρώπων (σ. 154).

Καλαμπόκια μόνο ἀπὸ τὸ Γιδᾶ καὶ νοτιώτερα πρὸς τὰ Πιέρια καλλιεργοῦν. Ἀπὸ τὸ Γιδᾶ καὶ πρὸς τὰ βόρεια καλλιεργοῦν μόνο σιτάρι καὶ τρώγουν ψωμί μόνο σιταρίσιο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ Νησέλι καὶ νοτιώτερα ὅπου ἡ γῆ ὅσο πάει πρὸς τὸ βουνὸ γίνεται καὶ πιὸ φτωχή τρῶνε κι ἀπὸ καλαμπόκι ψωμί οἱ ἄνθρωποι γιατί καλλιεργοῦν καὶ καλαμπόκια (σ. 101-102). Εἶδη καλαμποκιοῦ. Εἶναι τὸ κόκκινο, πράγματι μὲ κόκκινο σπειρί. Σπανιώτερο εἶναι ἓνα εἶδος ποὺ τὸ λένε φράγγος· αὐτὸ ἔχει σπειρί στενόμακρο καὶ κλίνει πρὸς τὸ κίτρινο καὶ ἄσπρο. Ὁ σπόρος του εἶναι ξενικός, τάχα φερμένος ἀπ' τὴ Φραγγιά γι' αὐτὸ καὶ εἶπαν φράγγος. Τὸ σπειρί του εἶναι πολὺ χοντρὸ καὶ τὸ πιὸ πολὺ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ τροφή τῶν ζώων. Τὸ καλαμπόκι ἀζεφλούδιγο ὅπως τὸ κόβουν τὸ ὀνομάζουν ρόκα. Ὅταν τὸ ξεφλουδίσουν καὶ φαίνεται μὲ τὰ σπειριά του τότε τὸ ὀνομάζουν κουκούτσι. Τὰ ξεσπειρίζουν τὰ κουκούτσια καὶ μετὰ τὰ καίουν (σ. 118-119).

Τὸ θερισμένο σιτάρι καὶ ὅλα τὰ ἄλλα σιτηρὰ καὶ ὄσπρια οἱ γεωργοὶ τὰ μεταφέρουν στὰ ὁλόνια ἢ πρὸς πώλησιν με τὸν ἀραμπᾶ. Ὁ ἀραμπᾶς εἶναι ἓνα μακρὺ τετράτροχο ἀμάξι ποὺ τὸ σέρνουν δυο βουβάλια ἢ βόδια. Ἐπειδὴ εἶναι μακρὺ-μακρὺ σὰν παμπόρι, τὸ ὀνομάζουν παμπόρι πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἄλλον ἀραμπᾶ, τετράτροχον κι αὐτόν, μὰ ὄχι τόσο μακρὺν σὰν τὸ παμπόρι. Κι αὐτόν τὸν κοντότερο ἀραμπᾶ τὸν ὀνομάζουν μπρίσκα. Τὴ μπρίσκα τὴ χρησιμοποιοῦν κυρίως γιὰ μεταφορὰ ἀνθρώπων ἢ σάκκων με σιτηρὰ (σ. 53-54).

Τὸ παμπόρι ἔχει 10-12 κλιμινίς, ὅπως λένε τὰ ὀρθάρια τὰ ξύλα ποὺ βάζουν γύρω γιὰ νὰ μὴν πέφτουν τὰ δεμάτια ἀπ' τὸν ἀραμπᾶ. Οἱ τροχοὶ τῶν ἀραμπάδων ἄλλοτε ἦταν ξυλένιοι καὶ γεμᾶτοι στὴ μέση, δηλαδὴ μονοκόμματοι. Σήμερα τοὺς κατασκευάζουν εἰδικοί μαστόροι καὶ γίνονται μὲ ἀκτῖνες ὅπως τῶν ἀμαξῶν καὶ κάρρων οἱ τροχοί. Ὁ πάτος τοῦ ἀραμπᾶ καὶ ἡ στρώση του λέγεται κρεββατίνα. Ἐνα μακρὺ ξύλο ποὺ εἶναι καμωμένο ἔτσι ποὺ νὰ γυρίζῃ εὐκόλα τότε δῶ καὶ πότε κεῖ λέγεται νυρμός, δηλαδὴ ρυμὸς· αὐτὴ ἡ ἴδια ἀρχαία λέξις. Μπρὸς στὸ ρυμὸ σταυρωτὰ εἶναι τοποθετημένος ἓνας ζυγός. Ἐτσι λέγεται, ὅπου ζεύονται τὰ βόδια ἢ βουβάλια γιὰ νὰ τὸν σύρουν. Τὸ σίδερο ποὺ ἐνώνει τὸ ζυγὸ μὲ τὸ νυρμὸ λέγεται γκέπτσιους (ὁ). Ὁ ἄζων (ξύλινος) ποὺ ἐνώνει τοὺς δύο (τὸν ἓναν ἀπὸ δῶ καὶ τὸν ἄλλον ἀποκεῖ σὲ ἀπόσταση) τροχοὺς λέγεται ντεγκίλ. Ἐνα ξύλο ποὺ ἐνώνει τοὺς προστινοὺς τροχοὺς μὲ τοὺς πισινοὺς λέγεται ἄλποῦ. Ἡ περιφέρεια τοῦ τροχοῦ ποὺ εἶναι στεφάνι σιδερένιο ἀρκετὰ παχὺ ὀνομάζεται κεφαλᾶρι. Οἱ ἀκτῖνες τοῦ τροχοῦ ὀνομάζονται παρμάκια. Τὰ ξύλα ποὺ ἐνώνουν τὰς δοκοὺς ποὺ εἶναι ἀποδῶ κι ἀποκεῖ τοῦ παμποριοῦ (ἀραμπᾶ) ὀνομάζονται σαῖτες. Οἱ δοκοὶ αὐτοὶ ποὺ φτειάνουν τὸ παμπόρι ὀνομάζονται παμπορόξυλα. Τὸ σίδερο ποὺ ἐνώνει τὸ ζυγὸ

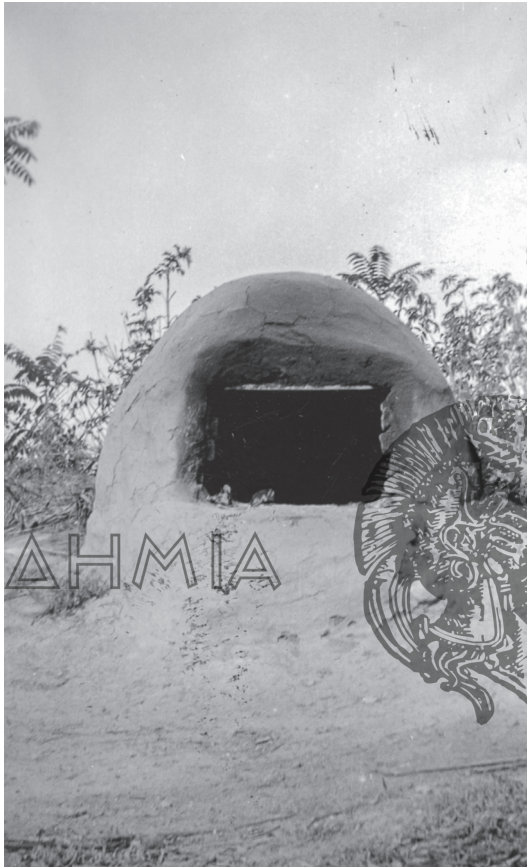

μέ το νυρμό όνομάζεται γκέμτσους. Τό κεφάλι τοῦ βοϊδιοῦ ἢ βουβαλιοῦ ποῦ σέρνει τόν άραμπά κρατιέται άνάμεσα σέ δύο κάθετα ξύλα. Άπό κάτω τά ξύλα τά συνδέει όριζόντια σιδερένια ράβδος, ἡ λιμαργιά. Τό ὅλο αὐτοῦ ποῦ κρατιέται ὁ λαίμῳς τοῦ ζώου όνομάζεται ξεύλα ὅπως καί στοῦ άλέτρι. Τό παμπόρι τοῦ άραμπά εἶναι κινητό. Όταν λοιπὸν θέλουν νά μεταφέρουν δεμάτια κ.λπ. τὸ τοποθετοῦν στοῦ άραμπά. Άν πρόκειται νά μεταφέρουν ἄλλα πράγματα με μικρὸν ὄγκο βγάζουν τὸ παμπόρι καί βάζουν μικρότερο κάρρο ποῦ τὸ λένε κάσσα (σ. 75-78).

Ό θερισμὸς γίνεται με παλαμαριές. Παλαμαριά εἶναι ἓνα χειρότι ξυλένιο, άρκετὰ μεγάλο. Βάζοντας κανεῖς τὰ δάχτυλα μέσα σ' αὐτὸ τὸ χειρότι δὲν ἔχει τὸ φόβο νά πληγῳσει ἢ νά κόψει τὰ δάχτυλά του ἐνῳ θά χερώνη τα στάχυα γιὰ νά τὰ κόψει με τὸ δρεπάνι. Εξὸν τοῦτο μπορεῖ νά χερώνη πολλὰ μαζὶ στάχυα, ἐνῳ με τὸ χέρι γυμνὸ μόνο λιγοστὰ στάχυα μπορεῖ νά χερώνη. Τίς παλαμαριές τίς κατασκευάζουν εἰδικοί τεχνῳτες, στὰ πλάγια τῶν βουνῶν ὅπου βρίσκονται καλὰ καί στερεὰ ξύλα. Τίς παλαμαριές αὐτές τίς φέρνουν καί τίς πωλοῦν στὰ κέντρα ὅπως εἶναι ἡ Βέροια, τὰ Γεννιτσά, ἡ Θεσσαλονίκη κι οἱ γεωργοὶ ἀπὸ τὰ κέντρα αὐτὰ τίς αγοράζουν. Θερισμὸς δίχως παλαμαριά εἶναι ἀδύνατος στὴ Μακεδονία, γιατί ἐκεῖ τὰ σιτηρὰ εἶναι πολλά. Εὐῳ στὴ Ρούμελη ποῦθενά δὲ μεταχειρίζονται παλαμαριά. Τὸ ὅσο πιάνει κανεῖς με τὴν παλαμαριά, ἐνῳ θερίζει στοῦ χωράφι, τὸ όνομάζουν άπουχιρά. Θερίζει κανεῖς μιὰ άπουχιρά, τὴν άποθέτει στὴ γῆ, θερίζει πάλι, τὴν άποθέτει καί αὐτὴ. Κάμποσες άπουχιρὲς στοιβασμένες κάνουν τὸ δεμάτι. Πολλὰ δεμάτια μαζὶ γίνονται στάβα. Κι ἔτσι λένε δεκάρικη στάβα = δέκα δεματιῶν, εἰκοσάρικη στάβα κ.λπ. Τὸ χωράφι γεμίζει ἀπὸ στάβες. Καί μιὰ-μιὰ στάβα τὴ σηκώνουν καί τὴ βάζουν στοῦ άραμπά τὸ παμπόρι καί τὴ μεταφέρουν στοῦ άλώνι (σ. 55-57).

Τὰ άλώνια στοῦ Λιανοβέρι καί στοῦ Πλατὸ τὰ ἔχουν στὴν ἄκρη στοῦ χωριό. Εἶναι λάκκες πολὺ μεγάλες καί τίς ἔχουν ἀλειμμένες κάτω με λάσπη καί με βοϊδιοῦ σβουνιὰ γιὰ νά μὴ βγαίνει τὸ χῳμα. Αὐτοῦ άλωνίζουν τὰ σιτάρια τοὺς άφοῦ τὰ μεταφέρουν με τοὺς άραμπάδες καί τὰ στοιβάζουν ὁ καθένας σὲ δικὴ του θέση. Στ' ἄλλα χρόνια ὁ άλωνισμὸς γινόταν με τὴ δουκάνη. Τῳρα καταργήθηκε πλέον ἡ δουκάνη κι ὁ άλωνισμὸς γίνεται με τὴ μηχανή. Γέμισε ἀπὸ μηχανὲς άλωνιστικὲς τὸ Ρουμλούκι. Βέβαια ὁ κάθε γεωργὸς ἀδύνατον νά ἔχη άλωνιστικὴ μηχανὴ ποῦ δουλεύει με ἀτμό, γιατί ἀξίζει πολλὲς χιλιάδες. Άλωνιστικὲς μηχανὲς αγοράζουν κεφαλαιοῦχοι καί τίς ἐκμεταλλεύονται. Άλωνίζουν ἐκ περιτροπῆς τὰ σιτάρια τῶν χωρικῶν με άμοιβή - δέκα τοῖς ἑκατὸ σιτάρι τὸ παίρνουν ἀπ' τὸ γεωργὸ γιὰ τὸ άλώνισμα. Άλωνιστικὲς μηχανὲς αγοράζουν καί οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ καί τίς ἐκμεταλλεύονται (σ. 57-59) [...] στὴν Άγκαθιά κάνουν οἰκονομία. Σκέπτονται πῳς τὸ άλωνιστικὸ άποδεκατίζει τὸν κόπο τους. Γιατί ἡ άλωνιστικὴ μηχανὴ γιὰ νά σοῦ άλωνίσῃ τὸ σιτάρι θά πάρῃ ἓνα 11%. Γιὰ νά τὸ κερδίσουν λοιπὸν αὐτὸ τὸ 11 τοῖς ἑκατὸ προτιμοῦν ν' άλωνίζουν ὅπως παλιὰ με τίς δουκάνες (σ. 107-108).

[...] *Νιόκαστρο*. Ἐδῶ, γιὰ νὰ κάνουν οἰκονομία, δὲ χρησιμοποιοῦν ἀλωνιστικὲς μηχανές κι ἀλωνίζουν μὲ τὴ δουκάνη ποὺ σύρουν τὰ βόδια, τὰ ἄλογα ἢ τὰ γαῖ-δούρια (σ. 120).

Εικ. 10. Φούρνος στο Λιανοβέρι
(φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

Ψωμολώνια. Πρὶν τοῦ γενικοῦ ἀλωνισμοῦ ὅπου ἓνας γεωργὸς ἀλωνίζει τὸ ὅλο τῆς ἐσοδείας τοῦ σιταριοῦ του, ὑπάρχει ἔλλειψη ψωμιοῦ. Αὐτὸ συμβαίνει συνήθως στὰ γεωργικὰ χωριά. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἔχουν ἀλωνισμένο σιτάρι γιὰ νὰ φέρουν στὸ μύλο νὰ ἀλέσουν. Ἄν τυχὸν ἔχουν γειτόνοι τους οἱ γνωστοὶ δανεῖζονται ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἐξοικονομοῦνται. Ὅταν ὅμως κι αὐτοὶ δὲν ἔχουν τότε ἀναγκάζεται ὁ γεωργὸς νὰ μεταφέρει ἀπ' τὸ χωράφι του ὅπως, ὅπως ἔνα ἀραμπᾶ σιτάρι θε-ρισμένο στὸ ἀλώνι. Τὸ ἀλωνίζει γρήγορα γρήγορα πρὶν τοῦ γενικοῦ ἀλωνισμοῦ. Βγάζει σιτάρι καὶ ἐξοικονομεῖται στὴν ἀνάγκη τούτη. Αὐτὸ τὸ εἶδος τον ἀλωνισμὸ τὸν λένε ψωμολώνια (σ. 59-60).

Στὸν ἀλωνισμό εἶναι ἀπαραίτητο ἓνα διχαλωτὸ ξύλο μὲ δυὸ δόντια μπρὸς-γι' αὐτὸ λέγεται καὶ δικράνι. Στὸ Λιανοβέρι εἶδα καὶ δικράνια μὲ τέσσερα δόντια καὶ μάλιστα σιδερένια. Καρπολόϊ εἶναι ἄλλο εἶδος δικράνι μὲ τέσσερα δόντια καὶ κεῖνα πυκνά. Μ' αὐτὸ μαζεύεται πιὸ καλὰ τὸ ἄχυρο, μὰ κι ὁ καρπὸς (δηλαδὴ τὰ σπέρματα) γι' αὐτὸ πῆρε καὶ τὸ ὄνομα καρπολόϊ. Ὅταν πρόκειται ν' ἀλωνίσουν τὸ σιτάρι τὸ ζαπλώνουν μέσα στὸ ἀλώνι κι ἔτσι γίνεται ἓνα στρῶμα σιταριοῦ μιᾶς καὶ δυὸ σπιθαμῶν. Αὐτὸ τὸ στρῶμα ἐφ' ὅσον ἀλωνίζεται λέγεται λάλημα. Ὅταν ἀλωνισθῇ μὲ τὴ δουκάνη τὸ στάρι, ἔπειτα μὲ τὰ δικράνια καὶ τὰ καρπολόϊα τὸ μαζεύουν σ' ἓνα σωρὸ ὅχι κωνοειδῆ, ὅπως ἄλλου, παρὰ σὰ ράχη μακρυά. Αὐτὸ εἶναι πολὺ πρακτικὸ γιατί ἔτσι γίνεται τὸ λύχνισμα πιὸ εὐκολο. Αὐτὴ ἡ ράχη ὀνομάζεται λαμνί. Λαμνὶ μάζευαν τὸ λάλημα ὅταν ὁ ἀλωνισμὸς γινόταν μὲ τὴ δουκάνη. Σήμερα ἔλειψαν τὰ λαμνιά γιατί τὴ στοιβὰ τοῦ σιταριοῦ τὴν τρώει πιά ἡ ἀλωνιστικὴ μηχανή καὶ τὸ ἄχυρο μαζεύεται σωρὸς μπρὸς σ' αὐτή, ὅπως ἄλλος σωρὸς γίνεται τὸ σιτάρι ὁ καρπός. Δρουμὶ λέγεται τὸ δεματικὸ μὲ τὸ ὁποῖον δένουν τὰ δεμάτια τοῦ σιταριοῦ στὸ θερισμό. «Ἐχω δρουμνιά ἀκόμα γιὰ νὰ δέσω», δηλαδὴ ἄλντο σιτάρι (σ. 60-63).

Τὸ παλιὸ ἀλέτρι ὑποχώρησε σήμερα στὸ σιδεράλετρο. Υπάρχουν ὅμως ἀκόμα παλιὰ ἀλέτρια στὸ χωριὸ [Αγκαθιά] καὶ ξέρουν οἱ γεωργοὶ νὰ ὀνομάζουν τὰ διάφορα μέρη τοῦ παλιοῦ ἀλετριοῦ. Λοιπὸν τὴν οὐρὰ τοῦ ἀλετριοῦ ποὺ ἐπιπλανοῦν νὰ νὰ διευθύνουν τὸ ἀλέτρι, τὸ ὀνομάζουν ἀλιτροχειρὸν. Τὸ μακρὸ ξύλο τοῦ ἀλετριοῦ τὸ ὀνομάζουν σταβάρι ὅπως κι ἄλλου. Τὸ ποδάρι τοῦ ἀλετριοῦ (ποὺ ἄλλου λένε ἀλετροπόδι) τὸ ὀνομάζουν ἐγκτρος. Ζὺ ὀνομάζουν τὸ ζυγόν. Τὶς ζευγὲς λένε τὴ λιμαριά (μία ζεύλα) ἢ λιμαριές. Τὴ βουκέντρα, τὸ ἄλλου βούκεντρο, τὸ λένε ἐδῶ ζυάλη καὶ ἀζυάλη. Μὲ τὴν ἀζυάλη κεντοῦν τὰ βόδια γιὰ νὰ προχωροῦν. Ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ ἀλετριοῦ ποὺ τὸ λένε σπάθη καὶ συνδέει τὸ ἀλετροπόδι μὲ τὸ σταβάρι τὸ ὀνομάζουν καμάρα τ' ἀλετριοῦ. Ἐνα λέτρι λέγεται ἡ πρώτη ὀργῶση, «ἔκαμα ἓνα λέτρι», «ἔκαμα δυὸ λέτρα» θὰ πῇ ἔκαμα τὴ δεύτερη ὀργῶση. Ἐπειτα λένε τρία λέτρα τὴν τρίτη ὀργῶση κτλ. Στὰ μέρη τοῦτα τὸ ἀλέτρι κυρίως τὸ σύρουν τὰ βουβάλια ποὺ ἐδῶ ὀνομάζουν βάλια. Τὸ μοσχάρι τὸ λένε βαλόμουσκο. Ἄνω τοῦ ἐνὸς ἔτους βάλι τὸ λένει καματέρι. Μὲ τὸ καματέρι κάνουν πιά χωράφι. Τὸ θηλυκὸ βουβάλι λέγεται βάλα, ἥτοι γουβάλα. Ἐχουν καὶ σβάρνες ζυλευτὲς ἀκόμα ὅπως στὰ παλιά (σ. 63-65).

Ἀλώνια. Καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ κάθε σπίτι ἔχουν ἀλώνι ὅπου ἄλλοτε ἀλώνιζαν τὸ σιτάρι ποὺ τώρα τὸ κόβουν μὲ τὴν ἀλωνιστικὴ μηχανή. Τώρα μαζεύουν τὰ ξερά φασόλια, τὰ σωρεύουν στὸ ἀλώνι καὶ τὰ ἀλωνίζουν μὲ τὰ ἄλογα. Στὴ μέση στὸ ἀλώνι ἔχουν μπηγμένο στῦλο ὅπως καὶ στὴν παλιὰ Ἑλλάδα. Ἐπίσης στὰ ἀλώνια σωρεύουν τὰ ρόβια (ρόβια εἶναι φυτὸ ποὺ κάνει καρπὸ ὅμοιο μὲ φακὴ, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς εἶναι ὀλοστρογγύλα τὰ σπυριά του). Λοιπὸν τὰ ρόβια τὰ ἀλωνίζουν

με δουκάνη ὄχι με τὰ ἄλογα ὅπως τὰ φασόλια. Τὴ δουκάνη τὴ σέρνουν τὰ βόδια πὸν ὀδηγεῖ κάποιος. Ὁ στῦλος πὸν βρίσκεται μπηγμένος στὴ μέση τοῦ ἄλωνιου λέγεται ντιρέκι (σ. 66-67).

Εικ. 11. Ἀλώνισμα με τὴ δοκάνη στὴ Βορλίτσιτσα (φωτογραφικὸ ἀρχεῖο ΚΕΕΔ).

Ἡ δουκάνη εἶναι ἓνα πλατὺ ὀπωσόν καὶ μακρὺ, πλεον τοῦ μέτρου, σανίδι καμπυλωτὸ κάπως. Ἀπὸ τὸ κάτω μέρος ἡ δουκάνη εἶναι ὀλογιόμοτη με στουρναρολίθαρα καὶ κομμάτια παλιοσίδερα κοφτερά. Στὴ μιά της ἄκρα με δύο σχοινιά μακρὰ πιάνοντάς την καὶ δένοντάς την ζεύουν βόδι, βουβάλι, ἄλογο. Κάποτε καὶ δυὸ βόδια ἢ δύο ἄλογα σέρνουν τὴ δουκάνη. Ὁ γεωργὸς κάθεται ὀλομεσῆς στὴ δοκάνη ἢ καὶ στέκεται ὀρθὸς κρατῶντας τὰ σχοινιά πὸν εἶναι δεμένα ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ζώων πὸν τὴ σέρνουν. Ἔτσι τὰ ὀδηγεῖ καὶ κεῖνα σέρνουν ὀλόγυρα στὸ ἄλωνα κι ἀπάνω στὸ λάλημα τὴ δοκάνη. Τὰ στουρνάρια καὶ τὰ σιδεράκια περνώντας πάνω ἀπὸ τὸ σιτάρι τὸ πετσοκόβουν κι ἔτσι σιγά-σιγά κόβεται καὶ γίνεται ἄχερο. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἄλωνισμα με τὴ δοκάνη πὸν προτιμοῦν στὴν Ἀγκαθιά ἀντὶς τὴ μηχανή, γιατί δὲν τοὺς κοστίζει τίποτε παρὰ μιὰ δοκάνη πὸν θὰ ἀγοράσουν. Δοκάνες φτιάχνουν οἱ βουνίσιοι τῶν Πιερίων ἀπὸ ξύλα σφεντάμου, ἢ δρέινα πὸν ἀπ' αὐτὰ ἔχουν πολλὰ οἱ λόγγοι τους. Τὶς δοκάνες αὐτὲς τὶς φέρνουν – ὅπως καὶ τὶς παλαμαριές – καὶ τὶς πωλοῦν στοὺς μαγαζαρέους στὰ κέντρα πὸν συναλλάσσονται οἱ γεωργοὶ σὰ νὰ πῆς Βέροια, Γιδᾶ κ.λπ. Καὶ οἱ γεωργοὶ πηγαίνοντας γι' ἄλλα ψώνια, ψωνίζουν καὶ τὴ δοκάνη πὸν τοὺς χρειάζεται. Μὲ μιὰ δοκάνη μπορεῖ νὰ ἄλωνίζης πολλὰ χρόνια (σ. 108-110).

Λύχνισμα. Στη Μακεδονία πρὶν τὸ γεῦμα συνήθως πνέει ὁ λίβας. Ὅταν πνέει αὐτὸς ὁ ἄνεμος δὲ μπορεῖ νὰ γίνηι λύχνισμα, μὰ οὔτε καὶ δερμονίσμα. Εἶναι ἀνακατεμένος ὁ καιρὸς. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καθαρίζει τὸ σιτάρι ἀπὸ τὰ κότσαλα καὶ τὸν κουρνιαχτὸ κι ἀπ' τὸ ἄλλο τὸ ξαναγεμίζει. Γι' αὐτὸ καὶ πρὶν τὸ γεῦμα λύχνισμα δὲ γίνεται. Περιμένουν τὸ θαλασσινὸ τὸν ἄερα γιὰ νὰ λιχνίσουν. Θαλασσινὸ λένε τὸν ἄνεμο πὺν πνέει ἀπὸ τὸ Θερμαϊκὸ κόλπο. Αὐτὸς ἀρχίζει νὰ πνέει ἀπὸ τὶς 3 μ.μ. καὶ ὕστερα. Κάποτε ἄδικα τὸν περιμένουν στὶς 3. Οἱ λιχνιστάδες ἀπρακτοῦν καὶ περιμένουν. Καθυστερεῖ, ὡστόσο μὲ τὴ δύση τοῦ ἡλίου νάτος, ἔφτασε. Καὶ τότε ἀρχίζει τὸ λύχνισμα. Κι ἐξακολουθεῖ. Τί εὐτυχία ἂν τύχει φεγγαρόλουστη ἢ νύχτα· τότε τὸ λύχνισμα ἐξακολουθεῖ καὶ τὴ νύχτα. Ὅσο πιὸ δυνατὸς εἶναι ὁ ἄνεμος τόσο πιὸ γρήγορα τελειώνει τὸ λύχνισμα. Ἀρκεῖ νὰ εἶναι πολλοὶ οἱ λιχνιστάδες καὶ νὰ λιχνίζουν ἐξακολουθητικά (σ. 170-171).

Εικ. 12. Λίχνισμα ρεβυθιών στην Αγκαθιά (φωτογραφικό ἀρχεῖο ΚΕΕΛ).

Δρεμόνι. Ὑστερα ἀπὸ τὸ ἀλώνισμα καὶ τὸ λύχνισμα τὸ σιτάρι δρεμονίζεται. Δρεμόνι εἶναι ἓνα κόσκινο μεγάλο μὲ τρῦπες μεγαλύτερες ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ περνᾷ τὸ σιτάρι. Τὸ δρεμόνι τὸ Μακεδονικὸ εἶναι πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ ἄλλα τῆς Ρούμελις πὺν γνωρίζω. Πρέπει νὰ ἔχει διάμετρο τουλάχιστο ἓνα μέτρο. Ὁ κόθρος του γιὰ νὰ εἶναι πιὸ στέρεα ἔχει σιδεροστέφανα. Δυὸ ξύλα σὰν παλούκια εἶναι καρφωμένα τὸ ἓνα πλάϊ στὸ ἄλλο καὶ χρησιμεύουν γιὰ πιάσματα. Πιάνει ὁ γεωργὸς μὲ τὸ ἓνα χέρι τὸ ἓνα καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸ ἄλλο καὶ τὸ σείει τὸ δρεμόνι γιὰ νὰ πέφτῃ τὸ σιτάρι πὺν ἔχει μέσα κάτω (σ. 111-112).

Μέτρα για να μετρούν τὰ σιτηρὰ ἔχουν πρῶτα πρῶτα τον κούτλα. Ἐνας κούτλας ἔχει δώδεκα ὀκάδες. Ὅχτὸ κοῦτλες κάνουν ἕνα κοιλό⁵³, ὥστε ἕνα κοιλὸ ζυγίζει 96 ὀκάδες. Τὸ κριθάρι εἶναι ἐλαφρότερο. Ἄν γεμίσης τὸν κούτλα ἀπὸ κριθάρι καὶ ὅσο πιάση, τὸ ζυγίσει θὰ βγῇ λιγώτερο ἀπὸ 12 ὀκάδες. Στὰ πρὶν χρόνια τον κούτλα τὸν ἔφτιαναν ἀπὸ ξύλο καὶ τὸν ἀγόραζαν στὶς πολιτεῖες. Τώρα μεταχειρίζονται κούτλα ἀπὸ λαμαρίνα σιδερένιον. Ὅταν ρωτοῦσαν ἄλλοτε ἕναν γεωργό: πόσα ἔκαμες; Σοῦ ἀπαντοῦσαν: – Τόσα κοιλά. Ὡστόσο σήμερα τὸ μέτρημα γίνεται μὲ καντάρια. Ζυγίζει δηλαδὴ κανεὶς ἕνα σακκὶ γεμᾶτο σιτάρι κι αὐτὸ τὸ βάρος τὸ λέει καντάρι. Ὡστε τὸ καντάρι δὲν εἶναι ὠρισμένο βάρος. Τὰ καντάρια του κανεὶς τὰ κανονίζει μὲ τὸ σακκὶ ποῦ θὰ τύχη νὰ ἔχη. Ἀπὸ τὸ Γιδᾶ κι ἀπάνω ὡς μέτρα τῶν σιτηρῶν ἔχουν καὶ πάλι τὶς κοῦτλες, ἀλλὰ μεγαλύτερο μέτρο ἔχουν τὴν κρήνα. Μιὰ κρήνα ἔχει πέντε κοῦτλες, δηλαδὴ εἶναι 60 ὀκάδες. Τὸν κούτλα τὸν λένε καὶ τενεκὲ γιατί εἶναι πράγματι ἕνας τενεκὲς (σ. 67-69).

Χάλνοῦ καλαμπόκι λένε στὸ Γιδᾶ ὅταν μαζεύουν τὸ καλαμπόκι. Λοιπὸν χάλνοῦ καλαμπόκι = μαζεύω καλαμπόκι. Τὸ σωρὸ τὸ καλαμπόκι ποῦ σωρεύουν στὴ μέση στὸ ἄλῳνι τὸν λένε γκβάρα. Λοιπὸν μιὰ γκβάρα καλαμπόκι = ἕνας σωρὸς καλαμπόκι. Ὅταν ἀποκόβουν τὰ καλαμπόκια τὰ ἀπομειναντα στελέχη τὰ ὀνομάζουν

⁵³ Κοιλό, τὸ (τουρκ. Kile, араβικά Keyl) οθωμανικὴ μονάδα μέτρησης τῶν δημητριακῶν (σιτηρῶν, οσπρίων καὶ ελαιοειδῶν καρπῶν), ανεξάρτητα ἀπὸ τὸ πραγματικὸ μέγεθος ἢ τὸ βάρος τους. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα, τὸ οθωμανικὸ κράτος προσπάθησε –τόσο γιὰ διοικητικὸς λόγους ὅσο καὶ γιὰ τὴν εἰσπράξη τῶν φόρων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς– νὰ τυποποιήσει τὴ μονάδα μέτρησης τῶν δημητριακῶν, καθιερώνοντας ὡς πρότυπο τὸ κοιλὸ Κωνσταντινουπόλεως (μέτρο χωρητικότητος 37 λίτρων), τὸ ὁποῖο αντιστοιχοῦσε σε 20 ὀκάδες, δηλαδὴ 25,659 kg σίτου ἢ 23,093 kg κριθῆς. Ἡ ἐν λόγω μονάδα μέτρησης (Kile) εἶχε διαφορετικὴ ἰσοδυναμία σε ὀκάδες ἀπὸ περιοχὴ σε περιοχὴ τῆς Οθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, ἀνάλογα μὲ τοὺς ἐκάστοτε ἰσχύοντες γενικοὺς ἢ καὶ ἐιδικούς κώδικες μέτρων καὶ σταθμῶν (kanunnames). Γιὰ παράδειγμα, στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα στὴν επαρχία (καζά) Θεσσαλονίκης τὸ κοιλὸ αντιστοιχοῦσε σε 80-85 ὀκάδες (102-109 kg περίπου). Βλ. ἐνδεικτικὰ σχετικὴ βιβλιογραφία: Halil İnalçık, «Introduction to Ottoman Metrology», *Turcica* 15 (1983), σ. 311-347· George Young, *Corps de droit ottoman*, Vol. IV, Oxford 1906, σ. 373-374· Lijuben Beron, «Problèmes de la métrologie dans les territoires balkaniques à l'époque de la domination ottomane (XVe-XIXe siècles)», *Études Balkaniques* XI/2 (1975), σ. 29-35· Feza Günergun, «Standardization in Ottoman Turkey», στο *Introduction of Modern Science and Technology to Turkey and Japan*, edited by F. Günergun and S. Kuriyama, Kyoto 1998, σ. 211, 215· Cengiz Kallek, «Kile», *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2022, σ. 567-570· Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, *Νεοελληνικὴ Μετρολογία: Παραδοσιακά μέτρα καὶ σταθμά, 19ος-20ός αι.*, Αθήνα 1989 (αδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβὴ στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ ΕΚΠΑ)· τῆς ἰδίας, «Μετρήσεις: Συμβολισμοὶ καὶ πραγματικότητα», *Επετηρὶς τοῦ Κέντρου Ερεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ακαδημίας Αθηνῶν*, τόμ. 28 (1987-1998), Αθήνα 1999, σ. 5-28.

βγάζουν από τὸ ἀμπάρι. Ἐδῶ στὴ Μακεδονία δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο (αὐτὸ γίνεται καὶ στὴν Ἥπειρο). Ἀλλὰ μαζεύουν τὸ καλαμπόκι καὶ δὲν τὸ ξεφλουδίζουν. Τὸ κουβαλοῦν ἀπὸ λίγο λίγο στὸν κουτσιρὸ καὶ τὸ ἀδειάζουν κάτω ἀρχινῶντας ἀπὸ τὴ μιά του ἄκρη ἐκεῖνη ποὺ δὲν ἔχει τὴν πόρτα. Ἀπὸ κεῖ ἀδειάζοντας ἀδειάζοντας καλαμπόκι φτάνουν ὡς δῶθε ποὺ εἶναι ἡ πόρτα. Ἐκεῖ γιὰ νὰ μὴ σκορπίζεται ἔξω τὸ καλαμπόκι βάζουν ἓνα σανίδι, εἶδος κλεισίματος (κομμάτι πόρτας τὸ πατινὸ). Ἀφοῦ ἰσιώσει τὸ καλαμπόκι δῶθε καὶ δῶθε δηλαδὴ μὴ τὸ πρῶτο στρώμα πὰ νὰ πῇ ἡ πρώτη στρώση, ὁ γεωργὸς ἀρχίζει ν' ἀδειάζῃ καλαμπόκι καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ἄκρη ποὺ δὲν ἔχει ἀνοιγμα καὶ ἀδειάζοντας ἀδειάζοντας φτάνει πάλι ὡς τὴν πόρτα ὅπου βάζει δεῦτερο σανίδι καὶ κλείει τὸ καλαμπόκι γιὰ νὰ μὴν πέφτῃ πρὸς τὰ ἔξω. Ἔτσι ἔκαμε τὴ δεῦτερη στρώση τοῦ καλαμποκιοῦ. Κάνει καὶ τὴν τρίτη, κάνει καὶ τέταρτη καὶ προχωρεῖ ὁ σωρὸς ὅλο καὶ τὸν ἀνήφορο πρὸς τὴ στέγη. Καὶ κάθε φορὰ ποὺ κάνει καινούργια στρώση βάζει κι ἀπὸ ἓνα σανίδι ὥσπου κλείει ἐντελῶς ἡ πόρτα ὡς τὴν κορφή. Ἔτσι τὸ καλαμπόκι ἀξεφλουδίγο ἀποθηκιάστηκε στὸν κουτσιρὸ μέσα καὶ τὸ λένε αὐτὸ τὸ ἀξεφλουδίγο καλαμπόκι ρόκα ἢ καὶ εἰς πληθυντικὸν ρόκες. Στὸν κουτσιρὸ μέσα ἡ ρόκα δὲν ἔχει κανένα φόβο ἀπὸ μούχλιασμα καὶ ἀπὸ χάλασμα ὅσο κι ἂν βροχή. Γιατί ἐκεῖ μέσα εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ βροχή μόλο ποὺ ὁ κουτσιρὸς ἔχει στέγη ἀποπάνω καὶ ρίχνει τὰ βρόχινα νερὰ ὄξω. Ἡ ρόκα βρέχεται ἀπὸ τὰ πλευρὰ τοῦ κουτσιροῦ ποὺ εἶναι ὅπως εἴπαμε πλεχτὰ με βερτιὰ καὶ συνεπῶς δὲ μπορεῖ νὰ κρατήσουν τὴ βροχὴ ἔξω, μάλιστα ὅταν τὴ φερνῇ ὁ ἄνεμος ἐκ πλαγίου. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν πειράζει διόλου, διότι ναὶ μὲν μπαίνει ἡ βροχὴ μέσα, ἀλλὰ ἅμα πάψη νὰ βρέχῃ μπαίνει κι ὁ ἀέρας μέσα καὶ στεγνώνει τὰ καλαμπόκια πάλι. Αὐτὸ τὸ ἀένναο ἀέρισμα κρατῇ τὴ ρόκα σὲ καλὴ κατάστασι. Ἰσως ρωτήσῃ κανεὶς καὶ γιατί νὰ ἀποθηκεύεται ἔξω ἡ ρόκα κι ὄχι μέσα σὲ καμμιὰ ἀποθήκη; Πρῶτον ἔνεκα τῆς εὐφορίας τῆς γῆς οἱ ρόκες εἶναι πολλὲς στὴ Μακεδονία καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποθηκευστοῦν σὲ σπίτια μέσα καὶ ἀποθήκες. Καὶ δεῦτερον, δὲν θὰ ἦταν τόσο ἐξασφαλισμένη ἀπὸ τὸ χάλασμα ὅσο στὸν κουτσιρό. Γιατί στὴν ἀποθήκη ἢ καὶ στὸ σπίτι ὁ ἀερισμὸς ποὺ διατηρεῖ τὸ καλαμπόκι ἀχάλαστο δὲν γίνεται εὐκόλα. Καλύτερη λοιπὸν ἐφεύρεσις γιὰ τὴ διατήρησι τῆς ρόκας ἀπὸ αὐτὴν τοῦ κουτσιροῦ δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Τώρα πὼς γίνεται ἡ ξόδεψις. Ἦρθε ἡ ἀνάγκη ν' ἀλέσῃ καλαμπόκι ὁ γεωργὸς ἢ νὰ ἔχῃ καλαμπόκι γιὰ τροφὴ τῶν προβατιῶν τοῦ ὅπως συμβαίνει πολλὰς φορὲς μὲ τὸ βαρὺ χειμῶνα, πάει στὸν κουτσιρό, βάζει μιὰ ξύλινη σκάλα, ἀνεβαίνει καὶ βγάζει τὸ πιὸ πάνω σανίδι μὲ τὸ ὅποιο ἔχει κλεισμένο τὴν πόρτα. Ἀποκεῖ βγάζει ρόκες, ἓνα-δύο σακκιά, ὅσο χρειάζονται καὶ πάλι κλείει. Ξεφλουδίζει τὶς ρόκες, τὶς ξεσπυρίζει καὶ κάνει τὴ δουλειά του. Ἦρθε πάλι ἀνάγκη γιὰ νὰ ἔχῃ καλαμπόκι, πηγαίνει, βάζει τὴ σκάλα καὶ βγάζει μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ὅση ρόκα του χρειαστῇ καὶ πάει στὸ μύλο ἢ τρέφει τὰ πρόβάτα του. Ἔτσι σιγά-σιγά ἀδειάζει ὁ κουτσιρὸς καὶ οἱ ρόκες ποὺ ἀπομένουν δὲ χαλοῦν γιατί ἀερίζονται.

Αυτό μπορεί νὰ γίνεται ὡς τὴν ἀνοιξή γιατί ἀλήθεια τότε ἐξάντλεῖται τὸ καλαμπόκι. Κάποτε καὶ τὸ καλοκαίρι διατηριέται στὸν κουτσιρὸ ἢ ρόκα ἅμα τὸ καλέση ἡ ἀνάγκη. Μετὰ τὴν ἐξάντληση ξαναγεμίζεται ὁ κουτσιρὸς ἀπὸ ρόκες (σ. 91-100).

Εικ. 13. Σπίτι στο Νησέλι (φωτογραφικό ἀρχεῖο ΚΕΕΛ).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὁ κάθε νοικοκύρης πὺν παράγει καλαμπόκια ἐξω ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ κοντὰ στὸ ἀλώνι ἔχει καὶ τὸν κουτσιρὸ του. Κι ἐστὶ βλέπεις στὸ χωριὸ μέσα κουτσιρὸς ἐδῶ, κουτσιρὸς ἐκεῖ, πάντα σὲ ὕψωμα καμωμένον γιὰ νὰ ἀερίζονται. Ἄλλοι κάνουν πιὸ μεγάλους κι ἄλλοι πιὸ μικροὺς κουτσιρούς κατὰ τὴν παραγωγή τοῦ καλαμποκιοῦ πὺν ἔχει ὁ καθένας. Οἱ πιὸ πολλοὶ κουτσιροὶ εἶναι ὅπως περιγράψαμε μακρυνάρια. Σπανιώτερα γίνονται καὶ κουτσιροὶ στρογγυλοὶ ἀκριβῶς ὅπως οἱ κοφίνες οἱ κινητὲς πὺν διατηροῦν στὴ Ρούμελη πολλοὶ στὰ σπίτια τους γιὰ ν' ἀποθηκεύουν τὸ καλαμπόκι τους, τὸ σιτάρι τους, τὸ κριθάρι τους (σ. 100-101).

5.4 Ποιμενικὸς βίος

Στὸ Νιόκαστρο ὅπως καὶ στ' ἄλλα τὰ Μακεδονικὰ χωριὰ τοῦ Ρουμλουκιοῦ τὰ βόδια τοῦ χωριοῦ τὰ φυλάει ἓνας πὺν βάζει τὸ χωριό. Αὐτὸς ὀνομάζεται γιλαδάρς. Κάποτε τὸ χωριό, ὅταν εἶναι πολλὰ τὰ βόδια του, βάζει καὶ δύο γιλαδάρδεις ἢ καὶ περισσότερους (αἰτιατικὴ τς γιλαδαρούς = πῆγι κι εἴπι τς γιλαδαρούς). Στὸ γιλαδάρ δίνει ὁ κάθε γεωργὸς τὸ βόδι του τὸ πρωὶ κι αὐτὸς στεκάμενος στὴν ἄκρη στὸ χωριὸ περιμένει νὰ τοῦ παραδώσουν ὅλα τὰ βόδια τοῦ χωριοῦ. Τὰ μαζεύει μπρὸς καὶ τὰ ὀδηγεῖ στὰ χέρσα πὺν ἔχουν ὠρισμένα γιὰ τὴν βοσκή τῶν βοδιῶν καὶ ἐκεῖ τὰ βόσκει ὅλην τὴν ἡμέρα. Βασιλεύοντας ὁ ἥλιος τὸ βράδυ τὰ ὀδηγεῖ τὰ βόδια καὶ

πάλι στο χωριό. Τ' αφήνει στην άκρη και τὸ καθένα ξέρει καὶ πηγαίνει στοὺς σπίτι του. Τὴν ἄλλη μέρα τὰ ἴδια. Οἱ γιλαδάρδεις φυλάνε μὲ συμφωνία, ἀπὸ Ἀη-Γιώργη σὲ Ἀη-Δημήτρη, δηλαδή ἓνα ἐξάμηνο καὶ πληρώνονται ἀπὸ τοὺς χωριάτες ἀνάλογα μὲ τὴ συμφωνία ποὺ θὰ γίνη. Τὴν ἀμοιβή τους τὴν παίρνουν σὲ εἰσόδημα. Ἄν ἡ ἀνάγκη ὑπάρχει νὰ φυλαχτοῦν τὰ βόδια καὶ τὴ χειμωνιάτικη περίοδο, γίνεται νέα συμφωνία καὶ ὁ γιλαδάρς τὰ φυλάει κι ἄλλο ἓνα ἐξάμηνο, ἀπὸ Ἀη-Δημήτρη δηλαδή σ' Ἀη-Γιώργη, ἐννοεῖται τίς μέρες ποὺ τὰ βόδια δὲ θὰ τὰ ἀπασχολοῦν μὲ τὴ σπορά (σ. 142-144).

Εικ. 14. Τα βουβάλια πίνουν νερό στο Νιόκαστρο (φωτογραφικό ἀρχεῖο ΚΕΕΛ).

Σημάδια προβάτων. Ἀκοῦς ἐδῶ [στο Νησέλι] πρόβατα «κουτσόφκα» πὰ νὰ πῇ κουτσάφκα - κουτσαύτικα, δηλαδή τοὺς κόβουν τὸ αὐτὶ ὥστε νὰ λείπη ἔτσι γιὰ νὰ τὰ γνωρίζη. Ἔχουν σημάδια καὶ «κόκκα». Φτειάνουν δηλαδή στ' αὐτὶ σκάλα, αὐτὸ εἶναι τὸ σημάδι τους. Ἄλλοι κτηνοτρόφοι ἔχουν σημάδι τὴ φούρκα· κάνουν τὸ αὐτὶ τῶν προβάτων τοὺς φούρκα. Ἄλλοι τὰ ἔχουν ξουράφια. Δηλαδή κόβουν τὸ αὐτὶ τοὺς στοὺς πλάϊ. Αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ γνωρίζονται τὰ πρόβατα τοῦ κάθε κοπαδιοῦ κι ὁ κάθε κτηνοτρόφος νὰ μὴ χάνη τὰ δικά του τὰ πρόβατα. Τὰ ἴδια σημάδια βάζουν καὶ στὰ βουβάλια. Εἶναι ἀνάγκη κι αὐτὰ νὰ τὰ γνωρίζουν τίνος εἶναι τοῦτο τὸ βουβάλι καὶ τίνος τὸ ἄλλο καὶ γι' αὐτὸ τὰ σημαδεύουν. Στὸ Ρουμλουκι συνηθίζεται καὶ ἄλλο εἶδος σηματοδοτοῦ. Ὅταν τὰ πρόβατα κουρεῖνται τότε παίρνουν κατράνι τὸ λιώνουν, βάζουν μέσα σφραγίδα καὶ τὴ σφραγίδα τὴν πατοῦν στοὺς δέρμα τους. Ἡ σφραγίδα γίνεται ὅπως τὴ θέλει κι ὅπως τὴν παραγγεῖλει κανεὶς στοὺς μάστορα. Τὰ μεγάλα τὰ ζῶα, σὰν νὰ πῇς ἄλογα, βόδια, βουβάλια τὰ σημαδεύουν σφραγίζο-

ντάς τα στο νύχι με κάψη. Δηλαδή έχει κανείς τη δική του σφραγίδα, την καίει στη φωτιά και την πατάει στο νύχι του ζώου. Έτσι κάνει τον τύπο που αυτός θέλει και τα γνωρίζει έπειτα και μεταξύ άλλων πολλών ζώων (σ. 198-201).

Ποιμενική ζωή στο Νιόκαστρο. Οί κεχαγιάδες έχουν ένα ξύλο ίσιασμένο από το ένα μέρος (σαν πλανισμένο), μακρὸν 3-4 πιθαμές και πλατὺ ὅσο-ὅσο. Τὸ λένε: ραμπούσι. Μὲ τὸ ραμπούσι μετροῦν τα καρδάρια τὸ γάλα που παίρνει ὁ κάθε συνέταιρος. Πῆρε ἄς ποῦμε μιὰ καρδάρα, κάνει μιὰ χαράκα (χαρακιὰ). Πῆρε δυὸ καρδάρες, κάνει καὶ δεύτερη χαράκα καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐννοεῖται πὼς γιὰ τὸν κάθε συνέταιρο τσοπάνο κρατεῖ καὶ χωριστὸ ραμπούσι. Τὶς ὁκάδες τὶς σημειώνει μὲ γουβίτσες (βουῖλες) πὺν τὶς κάνει πάνω στο ραμπούσι μὲ τὴ μύτη ἀπὸ τὸ μαχαίρι. Ὁ τσουπάνος κρατεῖ πάνω του καὶ μαχαίρια. Πρῶτα τὸ κλειδομάχαιο· κλειδομάχαιο ἐδῶ λένε κείνο πὺν στὴ Ρούμελη ὀνομάζουν σουγιὰ καὶ τὸ φκαρομάχαιο· τὸ 'χατζάρι πὺν τὸ βάζουν μέσα στο φηκάρι (σ. 234-235).

Ποιμενική ζωή στο Νησέλι. Τὴν ὥρα τὴ μετροῦν οἱ τσοπάνοι μὲ τὴν γκαρλιγκό-βεργα. Τὴ μπήγουν ὀρθὰ καὶ κοιτάνει τὴ σκιά. Ἄν ὁ ἵσκιος εἶναι καρσί, λένε εἶναι μεσημέρι. Ἄμα γυρίση, τσακίζει ἡ μέρα. Λένε, εἶναι δειλινό (σ. 1023).

5.5 Αλιευτικός βίος (Λιανοβέρι-Γιδάς)

Ὅταν ἀκόμα ὑπῆρχεν ὁ βάλτος, ὅπως λένε τὴ λίμνη τῶν Γεννιτσῶν, τὰ ψάρια τὰ εἶχαν ἀφθονὰ στὸν τόπο, γιὰτὶ μέσα στὴ λίμνη ζούσαν παντὸς εἶδους ψάρια μικρὰ καὶ μεγάλα. Οἱ παρόχθιοι λοιπὸν ψάρευαν. Ὑπῆρχαν καὶ συστηματικοὶ ψαράδες, ὑπῆρχαν καὶ ἐρασιτέχνες. Μέσα στὴ λίμνη ζούσαν τὰ ἐξῆς ψάρια: Ὁ γλιανὸς· αὐτὸ τὸ ψάρι ζυγίζει ἀπὸ μισὴ ὁκά ὡς 25 ὁκάδες (θὰ εἶναι ὁ ἀλλοῦ λεγόμενος γουλιανός). Ἡ τούρνα εἶναι ψάρι πολὺ μεγάλο. Ζυγίζει ὡς 40 ὁκάδες. Τὸ τσερνούχι εἶναι μικρὸ ψάρι. Τὸ περκὶ δηλαδή τὸ ψάρι πὺν λένε ἀλλοῦ πέρκη. Ὑπῆρχαν λοιπὸν στο βάλτο ψαράδες. Ἐβγαζαν τὰ ψάρια καὶ τὰ πωλοῦσαν στοὺς πρεντζιπέρδης, τοὺς ἀγοραστὲς δηλαδή τῶν ψαριῶν· κείνους πὺν ἐμπορεύονταν τὰ ψάρια. Τὸ κυριότερο ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιαναν τὰ ψάρια στο βάλτο ἦταν τὸ λεγόμενο νταούλι. Γενικὰ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι τὸ δίχτυ αὐτὸ ἦταν ἓνα εἶδος φάκας. Εἶχε τρία ἱκοιλώματα. Μπρὸς εἶχε μιὰ χοάνη. Ἄμα τὸ ψάρι μπῆ ἀπ' τὴ χοάνη αὐτὴ καὶ εἰσέλθῃ στὸν πρῶτο λωβό, δὲν ξαναβγαίνει πάλι. Ἀπ' αὐτὸν τὸ λωβό, μπαίνει στο δεύτερο κι αὐτοῦ στὸν τρίτο. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ θηλιά. Ἐκεῖ ἐνθυλακώνεται καὶ δὲ βγαίνει πιά. Τὸ συλλαμβάνει. Τὸ ξαπλώνουν τὸ δίχτυ μέσα στὴ λίμνη κρατῶντας τὸ ἀπὸ ἓνα σχοινὶ πὺν εἶναι πρὸς τὸ μέρος τῆς θηλιάς. Σιγά-σιγά εἰσέρχονται τὰ ψάρια ἀπὸ λωβὸ σὲ λωβὸ καὶ συλλαμβάνονται. Εἶχε ἡ λίμνη αὐτὴ καὶ πολλὰ χέλια. Εἶχε δὲ καὶ ἓνα εἶδος ψάρια πὺν λέγονται γρεβάδια (γρεβάδι τὸ ἓνα). Τὰ ψάρια τῆς λίμνης μετὰ τὴν ἀποξήρανση μπῆκαν (ἀπεσύρθησαν) στο Λουδία (σ. 273-276).

Αλιευτικός βίος ὅπως μοῦ τὸν περιέγραψαν στὸ Γιδᾶ. Ψάρια ὁ βάλτος εἶχε: τὸ γριβάδι, μιᾶς, δύο, τριῶν, τεσσάρων, πέντε... ὅχτῳ ὡς δέκα ὀκάδων γριβάδια ὑπῆρχον. Ἡ τουρνά, τὸ μεγαλύτερο ψάρι, ζύγιζε ὡς 3 ὀκάδες. Τὸ χέλι. Χέλια εἶχε καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα ὁ βάλτος. Τὸ συνηθισμένο χέλι ἔφτανε τὶς 2 ὀκάδες. Τὸ πικρί - τα πικριά καὶ τὸ γλυνάρι (ὑποθέτω θὰ εἶναι τὸ ἴδιο μετὰ τὸ γλύνι τῆς λίμνης τοῦ Νεξεροῦ παρὰ τὸν Δομοκόν). Ἀλιεία. Δύο τρόποι ψαρέματος ἦταν γνωστοί. Ὁ ἓνας μετὰ τὰ ἀγκίστρια. Μετὰ ἀγκίστρια ψάρευαν ἐξὸν ἀπὸ τοὺς καθαυτὸ ψαρᾶδες καὶ οἱ ἄλλοι παρόχθιοι. Ἐπειτα ψάρευαν μετὰ τὸ δίχτυ ποῦ λέγεται νταούλι· μοιάζει σὰν καζάνια ἐπάλληλα ἢ νταούλια ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα νταούλι. Τὸ ψάρι μπαίνει στὸ πρῶτο νταούλι, δὲ μπορεῖ νὰ βγῇ. Πάει στὸ δεύτερο, τὰ ἴδια καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς. Τὰ γκίστρια· αὐτὰ εἶναι γνωστὰ παρόμοια πρὸς τὰ θαλασσινὰ γκίστρια. Ἐκτὸς αὐτῶν τῶν ἀλιευτικῶν μέσων εἶχαν καὶ τὰ λεγόμενα κατοίκια. Τὰ κατοίκια τὰ ἔφτειναν μετὰ πλεχτὰ καλάμια ἐντὸς τῆς λίμνης, δηλαδὴ περιέφραζαν μέσα στὴ λίμνη ἐν εἰδῇ κήπων· ἀπὸ διάστημα σὲ διάστημα. Τὸ μεγάλο περίφραγμα τὸ ὑποδιαίρουσαν σὲ μικρότερα, ἀφοῦ πρῶτα ἐσχημάτιζαν μετὰ καλάμια ἓνα δρόμο τὸν ὁποῖον θὰ ἀκολουθοῦσαν τὰ ψάρια ὥσπου νὰ πέσουν μέσα. Παίρνοντας αὐτὸν τὸ δρόμο ἔφταναν σὲ ἓνα μικρὸ κοίλωμα ποῦ τὸ ἔλεγαν γλωσσίδι. Στὸ γλωσσίδι, ὅταν ἔμπαιναν τὰ ψάρια, δὲ μποροῦσαν πια νὰ ξεναβγούν. Εἶχε τὸ γλωσσίδι μιὰ πόρτα ποῦ ἀνοίγε πρὸς τὰ μέσα. Τὴν ὠθοῦσε τὸ κύμα κι ἀνοίγε καὶ τὸ ψάρι ἔμπαινε. Ἄν ὅμως ἤθελε νὰ ξεναβγῇ ἡ πόρτα ἐκλείει καὶ τότε τὸ ψάρι γύριζε πίσω στὸ γλωσσίδι. Ἦταν πιά αἰχμαλωτισμένο γιὰ πάντα. Πήγαιναν τότε οἱ ψαρᾶδες μετὰ τὴ βάρκα ὡς ἐκεῖ καὶ τὰ ἔπιαναν μετὰ τὴν πόχα, πολλὰ μαζὶ ὅχι ἓνα ἢ δύο. Ἡ πόχα εἶναι ἡ ἀπόχη ἢ γνωστή, τὸ σύνθηδες δίχτυ ποῦ μεταχειρίζονται οἱ ψαρᾶδες καὶ στὴ θάλασσα καὶ στὰ ποτάμια. Ἡ βάρκα ὅμως ἦταν ἀπαραίτητος προκειμένου νὰ γίνῃ τὸ ψάρεμα μετὰ τὰ κατοίκια γιατί πάντοτε γινόταν ἐντὸς τῆς λίμνης, ὅπου ἔνεκα τοῦ βάθους δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μποῦν οἱ ψαρᾶδες. Μετὰ τὰ γκίστρια ψάρευαν στὶς ἄκρες τῆς λίμνης καὶ οἱ ψαρᾶδες κι ὁποιοιδήποτε ἄλλοι ἤθελαν νὰ πιάσουν ψάρια (σ. 276-280).

5.6 Κυνηγετικός βίος (Λιανοβέρι)

Τὸ γκατζό – τὰ γκατζά, λέγονται τὰ ἄγρια γουρούνια. «Θὰ πᾶμε στὰ γκατζά». Ὁ βάλτος (Γεννιτσῶν) κρατοῦσε πολλὰ γκατζά ποῦ τὰ κυνηγοῦσαν εἰδικοί κυνηγοὶ μετὰ εἰδικὰ σκυλιὰ ποῦ λέγονται γουρουνόσκυλα. Ἀλπὲς (ἢ ἄλεποῦ) ὁ τόπος ἔχει ἄλπες καὶ τὶς κυνηγοῦν γιὰ τὸ δέρμα τους ποῦ εἶναι γουναρικό. Ἐπίσης ἔχει καὶ λαγούς, κυνηγοῦν ὅμως λιγοστούς. Ἔρχονται ξένοι κυνηγοὶ καὶ τοὺς κυνηγοῦν. Τὸ ἔλος (βάλτος Γεννιτσῶν) ἔχει καὶ πουλιά: τὴν κουκλίκα. Αὐτὸ τὸ πουλὶ ἀπάνω ἀπὸ τὸ ράμφορ ἔχει μιὰ τσαπαράδα (τσαπαράδα εἶναι κηλῖδα λευκὴ πάνω σὲ πέτσα).

Τὸ πουλί αὐτὸ τρώγεται καὶ γι' αὐτὸ τὸ κυνηγοῦν. Παπιά εἶχε πολλὰ ὁ βάλτος. Κι αὐτὰ τὰ κυνηγοῦσαν. Χῆνες. Καὶ χῆνες πολλὲς ἄγριες εἶχε ὁ βάλτος. Κι αὐτὲς τὶς κυνηγοῦσαν. Ὁ κύκνος. Ἔχει κι ἀκόμα κύκνους, λιγοστοὺς ὅμως ποὺ τοὺς κυνηγοῦσαν, ἀλλὰ τὸ κράτος γιὰ νὰ μὴ λείψῃ τὸ εὐγενικὸ αὐτὸ πουλί, ἀπαγορεύει μὲ νόμο σήμερα τὸ κυνήγι του. Χοντρὸχ'νις ὑπάρχουν κι ἀπ' αὐτὲς στὸ βάλτο, δηλαδὴ μεγάλες χῆνες. Ὁ φασιανός. Ἐκεῖ ἀνάμεσα στὴν πυκνάδα τῶν ἐλοβίων φυτῶν τοῦ βάλτου φωλιάζει τὸ εὐγενέστατο καὶ ὠραιότατο αὐτὸ πουλί ποὺ τὸ κρέας του δὲν ἔχει ταίρι στὴ νοστιμάδα. Ἐπειδὴ τὸ κυνηγοῦν πολλοὶ οἱ κυνηγοὶ γιὰ τὸ λόγο τῆς νοστιμάδας, ἔγινε νόμος καὶ ἀπαγορεύει τὸ κυνήγι τοῦ φασιανοῦ (σ. 285-287).

Στὰ παλιότερα χρόνια, ὅταν οἱ κυνηγοὶ δὲν πετύχαιναν κυνήγι καὶ ἡ ἀποτυχία ἐξακολουθοῦσε ἔβαζαν τὸ τουφέκι κάτω πρὶν ξεκινήσουν γιὰ κυνήγι κι ἔβαζαν ἓνα μικρὸ ἀγόρι γιὰ νὰ κατουρήσῃ τὸ τουφέκι. Ἔτσι νόμιζαν πὼς θὰ κινουσε γούρι καὶ θὰ ἄρχιζαν πιά νὰ χτυποῦν στὸ κυνήγι. Ἡ ἔβαζαν τὸ τουφέκι τους ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα ἐκεῖ ποὺ πλαιάζουν τὰ ὀρνίθια (δηλαδὴ πάνω στὰ δέντρα, γιατί στὰ δέντρα κουρνιάζουν τὰ ὀρνίθια) καὶ τὰ τοποθετοῦσαν σὲ μέρος ὅπου πρόκειται, ἐνῶ θὰ κατεβοῦν νὰ τὸ δρασκελίσουν ἢ καὶ νὰ πετάξουν ἀποπάνω τους. Αὐτὸ τὸ δρασκελισμὸ ἦταν τὸ γούρι ποὺ κινουσε. Ἐπίσης ἔβαζαν τὸ τουφέκι τους σὲ ἓνα μέρος καὶ ὠδηγοῦσαν ἓνα ἀγόρι νὰ τὸ δρασκελίσῃ καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νόμιζαν πὼς κινεῖ γούρι. Ὅταν ὁ κυνηγὸς βγῇ ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ θὰ πηγαίῃ γιὰ κυνήγι, ἡ προσοχή του θὰ εἶναι μὴ συναντήσῃ κανέναν παπᾶ. Τὸ συναπάντημα τοῦ παπᾶ δὲν εἶναι καλὸ, δὲ θὰ χτυπήσῃ λαγὸ ἢ ἄλλο τίποτε. Ἄν ἔχει ὑποψία πὼς θὰ συναντήσῃ παπᾶ, ἀλλάζει δρόμο. Κακὸ συναπάντημα ἐπίσης εἶναι ἡ γυναῖκα καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἀποφύγῃ λοξοδρομῶντάς πρὸς ἄλλο μέρος ὅπου δὲν ὑπάρχει φόβος συναντήσεως. Ἀλλὰ κι ἂν συναντήσῃ τυχαίως ὅποιονδήποτε ἄνθρωπο ὁ κυνηγὸς καὶ τοῦ ζητήσῃ σπέρτο, ἅς ποῦμε, γιὰ ν' ἀνάψῃ τὸ τσιγάρο του, ἀρνεῖται νὰ τοῦ τὸ δώσει (σ. 296-298).

Οἱ πέρδικες κυνηγοῦνται τὸν Ὀκτώβριο μῆνα. Ὁ μόνος τρόπος εἶναι νὰ τὶς χτυπήσεις στὸ φτερό. Μόλις πεταχτοῦν σκοπεύει ὁ κυνηγὸς πάντα μπρὸς κατὰ τὴ διεύθυνση ποὺ πετᾷ ἡ πέρδικα· οἱ καλοὶ κυνηγοὶ πάντοτε τὶς πετυχαίνουν (σ. 308).

5.7 Χλωρίδα (ελόβια φυτά)

Ἐντὸς τοῦ βάλτου αὐτοῦ ζοῦσαν καὶ ἓνα σωρὸ φυτὰ τοῦ νεροῦ. Πρῶτα-πρῶτα καλάμια (τὰ γνωστὰ νεροκάλαμα). Μ' αὐτὰ ἔφραζαν κι ἔκαναν τὰ κατοίκια. Τὰ ραγάζια κι αὐτὰ μοιάζουν σὰν καλάμια κι ἔχουν φύλλα λογχοειδῆ πολὺ μακρυνά. Ἀπ' αὐτὰ γίνονται ψαθιά γιὰ στρώσιμο (στρώματα πλεχτά). Μὲ τὰ ραγάζια ἐπίσης γίνονται, ὅπως εἶπαμε καὶ στέγες περίφημες ποὺ χύνουν τὰ βρόχινα νερὰ ἔξω καλύτερα κι ἀπὸ τὰ κεραμίδια. Τὸ ραγάζι στὰ μέρη τοῦτα εἶναι πασίγνωστο, συ-

νυφασμένο με τη ζωή των ανθρώπων. (Η) φυλλάδα είναι καλάμι κι αυτή με λεπτά και φαρδιά φύλλα. Πολύ χρήσιμο φυτό κι αυτό. Όταν στα μέρη τουτα υπάρχει έλλειψη τροφής για τα ζώα (ιδίως το χειμώνα) κόβουν κορφάδες από φυλλάδα και τις δίνουν και τρώγουν. Ο πανιάς. Είναι ραγάκι κι αυτό, αλλά πιο κοντό με φαρδιά φύλλα. Ο πανιάς είναι χρήσιμος για δέσιμο. Από αυτόν φτειάνουν δεματικά και δένουν δεμάτια σιταριού ή χορτάρια ή και άλλο. (Η) ρακίτα είναι δέντρο ελόβιο εύλγιστο. Ρακίτες είχε πολλές ο βάλτος. Ο κουτσίτους είναι ένα χόρτο εύλγιστο, μα στερεό. Με τα χόρτα αυτά, μαζεύοντάς τα και ξηραίνοντάς τα, έφτειαναν σαμάρια (το γέμισμα δηλαδή του σαμαριού γίνεται από τα χόρτα, όπως άλλοι από σαλώματα). Η λαπατεά είναι χόρτο του βάλτου με φύλλα πλατιά και χοντρά. Τα φύλλα της λαπατεάς μόλο που σκεπάζονται από τα νερά έπιζητούν να βγούν στην επιφάνεια. Η πιπερονίκα. Είναι ελόβιο φυτό πολύ μεγάλο. Στην κορφή του βγάζει ένα άνθος κίτρινο. Πιπερονίκες γίνονται και στην άκρη των κήπων του Γιδά, που περνάει το νερό συνεχώς, αλλά το άνθος τους έχει χρώμα μπλε και είναι χωνοειδές (σ. 282-284).

5.8 Συμπεριφορά των κατοίκων στους ξένους – Φιλοξενία

Πας σ' ένα χωριό μέσα και περνούν οι άνθρωποι μπρός σου, ωστόσο δε σε χαιρετούν ούτε δείχνουν καμμιά περιέργεια για να μάθουν ποιός είσαι και τι θέλεις στο χωριό τους. Εν αντιθέσει προς τους παλαιοελλαδίτες που γεμάτοι περιέργεια προσπαθούν να μάθουν ποιός είσαι και τι θέλεις στο χωριό τους. Οι Μακεδόνες άδιαφορούν είτε ήρθες είτε όχι. Περιμένεις έξω από το μαγαζί να έρθη κανείς να σε χαιρετήσει, να σε ρωτήσει, τίποτε. Τότε αναγκάζεσαι να πλησιάσης σύ αυτού-νούς, να τους χαιρετήσεις, να τους ρωτήσεις ό,τι θέλεις – αϊφνης σε ποιό σπίτι θα μπορούσε να μείνη, από ποῦ μπορεί να οίκονομῇ τρόφιμα κι άλλα τέτοια. Στο μαγαζί κανείς δεν προσφέρεται να κεράση ένα ποτό, όπως συμβαίνει στην Παλιά Ελλάδα· ούτε κι ο μπακάλης, όπου αυτός έχει συμφέρον να κεράση για να δώσει το παράδειγμα. Τότε για να γνωριστῇς, αναγκάζεσαι σύ ο ξένος να ζητήσεις ένα ποτό και να διατάξης να δώσει και σ' όσους βρίσκονται στο μαγαζί μέσα, να πάρη και δικό του ποτό. Κανείς δεν αρνείται την προσφορά σου! Κι ύστερα από την προσφορά αυτή και πάλι κανείς δεν προθυμοποιείται να κεράση. Όλη ή ατμόσφαιρα άζενη φαίνεται από τον καιρό της Τουρκοκρατίας επικρατεί αυτό το έθιμο (σ. 386-388).

Την ίδια αφιλόξενη διάθεση συνάντησα και στο Μετόχι του Άη Γρηγόρη του Αγίου Όρους στη Βούλτσιστα. Μόλις που δέ μου είπαν φύγε από εδώ, οι καλόγεροι όταν πήγα στο Μετόχι. Κάθησα κάμποσες μέρες από ανάγκη, γιατί στο χωριό ήταν αδύνατο να βρω φιλόξενο σπίτι για να μείνω. Όταν παρακάλεσα τον οίκονόμο

καλόγερο νὰ παρακαλέση κάποιον ἀπ' τοὺς ὑπαλλήλους του νὰ μοῦ δώσῃ λαογραφικὲς πληροφορίες, ἀπάντησε: «ξέρεις ἐγὼ εἶμαι καὶ λίγο παράξενος καὶ δὲν παίρνω ἀπ' αὐτά!» Καὶ πάλι ὅμως ἔκαμα ὑπομονὴ καὶ δὲν τοῦ φέρθηκα ὅπως τοῦ ἔπρεπε. Κι ἀλήθεια τὸ βράδυ μετανόησε γιὰ τὴ συμπεριφορὰ του καὶ ἔκαμε ὅ,τι τὸν παρακάλεσα. Κι ὅταν μάλιστα ἔφευγα ἀπὸ τὸ Μετόχι καὶ τὸν ἀποχαιρέτησα ἀδιάφορος ὁλότελα, στὴν συμπεριφορὰ του, ἐδήλωσε ὅτι οἱ πολλὲς φροντίδες τὸν ἔκαμαν νὰ φερθῇ λίγο ἄπρεπα. Μ' ὅλα αὐτὰ νιώθει κανεὶς πὼς στὴ Μακεδονία ἐπικρατεῖ σχεδὸν ἡ ἀφιλοξενία. Ὑποθέτω πὼς μιὰ τέτοια κακία ποὺ δὲν τὴν ἔχει τὸ ἄλλο «Ρωμέικο», ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ Ρουμλουκιῶτες τούλάχιστον δὲν ξενιτεύονται. Κι οὕτε ξενιτεύονταν ποτέ. Ὁ τόπος τους εἶναι εὐφορώτατος κι ἐπομένως ἐπαρκεῖ νὰ θεραπεύῃ ὅλες τὶς ἀνάγκες τους. Πρὸς τί λοιπὸν νὰ ξενιτεύονται; Ἀλλὰ ὅταν κανεὶς δὲν ξενιτεύεται δὲ μπορεῖ νὰ ἔρθῃ στὴ θέση τοῦ ξένου ποὺ ἔχει ἀνάγκη τῆς φιλοξενίας, ὅταν βρεθῇ σὲ κάποιο ξένο μέρος (σ. 389-392).

Μόνο ἓνα μοναδικὸ παράδειγμα ξενίας βρῆκα στὴν Ἀγκαθιά. Ἐκεῖ ἔμεινα κάμποσες μέρες στὸ σπίτι τοῦ γραμματικοῦ τῆς κοινότητος, ἐνὸς νέου ποὺ γνώρισα στὸ σταθμὸ του Γιδᾶ τυχαίως· κι ἐκεῖ προσφέρθηκε νὰ μὲ κεράσῃ. Πήγαινε στὴ Βέροια. Τοῦ εἶπα πὼς, ὅταν πάω σὴν χωριό του, θὰ καταλύσω στὸ σπίτι του. Δέχτηκε εὐχαρίστως. Κι ἀλήθεια ὅταν πῆγα στὴν Ἀγκαθιά ἔμεινα στὸ σπίτι του πολλὰς μέρες (σ. 388-389).

5.9 Σχέσεις γηγενών-προσφύγων

Σ' ὅλα σχεδὸν τὰ χωριά του Ρουμλουκιῶ ἔχουν ἐγκατασταθῇ καὶ πρόσφυγες, ἄλλοι ἀπ' τὸν Πόντο, ἄλλοι Καυκάσιοι κι ἄλλοι Θρᾶκες. Ἐργατικοί, ὅπως εἶναι οἱ πρόσφυγες, ἀνέπτυξαν τὴ γεωργία καὶ μετάβαλαν τὴ γεωργικὴ κατάστασι τοῦ τόπου. Ἐκεῖ ὅπου δὲν ἦταν δέντρα, φύτεψαν μηλιές, ἀχλαδιές, καρυδιές, κερασιές, ἀμπέλια. Αὐτὸ τὸ παράδειγμα ἀντὶ νὰ κινήσῃ τὴ μίμησι τῶν ντόπιων τοὺς κίνησε τὸ φθόνον (σ. 393).

Οἱ πρόσφυγες εἶναι μισητοὶ στοὺς ντόπιους τοὺς Ρουμλουκιῶτες. Τοὺς θεωροῦν κατακτητὲς τῆς πατρικῆς τους γῆς, ποὺ ἤρθαν καὶ καταπάτησαν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ κράτους. Καὶ τὴν ἐχθρότητα ποὺ ἔχουν στοὺς πρόσφυγες οὐτε τὴν κρύβουν· τούναντίον ζητοῦν ἀφορμὴ νὰ τὴν ἐκδηλώσουν κάποτε καὶ ἔντονη καὶ ἀπειλοῦν μάλιστα νὰ σφάζουν τοὺς πρόσφυγες εὐθὺς ποὺ θὰ τύχῃ κάποια ἀναπομπούλα (σ. 174).

Περνώντας σ' ἓνα χωράφι τῆς περιφέρειας Κολιντροῦ βρῆκα ἓνα χωριάτη καὶ πιάσαμε κουβέντα:

- Θὰ εἶσαι δημοσιογράφος; ρώτησε.
- Ναί, τοῦ εἶπα.

– Καλὰ ποὺ ἦρθες ἐδῶ νὰ σοῦ πῶ κάμποσα πράματα, νὰ τὰ γράψης στὶς ἐφημερίδες!

– Πές τα!

– Νὰ οἱ πρόσφυγες!

– Τί;

– Μᾶς πῆραν τὸν τόπο.

– Ποιόν τόπο;

– Νὰ τοῦ Δημοσίου τὸν τόπο. Μᾶς τοὺς ἔφεραν πάνω στὸ σβέρκο μας. Ἐμεῖς ἐδῶ δὲν ἔχει κανένας παραπάνω ἀπὸ 50 στρέμματα χωράφια. Ἀντὶ νὰ μᾶς μοιράσουν καὶ τὰ ἄλλα τοῦ Δημοσίου τὰ χωράφια, πῆγαν καὶ τὰ ἔδωσαν στοὺς πρόσφυγες!

– Μὰ τί νὰ τοὺς κάναμε τοὺς πρόσφυγες. Ἦταν κι αὐτοὶ ἀδέρφια μας, διωγμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους κι ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀποκαταστήσωμε!

– Δὲν ξέρω γὰρ τί νὰ τοὺς κάνατε. Νά, ἔπρεπε νὰ τοὺς ρίξουν στὴ θάλασσα, παρὰ νὰ τοὺς φέρουν βάρος στὸ κεφάλι μας.

Ἀπ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς ποῖα ἡ σχέση τῶν προσφύγων μὲ τοὺς ντόπιους. Ὡστόσο οἱ πρόσφυγες εἶναι ὑπομονετικοὶ καὶ δὲν ἐκφράζονται ἐχθρὶκῶς κατὰ τῶν ἐντοπίων. Ὅπου κι ἂν ρώτησα πὼς περνοῦν, μοῦ εἶπαν καλὰ. Καὶ κανένα παράπονο δὲν ἔχουν ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Θὰ χουν παράπονα, ἀλλὰ, ἀπὸ φόβο μὴ ἀνοίξουν πὺρ βαθὺ χάσμα προφυλάσσονται. Δὲν τὰ ἐκφράζουν τὰ παράπονά τους (σ. 394-396).

Μ' ὅλη τὴ συγκατοίκηση γηγενῶν καὶ προσφύγων, ὡς τώρα τοῦλάχιστον, καμμιὰ τάση πρὸς ἀφομοίωσιν δὲν ἔγινε. Καὶ φυσικὸ εἶναι νὰ μὴ γίνη. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐχθρότητας, ποὺ ἀλλοῦ εἶναι ἐκδηλὸ καὶ ἀλλοῦ ὑποβόσκει, δὲ συντελεῖ στὴν ἀφομοίωση. Τοῦναντίον μάλιστα συγκρατεῖ τὴν κάθε ράτσα στὰ δικά της ἔθιμα. Ἔτσι οἱ πρόσφυγες κρατοῦν τὴ γλῶσσα τους. Κι οἱ μεγάλοι μιλοῦν τὰ δικά τους, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρά, μ' ὅλο ποὺ πᾶνε στὸ σχολεῖο μαζί μὲ τὰ ντόπια παιδιά, μεταξὺ τους μιλοῦν τὴ γλῶσσα τῆς μαμᾶς καὶ τοῦ μπαμπᾶ τους [...] οἱ ντόπιοι δὲ δίνουν προσοχὴ στὸ ξενικὸ τῶν προσφύγων γλωσσικὸ ἰδίωμα. Μόνο ὅταν θέλουν νὰ τοὺς ψέξουν –καὶ ζητᾶνε τέτοιες εὐκαιρίες σπρωγμένοι ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα ποὺ τοὺς καίει τὰ στήθη– ἀρπάζουν λέξεις ἰδιάζουσες καὶ μ' αὐτὲς ρίχνονται καὶ τοὺς κατηγοροῦν. Π.δ.χ. ἐπειδὴ οἱ Πόντιοι μεταχειρίζονται τὴν ἀντωνυμία αὐτοῦς=οὗτος, τοὺς σκώπτουν ὀνομάζοντάς τους αὐότηδες. Ἀκούοντας τοὺς Καππαδόκες νὰ μιλοῦν τὴν ἀρχαιοπρεπῆ τους γλῶσσα, λένε: Μιλᾶνε μιὰ γλῶσσα ποὺ εἶναι χειρότερη κι ἀπὸ τούρκικη. [...] Ἔτσι ἡ ἀντίθεση αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ θὰ κρατήσῃ τοὺς πρόσφυγες κλεισμένους στὴ δική τους γλῶσσα καὶ στὰ δικά τους ἔθιμα. Αὐτὸ φαίνεται κι ἀπὸ τὸ ἐξῆς. Ὅπου συγκατοικοῦν πρόσφυγες καὶ ντόπιοι, δὲν ἐκκλησιάζονται στὴν ἴδια ἐκκλησία οἱ πρόσφυγες· προσπαθοῦν νὰ βροῦνε καμμιὰ

ἐκκλησία ἄλλη, ἔστω ἐξωκλήσι καὶ τὴν κάνουν δική τους γιὰ νὰ ἐκκλησιάζονται χωριστά. Ἀλλὰ καὶ ὅπου δὲν εἶναι κατορθωτὸ αὐτό, καταφανὲς εἶναι ὁ πόθος τῶν προσφύγων νὰ ἀποχωριστοῦν ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Ἡ ψυχολογία αὐτῇ, ἂν ἐπικρατήσῃ, γιὰ πολλὰ χρόνια τοῦλάχιστον ἀκόμα ἢ ἀφομοιώσις προσφύγων καὶ γηγενῶν θὰ εἶναι ἀκατόρθωτη⁵⁴ (σ. 397-400).

5.10 Ουζοποσία

Στὸ Ρουμλούκι ὅλοι οἱ χωριάτες πίνουν καὶ πίνουν πρὸ πάντων οὔζο. Τὸ κρασί σπανίζει, γιατί ἀμπέλια δὲν ὑπάρχουν κι οὔτε δείχνουν διάθεση νὰ φυτέψουν ἀμπέλια οἱ Ρουμλουκιῶτες μὲν πὺν βλέπουν μπρὸς στὰ μάτια τους τὸ παράδειγμα τῶν προσφύγων πὺν φύτεψαν ἀμπέλια. Πίνουν λοιπὸν οὔζο, ὅχι ἕνα καὶ δύο ποτηράκια, ἀλλ' ὥς πὺν νὰ μεθύσουν κι ἔτσι πολλοὶ καταντοῦν ἀλκοολικοί. Φαίνεται ὅτι τὸ κακὸ αὐτὸ ἐλάττωμα τῆς οὔζοποσίας τὸ ἔχουν ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐπιναν οἱ Τοῦρκοι ἀφεντάδες τους, ἔπιναν κι αὐτοὶ καὶ τὸ κακὸ ἐλάττωμα διαιωνίζεται (σ. 392-393).

5.11 Τα παλιά σπίτια του Γιδά

Τὰ παλιὰ τὰ σπίτια στὸ Γιδά εἶχαν δύο δωμάτια. Τὸ ἕνα τὸ δωμάτιο μὲ τζάκι γιὰ ν' ἀνάβουν φωτιά, τ' ἄλλο δὲν τζάκι, τὸ παρταλόσπιτο αὐτό. Πραγματικὸν στὸ ἄλλο σπίτι εἶχαν κι ἕνα ὑπόστεγο ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη κλειστὸ μὲ πλοκό, τὸ ἀχούρι γιὰ τὰ ζῶα [παραθέτει σχέδιο]. Τὰ παλιὰ σπίτια, ὅπως τὰ παραπάνω, ἀπ' τὰ πιὸ παλιὰ του Γιδά τὰ χτίζανε μὲ πλοκό. Πρῶτα ἐμπήγαν τὰ ὀρθάρια ζύλα ἥτοι τοὺς στύλους καὶ μετὰ ἔπλεκαν μὲ βερὰ τὸ ἀναμεταξύ. Ἀπ' ἔξω κι ἀπομέσα τον πλοκὸ τὸν ἀλείβουν μὲ λάσπη. Τὸ χῶμα τοῦ τόπου εἶναι μοναδικὸ γιὰ τὴ λάσπη· ἄσπρο καὶ δίχως ἔχνος πέτρας. Τὰ ζύλα τὰ ἔφερναν ἀπὸ τὸ βάλτο (λίμνη Γεννιτσῶν· τὰ βγάζαν ἀπὸ τὰ δέντρα καὶ ὀνομάζονται ρακίτες). Καὶ τὸν πλοκὸ τὸν ἔκαναν

54. Για τὴν ἀποξένωση ντόπιων καὶ προσφύγων, χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀρθροῦ με τίτλο «Πρόσφυγες καὶ Εντόπιοι», πὺν δημοσιεύθηκε τὸ 1924 σὲ τοπικὴ ἐφημερίδα: Δυστυχῶς καίτοι δύο ἔτη παρήλθον ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν προσφύγων ἐν Βερροῖᾳ καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς, ἂν παρατηρήσῃ τις καλῶς θὰ ἴδῃ ὅτι, οὐδὲν ἔχνος φιλίας καὶ ὁμονοίας ὑπάρχει μετὰ αὐτῶν καὶ ἐκείνων, οὐδεμία σχέσις καὶ προθυμία διὰ τὸ καλὸν ἐκ μέρους ἀμφοτέρων. Οὐδεὶς δυστυχῶς ἐντόπιος ἐπλησίασε ἕνα πρόσφυγα ἵνα συνδεθῇ μετ' αὐτοῦ φιλικῶς καὶ οἰκογενειακῶς. Πάντοτε ἐθεωρήθη ὁ πρόσφυγς ὡς ξένος εἰς τὸν τόπον τῆς ἐγκαταστάσεώς του καὶ πάντοτε ἠθικῶς παρηγωνίσθη. Αὐτὸ δὲν γνωρίζομεν ἂν συμβαίνει ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἐντόπιοι δὲν ἔχουσι τὸ προτέρημα τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς ἀβρότητας πρὸς τοὺς ξένους ἢ ἂν οἱ ξένοι διὰ τῆς συμπεριφορᾶς παρήγαγον μὴν κοινὴν κακὴν γνώμην ἐπὶ τῶν ἐντοπίων. (βλ. Ἀστὴρ Βερροῖας, α.φ. 3, Δεκεμβριος 1924, σ. 3).

μέ κλαδιά ρακίτες, αλλά και μέ βεριά από βρέζια (βρέζι είναι ένας θάμνος με ολόϊσιες βέργιες και στενά φύλλα). Ό πλοκός γίνεται επίσης μέ βεριά από ιτιά ή γλυμουριά. Η γλυμουριά είναι θάμνος τοῦ βάλτου κι αὐτὸς μέ βέργιες ἴσιες. Λοιπὸν μιὰς καὶ μπήξαν τα στυλάρια θὰ πλέξουν τον πλοκό. Οἱ μάστοροι τοῦ τόπου εἶναι εἰδικοί γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Τοὺς ἔχει κάμει ἢ πείρα ποὺ τοὺς ἔχει δώσει ἢ ὑπάρχουσα ἀνάγκη. Ἀφοῦ γίνεῖ ὁ πλοκὸς μπήγουν ἀπὸ διάστημα σὲ διάστημα καὶ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων ντιρέκια (στύλους) καὶ προσδένουν μέ βεριά τον πλοκὸ γιὰ νὰ στερεωθεῖ ἢ καὶ τὸν καρφώνουν μέ καρφιά μακριὰ ποὺ τὰ λένε κλάπες. Ἀφοῦ γίνεῖ αὐτὴ ἡ ἐξωτερικὴ δουλειὰ χωρίζουν τὰ δωμάτια κατὰ τὸ παραπάνω σχέδιο. Ἀνοίγουν τὰ παράθυρα, τὶς θύρες. Βάζουν τὰ παραστατὰ (παραστάδες), φτειάνουν καὶ τὰ τζάκια καὶ τὶς γωνιές. Τελευταῖα φτειάνουν καὶ τὸ τσατί. Βάζουν τὶς γριντιές πέρα δῶθε, στήνουν τὶς μαχὲς πάνω στὸν παπᾶ ποὺ μπαίνει καταμεσῆς στὴ στέγη. Ἐπειτα βάζουν καὶ τὰ καπροῦλια (περαστάρια δοκοὺς σταυροειδῶς διήκοντας τὰ τσιμπίδια = ψαλλίδια). Πάνω στὰ καπροῦλια βάζουν τὴν καλαμωτὴ κατὰ τὴ διεύθυνση τῆς στέγης. Τὴν καλαμωτὴ τὴν πλέκουν μέ ραγάζι τῆς λίμνης τὸ γνωστὸ χόρτο. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στὸ Γιδᾶ ξέρουν νὰ πλέκουν τὴν καλαμωτὴ καὶ τὴν κάνουν ἢ μονοκόμματα δηλαδὴ ἓνα κομμάτι πλεχτοῦ ποὺ πιάνει τὴ μιὰ πλευρὰ τῆς στέγης ἢ καὶ κομματιαστὴ δηλαδὴ τεμάχια τεμάχια ποὺ τὰ ἀπλώνουν στὸ τσατί. Τὶς πλεχτὲς αὐτὲς πλάτες, ὅς ποῦμε, τὶς δένουν μέ σύρμα σιδερένιο. Ἀπάνω ἀπὸ τὴν καλαμωτὴ βάζουν πάλι ραγάζι, ἀλλὰ σκαλωτὰ (κλιμακηδὸν) ὅπως τὰ κεραμίδια. Κι ἀπάνω ἀπὸ τὸ ραγάζι βάζουν περαστάρια ζύλα γιὰ νὰ πιάνουν τὸ ραγάζι νὰ μὴν τὸ ξεσηκώνει ὁ ἀέρας καὶ τὸ ρίχνει κάτω, ὅταν θὰ πνέει. Τοὺς πλοκοὺς καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς τώρα (τὰ διαχωρίσματα) τοὺς ἄλειψαν μέ λάσπη. Τὴ λάσπη τὴν ἀνακατεύουν μέ ἄχυρο γιὰ νὰ μὴ σκορπίζεται. Τέτοιου εἶδους σπίτια βαστοῦν καὶ 150 χρόνια, τόσο στερεὰ γίνονται· εἶναι μερικὰ τέτοια παλιὰ σπίτια στὸ Γιδᾶ ποὺ κανεὶς δὲν τὰ θυμᾶται πότε ἔγιναν. Τὴ γωνιὰ τὴ φτειάνουν ἀπὸ γύρω μέ μανταλίδια. Μανταλίδια ὀνομάζουν τὰ ψημένα τὰ τοῦβλα. Κάποτε τὶς κάνουν καὶ μέ ἄψητα τοῦβλα. Αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ εἶναι ἀσφαλισμένο τὸ σπίτι ἀπὸ τὴ φωτιά. Παράθυρα τὰ παλιὰ σπίτια, ὅπως τὰ ἐννοοῦμε σήμερα, στοὺς τοίχους ἀπ' ὀλόγυρα δὲν εἶχαν. Μόνο στὸ κάθε δωμάτιο πάνω στὴ στέγη ἔφτειαναν ἓνα ἄνοιγμα ποὺ λέγεται ἀμπατζᾶς δηλαδὴ φεγγίτης. Ὁ ἀμπατζᾶς χρησιμεύει γιὰ νὰ μπάξει τὸ φῶς μέσα, καὶ ὅταν τὸ δωμάτιο γεμίζει ἀπὸ καπνὸ, γιὰ τὸ τζάκι δὲν τὸν βγάξει ἔξω, νὰ βρίσκει διέξοδο. Οἱ ἀμπατζᾶδες σχεδὸν ἔλειψαν σήμερα· τοὺς ἀντικατέστησαν τὰ παράθυρα (σ. 212-217).

Σήμερα τὰ σπίτια χτίζονται μέ τὸν αὐτὸν πατροπαράδοτον ρυθμὸν μέ τὴ διαφορὰ πὼς τὸν πλοκὸ ἀντικατέστησαν τὰ τοῦβλα. Τὸ μεταξύ των ντιρεκιῶν διάστημα χτίζεται μέ τοῦβλα, ἐπίσης καὶ τὰ διαχωρίσματα γίνονται μέ τοῦβλα. Ἐπίσης γίνεται χρῆση πλιθιῶν. Ὁ τόπος κάνει καλὲς πλιθιές. Ὡς φαίνεται πὼς

Εικ. 15. Σπίτι παλιό στο Γιδά (φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

στην οικοδομική θα κατισχύσει ή πλιθιά, γιατί πέτρα δεν υπάρχει παντελῶς. Κατ' ανάγκην θα επικρατήσει, διότι μιάς κι ἔλειψε ὁ βάλτος (τῶν Γεννιτσῶν τὸ ἔλος) ἔλειψαν καὶ τὰ ξύλα. Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι κι ἀπὸ τὰ σημερινὰ σπίτια, δὲν λείπουν τὰ μπρόστια. Τὰ διώροφα σπίτια ἀποφεύγονται. Μόνο στὴν ἀγορὰ εἶναι χτισμένα δύο-τρία πού τὰ ἔκαμαν ἔμποροι. Διώροφη εἶναι καὶ ἡ τούρκικη κούλια, τὸ σαράϊ του μπέη πού κατεῖχε τὸ χωριὸ ἐπὶ Τουρκίας, ἐνῶ σήμερα εἶναι τηλεγραφεῖο καὶ Αστυνομία (σ. 218-219).

5.12 Ανδρική ενδυμασία (Γιδάς)

Μπιάλια (τα): Εἶναι τεμάχια ὑφάσματος ἄσπρα μὲ τὰ ὅποια περιτυλίσσουν τὰ πόδια τους. Τὰ μεταχειρίζονται δηλαδή ἀντὶς γιὰ κάλτσες καὶ εἶναι κυρίως τῆς δουλειᾶς κάλτσες. Τὸ χειμῶνα ὅμως πού κάνει κρύο ἀπ' ἔξω ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὰ μπιάλια φοροῦν τὰ σκουφούνια (γνωστὰ ἄλλοθεν). **Τσαρούχια** (τα): Ὅταν λένε ἐννοοῦν τεμάχια πετσιοῦ ἀπὸ γουρουνόδερμα ἢ βουβαλόδερμα ἢ βοϊδόδερμα μὲ μέγεθος ὅσο τὸ πέλμα τοῦ ποδαριοῦ πού στὶς ἄκρες τὰ τρυποῦν καὶ τοὺς περνοῦν θηλιές. Ἐπειτα τὰ φοροῦν δένοντάς τα μὲ σχοινὶ χοντρὸ ἀπὸ τὸ χτένι τοῦ ποδαριοῦ ἀπὸ τῆ φτέρνα καὶ ἀπὸ τῆ κνήμη. Τὰ τσαρούχια αὐτὰ τὰ φοροῦν κυρίως ὅταν φοροῦν καὶ τὰ μπιάλια. Εἶναι τῆς δουλειᾶς τὰ τσαρούχια καὶ μοναδικὰ σχετικῶς πρὸς τὸν τόπο ὅπου ζοῦν οἱ Ρουμλουκιῶτες. **Μπουλμπότσα** (η): Εἶναι παντελόνι ἀπὸ ἐγχώριο μάλλινο ὕφασμα γινωμένο πού οἱ γυναῖκες ὑφαίνουν καὶ τὸ βάφουν κυρίως μαῦρο (κάποτε καὶ γαλάζιο) καὶ τὴ φοροῦν τὴ μπουλμπότσα οἱ ἄντρες,

εἶναι δὲ φουσκωτὴ περὶ τὸν μηρὸν (εἶδος δηλαδὴ σαλβάρι, ὄχι ὅμως καὶ σαλβάρι). Τὴ μπουλμπότσα τὴ ζώνουν μὲ ἓνα ζουνάρι μάλλινο, πάλι ἀπὸ τὶς γυναῖκες τοὺς ὑφασμένο καὶ μαῦρο χρωματισμένο μήκους 3,4,5 ἴσως καὶ περισσοτέρων ὀργυίων. **Ντουλαμάς** (ο): Εἶναι ἓνα γελέκο ἐπίσης μάλλινο· ὑφασμένο ἀπὸ τὶς γυναῖκες καὶ βαμμένο μαῦρο, ποὺ φοροῦν οἱ ἄντρες. Τὸ ράβουν οἱ ραφτάδες τοῦ τόπου καὶ τοῦ βάζουν μαῦρα μεταξωτὰ σειρήτια στὶς ἄκρες μὲ μανίκια ποὺ κάποτε φοροῦνται καὶ κάποτε ρίχνονται πίσω στὶς πλάτες. Εἶναι δηλαδὴ κάτι σὰν τὸ τσιπούνη ποὺ φοροῦν οἱ εὐζωνοὶ τοῦ προτύπου τάγματος εὐζώνων. **Κοντογούνη** (το): Εἶναι ἓνα ἐπανωφόρι καπποειδὲς ἀπὸ σιαγὰκ καμωμένο καὶ ἔχει γῦρο ἀπὸ πρόβειο δέρμα γιὰ νὰ κρατᾷ ζέστα. Ἄμα εἶναι τῆς πολυτελείας κάπως τὸ κοντογούνη μπορεῖ νὰ ἔχει γῦρο ἀπὸ γουναρικό καὶ τότε ἡ ἀξία του εἶναι μεγάλη. Τὸ κοντογούνη τὸ φοροῦν οἱ ἄντρες ἔξω ἀπὸ τὸ ντουλαμά καὶ κυρίως τὸ χειμῶνα ὅτε ὑπάρχει ψῦχος γιὰ νὰ μὴν κρυώνουν. **Καταστάρ** (το): Λένε κεῖνο ποὺ ἐμεῖς στὴν Παλ. Ἑλλάδα λέμε φανέλλα (κυρίως κορμοφάνελλα). Τὸ κατοστάρ γίνεται στὴ Μακεδονία ἀπὸ μάλλινο ὑφασμα, εἶναι δηλαδὴ ὑφαντὴ καὶ ὄχι πλεχτὴ ὅπως συνηθίζεται στὴν Παλ. Ἑλλάδα. Τὸ κατοστάρ τὸ κάνουν μὲ μανίκια. Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια (πρὶν δηλαδὴ νὰ ἔρθει τὸ ἐλληνικὸ ὥς ποῦμε λίγα χρόνια κι ἔπειτα) στὸ κεφάλι οἱ ἄντρες ντόπιοι φοροῦσαν μιὰ σκουφιά μάλλινη μαῦρη ποὺ εἶχε αντικαταστήσει τὸ κόκκινο φέσι ποὺ φοροῦσαν γενικῶς πρὶν. Σήμερα κι αὐτὴ ἡ σκουφία ἀρχίζει σιγά-σιγά νὰ στανίζει τὴν αντικατασταίνει τὸ ἐλληνικὸ καπέλο κι ἡ τραχηλάσκα. **Πουκάμισο** (το): Τὸ κάνουν ἀπὸ πανὶ ποὺ ὑφαίνουν οἱ ἰδίαι οἱ γυναῖκες. **Σκιάδα** (η): σκιάδα ἐδῶ λένε τὸ ψαθάκι, ὄχι τὸ κοινό, ἀλλὰ τὸ πλατύγυρο ποὺ χρησιμοποιοῦν γιὰ δουλειὰ τὸ θέρος καὶ κυρίως στὸ θερισμὸ γιὰ νὰ τοὺς προφυλάσσει ἀπὸ τὸν ἥλιο (σ. 352-358).

Οἱ ἄντρες ποὺ πρὶν λίγα χρόνια φοροῦσαν τοὺς σαγιάδες τοὺς καὶ τὰ μάλλινα παντελόνια, τὰ λίγο φουσκωτὰ στὰ μηριὰ ποὺ ἔμοιαζαν σὰ σαλβάρια, σήμερα εἶναι ὅλοι σχεδὸν ἐξευρωπαϊσμένοι καὶ ἰδίως οἱ νέοι. Φοροῦν πιὰ παντελόνια καὶ πολλοὶ κουστούμια τῆς ὥρας. Οἱ γαμπροὶ μάλιστα (κι εἶδα πολλοὺς γαμπρούς, γιὰτὶ ἔπεσα πάνω στὸν ὀργασμὸ τῶν γάμων ποὺ ἐπέφερε ἡ διανομὴ τῶν ἀποξηρανθεισῶν γαιῶν τοῦ Βάλτου των Γεννιτσῶν) φοροῦσαν τὰ εὐρωπαϊκὰ τοὺς σὰν πραγματικοὶ Ἀθηναῖοι μὲ λαιμοδέτες τῆς ὥρας. Κι ἔτσι κανεὶς βρέθηκε σὲ μιὰ πρωτοφανῆ ἀντίθεση φορεσιᾶς: Ἡ νύφη νὰ φορεῖ τὴν παλιὰ ἀληθῶς γραφικωτάτη ἐνδυμασία μὲ τὴν περικεφαλαία κι ὁ γαμπρὸς νὰ εἶναι εὐρωπαῖος. Κι ὅμως ὅλα, καὶ τὰ πιὸ ἀταίριαστα, ὁ χρόνος τὰ φέρει σὲ συνάντησιν! (σ. 321).

Εικ. 16. Νιόγαμπρα στο Γιδά (φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

5.13 Το κατσούλι⁵⁵

Κατσιούλα λένε την περικεφαλαία πού φοροῦν στὸ κεφάλι οἱ γυναῖκες. Γιὰ νὰ φτειάσης, χρειάζεσαι ἓνα μαντήλι ἄσπρο: τὸ νταρτμάν. Ὑπάρχει καὶ ὕφαντὸ ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς γυναῖκες νταρτμάν, ὑπάρχει καὶ ἀγοραστὸ ἀπὸ τὸ ἐμπόριο. Ἐπειτα χρειάζεται τὸ τσεμπέρι γιὰ νὰ τυλίγει τὰ μαλλιά. Τὸ μαφές' πὺν εἶναι ὕφασμα μαῦρο καὶ τὸ κατσούλι. Τὸ κατσούλι γίνεται ἀπὸ ἓνα στεφάνι ὄχι μεγάλο ξυλένιο πὺν τὸ περιτυλίγουν ὁλόγυρα μὲ πανὶ ἀφοῦ τὸ γεμίσουν μὲ μαλλὶ ἢ βαμπάκι. Ἀπὸ

55. Για το κατσούλι, τον γνωστό γυναικείο κεφαλόδεσμο στο Ρουμλούκι, βλ. Αγγελική Χατζημυχάλη, *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, ὁ.π., σ. 35-37· Γεώργιος Θ. Ντελιόπουλος, *Ελληνότοπος*, Αλεξάνδρεια [Ημαθίας] 1996, σ. 23-26· Δημήτριος Α. Πανταζόπουλος, «Τ' Αντέτια μας»: *Ἦθη καὶ ἔθιμα ἀπὸ τὸ Ρουμλούκι*, ὁ.π., σ. 194-206· Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, «Το Ρουμλούκι», στο: *Λύκειο Ελληνίδων, Ρουμλούκι: δημοτική μουσική, χοροὶ καὶ τραγούδια: χοροὶ καὶ τραγούδια ἀπὸ τὸν Ρωμότοπο*, Αθήνα 2008, σ. 28-38· Δημήτρης Σαμαράς, *Ἡ γυναικεία φορεσιὰ στὸ Ρουμλούκι*, Κέντρο Ἑρευνας Ρουμλουκιώτικης Λαογραφίας & Παράδοσης Αγκαθιάς, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 20-64.

τὸ νταρτμάν του κατσουλιού εξαρτῶνται τα μαγλικά. Γιὰ νὰ στηρίζεται τὸ κατσούλι ἔχει ἓνα ὑπογνάθιο μετάλλينو ποὺ λέγεται μαγγούρι. Γιὰ στόλισμα στὸ κατσούλι ἀπ' ἑξὼ βάζουν τὸ μαγλικοτάρι ποὺ εἶναι μιὰ ἀσημένια ἀλυσίδα κι ἔχει μιὰ πόρπη ποὺ λέγεται σπίτι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη ἔχει μιὰ κόπτσα (θηλύκι) ποὺ λέγεται δοῦλος. Τὰ κορίτσια δηλαδὴ οἱ παρθένοι δὲν τὰ φοροῦν τα κατσούλια. Μόνο φοροῦν νταρτμάν καὶ μαφές' καὶ μαγλικωτά. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ξεχωρίζουν πὼς εἶναι κορίτσια ἀνύπαντρα κι ὄχι γυναιῖκες παντρεμένες. Ὅταν τὸ κορίτσι γίνη νύφη τότε φορεῖ τὸ κατσούλι, δηλαδὴ τὴν περικεφαλαία, ἀλλὰ πρὸς διάκριση τὴν περιτυλίσσουν με μαῦρες μεταξωτὲς φοδντες καὶ ἀπὸ ὀλόγυρα μπήγουν λουλουδία τεχνητὰ (ὅταν εἶναι ἀνοιξη ἢ καλοκαίρι καὶ φυσικὰ) καὶ καρφίτσα ἀγοραστή (σ. 242-244).

Τὸ κατσούλι τὸ φοροῦν στὸ Γιῶν ἐν πρώτοις· ἔπειτα στὸ Μικροκούζι [Μακροχώρι], στὸ Διαβατό, στὴν Κουλούρα, στοὺς Ποζαρίτες [Κεφαλοχώρι], στὴν Ἐπισκοπή, στὸ Σταυρό, στὸ Σκυλίτσι, στὴν Τριχοβίστα [Καμποχώρι], στὸ Νησί, στὸ Βρυσάκι, στὸ Καψοχώρι, στὸ Νησέλι, στὸ Σχοινά, στὸ Παλιοχώρι, στὸ Νεοχώρι, στὸ Λιανοβέρι, στὴν Κορυφή, στὸ Νεοχωρόπουλο. Σ' αὐτὰ τὰ χωριά περιορίστηκε σήμερα τὸ κατσούλι, ἐνῶ ἄλλοτε τὸ φοροῦσαν σ' ὅλο τὸ Ρουμλούκι. Τὸ φοροῦν, ἀλλὰ ἐξασθενημένο πολὺ, καὶ στὸ Γκρίτζαλι (Ἀγκαθιά), στὸ Νησελούδι καὶ στὸν Πρόδρομο. Στὴ Μηλίκη [Μελίκη] καὶ στὸ Νισκάστρο, ἐνῶ φοροῦν ὅλα τὰ ἄλλα ἐνδύματα ὅσα φοροῦν στὰ παραπάνω Ρουμλουκιάτικα χωριά, ἀπαρτίσαν τὸ κατσούλι (σ. 256-257).

Ἔχει καταργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξῆς αἰτία: Τὴν ἐποχὴ ὅπου εἶχαν βγῆ τὰ ἀντάρτικα σώματα στὴ Μακεδονία, οἱ ἀντάρτες γυρίζαν καὶ τὰ χωριά τοῦτο του Ρουμλουκιοῦ. Ἐφτασαν καὶ σ' ἓνα χωριὸ καὶ κατέλυσαν σὲ ἓνα σπίτι γιὰ νὰ φάνε καὶ νὰ ἀναπαυθοῦν. Παρήγγειλαν δὲ στὴ νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ τοὺς φέρῃ γρήγορα τὸ φαγητό, γιατί βιάζονταν. Αὐτὴ ὅμως ἀργοῦσε, γιατί πῆγε στὸ ἄλλο δωμάτιο νὰ φκειάσῃ τὸ κατσούλι της. Καὶ ξέρεις πόση ὥρα χρειάζεται γιὰ νὰ φκειάσῃ μιὰ γυναῖκα τὸ κατσούλι! Ἔχει πολλὰ ἄργατα. Περιμένουν-περιμένουν οἱ ἀντάρτες, αὐτὴ ἀργοῦσε... Ἀ! δὲν πάη αὐτὴ ἡ δουλειά, εἶπαν τότε. Κι ὁ καπετάνιος ἐβγαλε μιὰ διαταγὴ αὐστηρή, ὅτι τὰ κατσούλια δὲ θὰ τὰ φοροῦν οἱ γυναῖκες. Θὰ καταργηθοῦν καὶ στὸν κάμπο ἀκόμα. Οἱ γυναῖκες ὑπάκουσαν καὶ τὰ κατάργησαν τὰ κατσούλια σ' ὅλον τὸν κάμπο. Πέρασε καιρὸς κάμποσος ὅμως καὶ τὰ χωριά ὅσα βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὸν Ἀλιάκμονα τάβαλαν πίσω σ' ἐνέργεια καὶ τὰ φόρεσαν. Ὅσα ὅμως χωριά μένουν ἀποδῶθε ἀπὸ τὸ ποτάμι (κατὰ τὰ Πιέρια δηλαδὴ τοὺς πρόποδες) δὲν τὰ ξαναφόρεσαν κι οὔτε καὶ σήμερα ποὺ ἦρθε τὸ ἐλληνικὸ φοροῦν κατσούλια (σ. 265-267).

Σ' ὅλο τὸ Ρουμλούκι, ὅπου φοριέται ἡ κατσιούλα ποὺ μοιάζει σὰν περικεφαλαία ἀρχαία, ὑπάρχει –καὶ τὴν ξέρουν ὅλοι γενικῶς– ἡ ἐξῆς παράδοσις. Ὁ Μέγας Ἀλέξαντρος ἐνῶ προχωροῦσε ἀπὸ νίκη σὲ νίκη καὶ καταχοῦσε τὸν κόσμον, ἔφτασε

μέ το στρατό του σέ κάποιο μέρος (δέν ξέρουν νά τò όνομάσουν). Έκεί τὰ βρήκαν σκούρα οί στρατιώτες του. Πολέμησαν, άλλα οί έχτροί ήταν πιό άνδρειοί και τούς νίκησαν τούς στρατιώτες του. Μάλωσε τούς στρατιώτες, άλλα μιὰς και τσάκισαν, ούτε μπορούσαν πια νά κρατηθοῦν. Τò στρατό, λέει, τόν ακολουθοῦσαν κι οί γυναίκες οί Μακεδόνισσες για νά βοηθοῦν κι αὐτές σ' ὅ,τι μπορούσαν. Ἀφοῦ οί Μακεδόνισσες εἶδαν πώς οί άντρες τους δειλίασαν σ' αὐτή τή μάχη, ἀρπάζουν τὰ ὅπλα και ρίχνονται κατά τῶν έχτρῶν. Πολέμησαν μέ γενναιότητα πιό μεγάλη ἀπό τούς άντρες τους. Και τò κατάφεραν αὐτές, μόλο πού ήταν γυναίκες, νά νικήσουν τούς έχτρούς. Τί ντροπή για τούς άντρες για νά νικήσουν οί γυναίκες! Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος χάρηκε πολύ. Πιάνει τότε τούς άντρες τούς στρατιώτες του και τούς λέει: «Ἡ περικεφαλαία αὐτή πού φορεῖτε δέ σᾶς πρέπει, ἀφοῦ δειλιάσατε. Πρέπει νά τή φοροῦν οί γυναίκες σας». Τίς ἔβγαλε τίς περικεφαλαίες ἀπό τὰ κεφάλια τῶν άντρῶν και τίς ἔβαλε στά κεφάλια τῶν γυναικῶν. Ἀπό τότε και ὕστερα φοροῦν οί γυναίκες στο Ρουμλούκι (τήν πατρίδα τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου) τίς κατσιοῦλες πού δέν εἶναι τίποτε άλλο παρὰ οί περικεφαλαίες τῶν άντρῶν τους (σ. 535-537).

5.14 Οι γυναίκες του Γιδά

Παραξενεύεται κανείς μόλις πατήσει στο Γιδά ένα μέρος κεντρικό ὅπου τέσσερις φορές τήν ἡμέρα περνάει τò τραῖνο Θεσσαλονίκης-Φλώρινας πού θά ἰδεῖ τίς γυναίκες ζυπόλυτες. Οὔτε τὰ κορίτσια οὔτε οί παντρεμένες οὔτε κι οί γριές φοροῦν παπούτσια στά πόδια. Στο σπίτι, στους κήπους, στους δρόμους, στήν ἐκκλησία τίς περισσότερες και στους δρόμους φαίνονται ζυπόλυτες. Ἔτσι εἶναι τò ἔθιμο. Μόνο ἡ νύφη δέν ἐπιτρέπεται νά εἶναι ζυπόλυτη. Αὐτή φορεῖ τὰ παπούτσια της. Τò ἴδιο αὐτό της ξεπολυσιάς τò εἶδα στήν Ἀγκαθιά (σ. 318-320)

Οί γυναίκες και στο Γιδά και στά ἄλλα τὰ Ρουμλουκιώτικα χωριά, ὅσα τούλάχιστον εἶδα, δέν ἔχουν καμμιά συστολή σάν κείνων πού συναντᾶ κανείς συνήθως στά χωριά. Γελαστὲς παρουσιάζονται μπρός σου, χαιρετοῦν θαρετὰ μέ το: «καλῶς ὦρσες» και σέ φιλεῦουν τόν καφέ και τò γλυκὸ σάν νά εἶναι γυναίκες τῆς πολιτείας. Στά φαγητὰ ὅμως εἶναι πολὺ πίσω. Δέν ξέρουν νά μαγειρεύουν, οὔτε και νά ζυμώνουν καλὸ ψωμί μ' ὅλο πού ἔχουν τò φούρνο τους και τò φουρνίζουν μόνες τους. Στο Γιδά ὡστόσο οί γυναίκες μένουν πάντα στο σπίτι κατά τò πλεῖστον και τò πιό πολὺ καταγίνονται μέ τίς σπιτικές τους δουλειές. Μόνο οί νυφάδες ακολουθοῦν τόν άντρα στίς γεωργικές του δουλειές (σ. 322-323).

Στήν καθαριότητα οί γυναίκες του Γιδά εἶναι πολὺ προσεκτικές. Εἶναι κομψότατα ντυμένες. Δέ βλέπεις λεκὲ πάνω τους. Ἐξὸν τοῦτο εἶναι χρυσοχέρες στά χειροτεχνήματα και τόν ἀργαλειὸ (γι' αὐτοὺς θεώρησα περιττὸ νά ἀσχοληθῶ μιὰς κι ἡ κ. Χατζημιχάλη ἀσχολήθηκε γενικά μέ τή χειροτεχνία τους στο βιβλίο της τò Ρουμλούκι). Γνωρίζουν, τò ἔχουν συνειδητὸ πῶς ἔχουν αὐτή τή δεξιότητα οί

γυναῖκες καὶ ἐπιδεικνύονται καὶ καμαρώνουν. Χωρὶς κἄν νὰ τὸ ἐπιδιώξω πολλές γυναῖκες σὲ σπίτια ποὺ ἐπισκεφτόμουνα ἤθελαν νὰ μοῦ ἐπιδείξουν καὶ τί καὶ τί πράματα εἶναι περασμένα ἀπὸ τὸ χέρι τους καὶ ἄνοιγαν τὰ μπαούλα (σ. 324-325).

Το μεγαλύτερο μέρος του δευτέρου και τρίτου τετραδίου καλύπτουν οι περιγραφές των τοπικών εθίμων και παραδόσεων (λαζαρίνες, ντουντουλίνα, κόλιντα, ρουγκάτσια, χελιδόνα, κ.ά.) και οι καταγραφές 19 παραμυθιών και μύθων, μαζί με 34 αινίγματα, προβλήματα και γλωσσοδέτες, 46 τραγούδια, νανουρίσματα και ερωτικά δίστιχα, που συνέλεξε ο Λουκόπουλος από τον Γιδά, την Αγκαθιά, το Λιανοβέργι και το Νησέλι. Ένα μικρό δείγμα αυτών παρατίθεται αμέσως παρακάτω.

5.15 «Το σεργιάνι του Γιδά»

Ἐκκλησία τὸ χωριὸ ἔχει εἰς μνήμη τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ γιορτάζει στίς 15 Αὐγούστου. Τὴν ἡμέρα αὕτὴ τὸ χωριὸ ἔχει σεριάνι, ἥτοι πανηγυρίζει. Στὴν ἐκκλησίᾳ φέρνουν οἱ γυναῖκες τάματα, ζώσματα. Ζώσμα εἶναι ἓνα γνέμα κερωμένο. Μ' αὐτὸ ζώνουν ἀπ' ἔξω τὴν ἐκκλησίᾳ δηλαδὴ τὴν περιδένουν. Καὶ βλέπεις αὐτὴν τὴ μέρα τῆς Παναγίας 5,6 καὶ περισσότερα ζώσματα: τὸ ἓνα παραπάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο κι εἶναι ἓνα μεγαλεῖο. Μετὰ τὴν ἐκκλησίᾳ γίνεται χορὸς γενικός. Χορεύουν οἱ γυναῖκες κι οἱ ἄντρες μὲ τὰ νταούλια. Πρὶν ἀπὸ 6-7 χρόνια τὴ μέρα αὕτὴ συστήθηκε καὶ παζάρι κι ἔτσι τῶρα κοντὰ στὸ σεργιάνι, γίνεται κι ἐμπορικὴ πανήγυρις. Ἐννοεῖται πὼς ἔρχεται πολὺς κόσμος ἐξὸν ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους (Βέροιας καὶ Θεσσαλονίκης) καὶ ἄλλοι ἀγοραστές στὸ πρῶμα (σ. 437-438).

5.16 «Ο χάσκαρης» (παιγνίδι)

Τὴν Τυρινὴ τὸ βράδυ τὶς Μεγάλες Ἀποκριές, ἀφοῦ φᾶνε καὶ πιοῦνε παίρνουν ἓνα καλάμι μικρὸ (νεροκάλαμο ξερό). Ἀπ' τὴν ἄκρη τοῦ καλαμιοῦ δένουν μιὰ κλωστή ὡς ἓνα πῆχη μακριά. Στὴν ἄκρη τῆς κλωστῆς τὴ λεύτερη δένουν ἓνα κομμάτι χαλβᾶ. Τὸ καλάμι αὐτὸ μὲ τὸ χαλβᾶ τὸ κρατεῖ ἀπὸ τὴ λεύτερη ἄκρη τοῦ ὁ πατέρας στὸ σπίτι, ἢ κανένας ἄλλος, πάντα ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ. Βάζει τὰ παιδιὰ τοῦ σὲ μιὰ γραμμὴ καὶ ἔπειτα αἰωρεῖ τὸ χαλβᾶ, ὅπως εἶναι δεμένος πότε κατὰ τὰ δεξιὰ καὶ πότε κατὰ τὰ ἀριστερά, πάντα τὸ καταφέρνει μὲ τὴν κίνηση ποὺ κάνει νὰ περνᾷ ὁ χαλβᾶς μπρὸς ἀπ' τὰ στόματα ὅλων τῶν παιδιῶν: Τὰ παιδιὰ περιμένοντας μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτὸ προσπαθοῦν νὰ χάψουν τὸ χαλβᾶ ποὺ περνάει μπρὸς ἀπὸ τὸ στόμα τους. Εἶναι ἓνα παιγνίδι πολὺ δύσκολο αὐτό. Κανένα παιδὶ δὲν καταφέρνει νὰ χάψει μὲ τὸ στόμα του τὸ χαλβᾶ, γιατί περνάει πολὺ γρήγορα ἀπὸ μπρὸς του. Ἐπακολουθοῦν γέλια ἀκράτητα καὶ τὰ γέλια κάνουν δυσκολότερη τὴν ὑπόθεση. Τέλος ὁ πατέρας τὸ διευκολύνει σταματώντας τὴ σχετικὴ κίνηση, ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ὁποῖο προτιμᾷ καὶ χάφτη μὲ τὸ στόμα τὸ χαλβᾶ καὶ τὸν τρώει, ἐνῶ τ' ἄλλα

έξακολουθοῦν νὰ γελοῦν. Μετὰ θὰ δέση καὶ ἄλλο κομμάτι χαλβᾶ καὶ θὰ ἐπαναλάβῃ τὸ παιγνίδι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπο καὶ τέλος θὰ διευκολύνει ἄλλο του παιδὶ νὰ φάῃ τὸ χαλβᾶ. Ὅσα εἶναι τὰ παιδιά του, τόσες φορές θὰ ἐπαναλάβῃ τὸ παιγνίδι, ὥσπου νὰ μὴ μείνῃ κανένα του παιδὶ παραπονεμένο. Νὰ φᾶνε ὅλα τὸ χαλβᾶ τους. Τὸ παιγνίδι εἶναι ὁ χάσκαρης. Τὸ ἴδιο αὐτὸ παιγνίδι τὸ κάνουν καὶ μὲ τὰ αὐγά. Δηλαδή βράζουν τόσα αὐγά ἄσπρα ὅσα εἶναι τὰ ἄτομα τῆς οἰκογένειας. Ἐπειτα τὰ καθαρίζουν τ' αὐγά προσέχοντας νὰ βγάλουν τὰ τσόφλια δίχως νὰ βλάψουν τὸ αὐγὸ μέσα. Τώρα μὲ τὴν κλωστή δένει ὁ νοικοκύρης ἕνα-ἕνα τ' αὐγά, ὥσπου νὰ χάσῃ τὸ κάθε ἄτομο τὸ δικό του αὐγὸ. Νὰ μὴ μείνῃ κανένας παραπονούμενος. Τὰ τσόφλια αὐτῶν τῶν αὐγῶν καὶ τὸ νερὸ ποὺ τὰ ἔβρασαν μέσα τὰ φυλάνε γιὰ τὴν ἄλλη μέρα, τὴν Καθαρὴ Δευτέρα. Τ' αὐγότσουφλα τὰ βάζουν μέσα σὲ κεῖνο τὸ νερὸ. Μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ νίβονται ὅλοι οἱ σπιτικοί. Τόχουν γιὰ καλὸ. Γιὰ τὰ αὐγότσουφλα λένε πὼς ὠφελοῦν γιὰ νὰ μὴ βγάνῃ κανεὶς στὸ μάγουλο ξηλουργῆνις (δηλαδή ξηρὲς λειχῆνες) (σ. 447-451).

5.17 «Κολύμπημα σκύλου καὶ γάτας τὴν Καθαρὰ Δευτέρα»

Αὐτὸ τὸ ἔθιμο ποὺ θὰ γράψω ἐπικρατοῦσε ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια. Σήμερα τὸ παρήττησαν. Ὅλοι οἱ χωριανοὶ τὴν Καθ. Δευτέρα διάλεξαν μιὰ γούρνα μὲ νερὸ ἐκεῖ κάπου στὴν ἄκρῃ τοῦ χωριοῦ. Καὶ ἐκεῖ μαζεύονταν ὅλοι γύρω γύρω. Ἐμπήγαν ἕνα ντιρέκι (παλουκί) ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τῆς γούρνας καὶ ἄλλο ἕνα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τὰ ντιρέκια εἶχαν διχάλια στὴν κορυφή. Ἀπὸ διχάλῃ σὲ διχάλῃ τῶν ντιρεκιῶν τέντωναν μιὰ σπαρτίνα (χοντρὸ σκοινὶ κλωσμένο). Τὴ μιὰ ἄκρῃ τῆς σπαρτίνας τὴν κρατοῦσαν δυὸ τρία παιδιά ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος αὐτὰ καὶ τὴν ἄλλη ἄκρῃ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἄλλα τόσα παιδιά. Πρὶν τὴ βάλουν τὴ σπαρτίνα στὶς διχάλες ἐπιαναν τὰ παιδιά ἕνα σκυλὶ καὶ μιὰ γάτα. Ξεστρίβαν τὴ σπαρτίνα ποὺ ἦταν κλωσμένη καὶ διχάλωναν τὰ πισινὰ πόδια τοῦ σκυλιοῦ καὶ τῆς γάτας. Ἐπειτα τὴν ξαναέστριβαν τὴ σπαρτίνα καὶ τὰ ζῶα ἦταν πιασμένα σὰ σὲ δόκανο. Κρατῶντας τὴ σπαρτίνα ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρῃ καὶ τὴν ἄλλη τὰ παιδιά τὴ σήκωναν ψηλὰ καὶ τὴν ἄφηναν νὰ ἀκουμπήσῃ στὶς διχάλες τῶν ντιρεκιῶν. Ἔτσι βάνοντάς τὴν τραβοῦσαν μὲ δύναμη ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο ὥστε νὰ βαστοῦν τὸ βάρος τῶν δύο ζώων. Τὰ δύστυχα τοῦτα μὲ κάτω τὸ κεφάλι πιασμένα στὰ στρίμματα τῆς σπαρτίνας, δὲμποροῦσαν νὰ ξεπιαστοῦν καὶ ἔτσι αἰωροῦνταν. Τότε τὰ παιδιά πότε ξαπολούσαν λίγο τὶς ἄκρες τῆς σπαρτίνας καὶ ἀπὸ τὸ βάρος τὰ ζῶα ἔπεφταν χαμηλὰ στὴ γούρνα καὶ κολυμβοῦσαν στὸ νερὸ (γιατί ἡ γούρνα ἦταν γεμάτη νερὸ ἀποκάτω). Καὶ πότε τραβοῦσαν τὶς ἄκρες καὶ ἔστριβαν τὴ σπαρτίνα καὶ τὰ ζῶα ἀνέβαιναν καὶ αἰωροῦνταν σὰν τὸν ἀπαγοιζόμενον. Ἀπὸ γύρω το πλῆθος μὲ ἀπάθεια μάλιστα μὲ γέλια καὶ εὐχαρίστηση παρακολουθοῦσε τὸ οἶκτρο αὐτὸ θέαμα. Μιὰ τὰ ζῶα αἰωροῦνταν καὶ μιὰ βουτιόντανε στὴς γούρνας τὸ νερὸ καὶ τὰ δύστυχα θρηνοῦσαν καὶ προσπα-

θοῦσαν μὲ κάθε τρόπο νὰ ἀπελευθερωθοῦν. Ἐπειδὴ τὰ παιδιά ποὺ πότε τάνυαν καὶ πότε ζαπολύναν τὴν σπαρτίνα τὴν ξέστριβαν καὶ λίγο σὲ κάθε ἀνάβαση, ὕστερα ἀπὸ κάμποσες βουτηξιὲς τὰ πόδια των ζῶν ξεδιχαλώνονταν ἀπ' τις στριψιὲς καὶ τότε τὰ ζῶα ἐπεφταν πιά μέσα στὸ νερὸ κι ἀπὸ κεῖ κολυμπῶντας ἔφευγαν ἀπὸ τὸ μαρτύριό τους. Αὐτὸ γινόταν γιὰ νὰ μὴ λυσιιάσουν τὰ σκυλιὰ καὶ οἱ γάτες. Ἦταν, ἂς ποῦμε μιὰ λατρευτικὴ μαγικὴ πρᾶξις γιὰ τὴν πρόληψη τῆς λύσσας· ἀλλὰ κατόπιν κατάντησε ἀστεῖο. Τὸ κρέμασμα αὐτὸ καὶ τὸ μαρτύριο ἐξακολουθοῦσε ἀπὸ τὸ πρῶν ὡς τὸ μεσημέρι. Ἐξὸν ἀπὸ τὸ χωριὸ ἤρχονταν καὶ οἱ γύφτοι μὲ τὶς καρामοῦζες καὶ τὰ νταούλια τους κι ἔπαιζαν γιὰ εἰρωνία τοῦ μαρτυρίου τῶν δυστυχῶν ζώων. Τὸ μεσημέρι σήμαινε ἡ ὀριστικὴ διάλυση. Τὸ ἔθιμο λίγα χρόνια ἔχει ποὺ παρατήθηκε. Ὅταν θὰ ἐρχόταν ἡ Καθ. Δευτέρα, ἔλεγαν: Σήμερα θὰ κουλ'μπήσουμε τὰ σκυλιὰ! (σ. 451-456).

5.18 Το ἔθιμο της Χελιδόνας⁵⁶

Τὸ Χελιδόνισμα στὸ Νησέλι καὶ τὴν Ἀγκωθιά. Τὰ πιὸ ζυπνά παιδιά τοῦ σχολείου γίνονται μιὰ παρέα 10-15 παιδιά μαζί. Παίρνουν ἓνα καλάθκι τὸ στολίζουν μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια. Μέσα στὸ καλάθι μπήγουν ἓνα καλάμι, νεροκάλαμο. Στὸ καλάμι μέσα ἔχουν ἓνα στῆλον ζυλένιο πολὺ πιὸ λεπτὸν ἀπὸ τὸ καλάμι. Στὸ στῆλον αὐτὸν ἔχουν δεμένο ἓνα σπάγγο ἀπὸ τὴ μιά του ἄκρη καὶ περιτυλιγμένον. Τὴν ἄλλή του ἄκρη τὴν βγάζουν ἀπὸ μιὰ τρυπίτσα ποὺ κάνουν στὸ καλάμι. Ἐπειτα κι ἀπὸ ἓνα ἀνοιγμα τοῦ καλάθιοῦ. Ὁ στῆλος αὐτὸς κρατεῖ στὴν κορυφὴ ἓνα ζυλένιο χελιδονάκι. Τὸ καλάθι αὐτὸ τὸ πράσινο στολισμένο τὸ φέρει ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιά τ' ἄλλα ἀκολουθοῦν. Ἐρχονται στὸ πρῶτο σπίτι τοῦ χωρίου κι ἀρχίζουν:

Χελιδόνα ἔρχιτι
ἀπὸ Μαύρη θάλασσα
θάλασσα ἀπέρασε
τὴ φωλιά θεμέλιωσε.
Ἔκατσε καὶ λάλησε,
ἔμαθι τὰ γράμματα
γράμματα βασιλικά
ποὺ μαθαίνουν τὰ παιδιά.

56. Γι' αὐτὸ τὸ πανάρχαιο καὶ ευρέως διαδεδομένο ἀνά τὴν Ελλάδα ἔθιμο υποδοχῆς τῆς ἀνοιξῆς, ὅπως ἀναβίωνε στὸ Ρουμλούκι, βλ. Γεώργιος Θ. Ντελιόπουλος, *Ελληνότοπος*, ὁ.π., σ. 43-45· Δημήτρης Πανταζόπουλος, «Τὰ Ρουμλουκιώτικα Χελιδονίσματα», *Νιάουστα* [τριμηνιαῖο περιοδικὸ τῆς Πολιτιστικῆς Εταιρείας Νάουσας «Ἀναστάσιος Μιχαήλ ὁ Λόγιος»], τόμ. Ι, τεύχ. 82 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος 1998), σ. 13-16.

Δάσκαλος μᾶς ἔστειλι
 νὰ μᾶς δώσεις πέντ' αὐγά.
 Ἄν δὲν ἔχει αὐγά
 δῶστε μας τὴν κλωσσαργιά.
 Νὰ γιννάη, νὰ κλωσσάη
 καὶ νὰ σέρνη τὰ πουλιά.
 Μάρτης μας ἦρθε
 κι ἄλλος μᾶς ἦρθε.
 Τὰ λουλούδια ἀνθίζουν
 τόπος μυρίζει.
 Ἐζω ψύλλοι καὶ κοριοί
 μέσα γάμος καὶ χαρά
 καὶ καλὴ νοικοκυρά.

Στὴν Ἀγκαθιά τὸ τραγουδοῦν μὲ παραλλαγὴ:

Χελιδόνα ἔρχεται
 'πὸ τὴ Μαύρῃ θάλασσα
 θάλασσα ἐπέρασε
 τὴν φωλιά θεμέλιωσε
 ἔκατσε καὶ ἔαλλεσε,
 ἔμαθε τὰ γράμματα
 γράμματα βασιλικά
 ποὺ μαθαίνουν τὰ παιδιά.
 Μάρτη, Μάρτη βροχερέ,
 κι Φλιβάρη χιονερέ,
 ὁ Ἀπρίλης ὁ γλυκύς
 ἔφτασε δὲν εἶν' μακρύς.
 Τὰ ὀρνίθια νὰ γεννοῦν
 νὰ γεννοῦν καὶ νὰ κλωσσούν.
 Μᾶς ἔστειλεν ἡ δάσκαλος
 νὰ μᾶς δῶστε πέντ' αὐγά.
 Δὲ μᾶς δίντε πέντ' αὐγά
 παίρνουμε τὴν κλωσσαργιά.
 Νὰ γιννάη καὶ νὰ κλωσσάη
 καὶ νὰ σέρνη τὰ πουλιά.
 Μάρτης μας ἦρτε
 κι ἄλλος μας ἦρτε.
 Τὰ λουλούδια ἀνοίγουν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

τόπος μυρίζει.
 Έξω ψύλλοι και κοριοί
 μέσα γάμος και χαρά
 και καλή νοικοκυρά.

Ένῳ τὰ παιδιὰ τραγουδοῦν τὸ παραπάνω τραγούδι στὸ μονότονο, ἀλλὰ ρυθμικὸ ἦχο του, τὸ παιδί πού κρατεῖ τὸ πρασινοστόλιστο καλάθι, κρατῶντας ἀπὸ τὴν ἄκρῃ τὸ σπάγγο πὺν εἴπαμε, τὸν τραβάει πρὸς τὰ ἔξω κι ἐνῳ τὸν τραβάει περιστρέφεται τὸ ζύλινο χελιδονάκι πὺν κρατιέται στὸν ζυλένιο στῆλο. Τὸ τράβηγμα γίνεται ἔτσι πὺν τὸ χελιδονάκι νὰ στριφογυρῇ ρυθμικὰ ἀκολουθῶντας τὸ ρυθμὸ τοῦ τραγουδιοῦ. Εἶναι κι αὐτὸ μιὰ τέχνη. Τὰ παιδιὰ τὰ φιλοδωροῦν ἀπὸ ὅποιο σπίτι περνοῦν. Στὸ Νησέλι τοὺς δίνουν αὐγά, τοὺς δίνουν προσέτι καὶ νῆμα γιὰ τὰ κεριὰ τῆς ἐκκλησίας, τοὺς δίνουν κι ἀπὸ ἓνα φράγγο. Τὰ αὐγά τὰ φέρνουν καὶ τὰ δίνουν στὸ δάσκαλο τὰ παιδιὰ. Τὸ νῆμα τὸ παραδίδουν στοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐκκλησίας γιὰ νὰ φτεῖνουν τὰ κεριὰ τῆς. Καὶ τὸ φράγγο μένει γιὰ ὀφελὸς τοὺς. Τὸ βράδυ ἐνῳ θὰ τελειώσει τὸ γόρσιμα μοιράζον ὅσα χρήματα μάζεψαν. Στὴν Ἀγκαθιά δίνουν στὰ παιδιὰ ὡς δῶρο πρῶτα-πρῶτα τὸ αὐγὸ γιὰ τὸ δάσκαλο. Ἐπειτα οἱ νοικοκυράδες καὶ τὰ κορίτσια πρὸ πάντων στὰ σπῖτια πὺν διαβαίνουν τὰ παιδιὰ-μὲ τὸ χελιδόνι πᾶνε καὶ κόβουν λουλούδια στὸν κῆπο, ζουμπιλία, κουκουράδες (λουλούδι-μεριντζιντζὸ (λουλούδι). Τὰ κόβουν χέρες-χέρες καὶ τὰ φέρνουν γρήγορα-γρήγορα καὶ στολίζουν τὸ κλουβὶ τῶν παιδιῶν. Μπήγουν ἓνα λουλούδι ἀποδῶ, τ' ἄλλο ἀποκεί, τὰ χάνουν μέσα στὴν πρασινάδα καὶ στὰ λουλούδια. Στὰ χωριά, ὅπως μοῦ εἶπαν, ἄρχισαν καὶ παρεξηγοῦν τοὺς δασκάλους μὲ τὸ ἔθιμο τοῦ χελιδονίσματος. Οἱ κακὲς γλῶσσες λένε πὺς τάχα ὁ δάσκαλος στέλνει τὰ παιδιὰ νὰ τραγουδήσουν τὸ χελιδόνι γιὰ νὰ μαζέψουν τ' αὐγά γιὰ νὰ τὰ πάρῃ αὐτός. Ἐνῳ εἶναι γνωστὸν πὺς τὸ χελιδόνισμα ἀπὸ ἀνέκαθεν διατηριέται στὸ Ρουμλούκι. Εἶναι ἡ πρώτη ἐπιβολὴ καὶ συκοφαντία κατὰ τοῦ ἐθίμου πὺν μᾶς τὸ ἔσωσεν ὁ χρόνος ἀπὸ τὴν παλιὰ ἀρχαιότητα. Ἡ συκοφαντία πιάνει μάλιστα ἀκόμα ἔχῃ ἀφορμὴ τὸ φτόνο κατὰ τοῦ δάσκαλου (πὺν ἐνῳ παίρνει τὸ μισθὸ του, ὅπως λένε οἱ χωριάτες, ἔχει τὴν πλεονεξία νὰ παίρνῃ καὶ τ' αὐγά πὺν τοῦ κληρονόμησαν οἱ αἰῶνες). Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἄρχισε καὶ ἀτονεῖ τὸ ἔθιμο τοῦ χελιδονίσματος καὶ δὲ θὰ περάσῃ πολὺς καιρὸς, ὅπου καὶ στὸ Ρουμλούκι θὰ μένῃ στὴν ἱστορία τὸ χελιδόνισμα, ὅπως ἔμεινε καὶ σὲ τόσα ἄλλα μέρη τῆς Παλ. Ἑλλάδος – ὅσο ἐγὼ ξέρω στὴν Ἀμφισσα, στὰ Κράβαρα καὶ δὲν ξέρω πὺν ἄλλοῦ (σ. 467-475).

Στὸ Νιόκαστρο τὸ Χελιδόνισμα δὲν ὑπάρχει. Ἄλλοτε ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ καὶ πρὸ ὀλίγων μάλιστα ἐτῶν, ἀλλὰ τὸ ἔθιμο ἔπαψε ἀπὸ τὴν ἐξῆς αἰτία. Ἐπειδὴ τ' αὐγά πὺν μαζεῖουν τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου ἀνήκουν στὸ δάσκαλο, τὰ σχόλια ἔπαιρναν κι ἔδιναν στοὺς χωριάτες. Οὐ! στέλνει ὁ δάσκαλος τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ τοῦ μαζέψ-

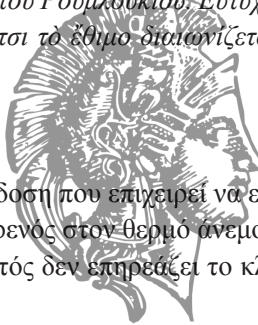

ουν αὐγά νὰ φάη! Οὐ! αὐτὸς ἔχει τὸ μισθό του, καὶ τί ὑποχρέωση ἔχομε ἐμεῖς νὰ δίνουμε αὐγά γιὰ τὸ δάσκαλο! Οὐ τοῦτο! Οὐ κεῖνο! Τὰ παραπάνω ἔφτασαν κι ὡς τὸν ἐπιθεωρητὴ τῶν σχολείων τῆς Βέροιας. Τότε κοντὰ εἶχε γίνει κι ἓνα συνέδριο δημοδιδασκάλων καὶ μεταξὺ ἄλλων ἦρθε σὲ συζήτηση καὶ τὸ ζήτημα τῆς περιαγωγῆς τοῦ χελιδονιοῦ τὴν 1η Μαρτίου καὶ τὸ μάζεμα τῶν αὐγῶν. Ὁ ἐπιθεωρητὴς θεώρησε τὴν ἐξακολούθηση τοῦ ἐθίμου αὐτοῦ ὡς ἐξευτελιστικὴ γιὰ τὸ δάσκαλο. Ἀκοῦς νὰ μαζεῖν αὐγά ὁ δάσκαλος! Κι ἀλήθεια ἀπὸ τὴν ἔποψη αὐτὴ ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ βαθιὰ ἐξεταζόμενο δὲν εἶναι ἔτσι. Ὁ ἐπιθεωρητὴς λοιπὸν ἔκαμε σύσταση στοὺς δασκάλους νὰ τὸ καταργήσουν τὸ ἔθιμο αὐτὸ πὺν τοὺς ἐξευτελίζει στὰ μάτια τῶν χωρικῶν. Δίχως νὰ ξέρει ὁ καλὸς ἐπιθεωρητὴς πὺς δολοφονεῖ μιὰ παράδοση χιλιάδων ἐτῶν πὺν τὴν σεβάστηκαν αἰῶνες ἐλληνικῆς δόξας καὶ αἰῶνες μαύρης δουλειᾶς μ' ἓνα του φετῶν καταργεῖ κεῖνο πὺν οὔτε ὁ πανδαμάτωρ χρόνος δὲν κατόρθωσε νὰ καταργήσῃ. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δασκάλους σεβάστηκαν τὴ διαταγὴ τοῦ ἐπιθεωρητῆ καὶ τὸ κατήγγειλαν τὸ ἔθιμο. Αὐτὸ ἔγινε καὶ στὸ Νιόκαστρο, ὅπως καὶ σ' ἄλλα καμπίσια χωριά τοῦ Ρουμλουκιοῦ. Εὐτυχῶς πὺν οἱ περισσότεροι διδάσκαλοι δὲν τὸν ἄκουσαν κι ἔτσι τὸ ἔθιμο διακονίζεται εἰς πῆσμα τοῦ (ἁμαθοῦς!) ἐπιθεωρητῆ (σ. 520-522).

5.19 «Ο Γκαβολίβας»

(Πρόκειται γιὰ αιτιολογικὴ παράδοση πὺν επιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τις κλιματολογικὲς συνθήκες· αναφέρεται αφενὸς στὸν θερμὸ ἄνεμο πὺν φυσᾷ στὴν περιοχή, αφετέρου στὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸς δὲν ἐπηρεάζει τὸ κλίμα στὴ συγκεκριμένη χαράδρα).

Υπάρχει ἓνας ἄνεμος πὺν στὸν κάμπο τοῦ Ρουμλουκιοῦ τὸν λένε Γκαβολίβα. Αὐτὸς ὁ ἄνεμος τραβάει ἀπὸ τὰ βουνά της Βέροιας. Ὁ Γκαβολίβας εἶναι θαυμάσιος. Κάποτε εἶχε ρίξει πολὺ χιόνι. Ὅλος ὁ κάμπος της Βέροιας ἄσπρισε· χιονίστηκε ἀκρῆς, ἀκρῆς ὅλος. Ἐλα, λέει στὸν ἥλιο, ὁ Γκαβολίβας. Βάλε τὰ δυνατά σου, νὰ ἰδοῦμε θὰ μπορέσεις νὰ λύσῃς αὐτὸ τὸ χιόνι; Ἐγὼ μπορῶ. Τὸ παραδέχομαι, λέει ὁ ἥλιος, πὺς μὲ τὸ χιόνι πὺν εἶναι στὸν κάμπο μπορεῖς νὰ κάμῃς κάτι, μὰ δὲ μοῦ λὲς μπορεῖς νὰ λύσῃς καὶ τὸ χιόνι τοῦ βουνοῦ; Ἐκεῖ εἶναι κρυψῶνες. Τὸ χιόνι εἶναι τρυπωμένο μέσα στοὺς κρυψῶνες ὅπως τὸ στοῦπωσε ὁ ἀέρας. Δὲ θὰ μπορέσῃς νὰ τὸ βρῇς καὶ νὰ τὸ λύσῃς ὅσο κι ἂν φυσήξεις! Βάνομε στοίχημα σὰ θέλεις, τοῦ λέει ὁ Γκαβολίβας. Ἄς ἀρχίσῃ νὰ χιονίζει καὶ νὰ χιονίσῃ σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες χιόνι, νὰ σκεπᾷσῃ κάμπους καὶ βουνά, καὶ νὰ τραβήξῃ βοριάς καὶ νὰ τὸ παγώσῃ κιόλας, ἐγὼ σου λέω πὺς εἶμαι ἄξιος νὰ τὸ λυώσω αὐτὸ τὸ χιόνι, σὺ ὅμως ὄχι. Δὲ θὰ μπορέσῃς, λέει ὁ ἥλιος. Θὰ μπορέσω, λέει ὁ Γκαβολίβας καὶ σὰ θέλεις βάνομε καὶ στοίχημα. Τί στοίχημα; Νά, σὰ δὲ μπορέσω νὰ λυώσω τὸ χιόνι αὐτό,

ΑΘΗΝΩΝ

νὰ μοῦ βγάλῃς τὸ μάτι. Μένεις σύμφωνος; Μένω εἶπε ὁ Ἥλιος. Ἐμπρός. Χιόνισε, χιόνισε σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες. Βουνὰ καὶ κάμποι χιονίστηκαν. Μπόγια πῆε στὸν ψηλὸ τὸ χιόνι. Πουθενὰ δὲν ἔβλεπες ξέχινο μέρος, νὰ μαυρίζῃ ἡ γῆς. Τράβηξε κι ἓνας ψυχρὸς βοριάς καὶ τὸ πάγωσε τὸ χιόνι ποὺ δὲν ἦταν ἐλπίδα νὰ λύωσῃ οὔτε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Λοιπὸν ἐμπρός! τοῦ λέει του Γκαβολίβα ὁ Ἥλιος. Ὁ Γκαβολίβας ἄρχισε νὰ φυσάῃ δυνατά. Κι ἐπέμεινε. Καὶ τὸ κατάφερε. Τὸ χιόνι ἀλήθεια ἄρχισε νὰ λιώνει. Ἐλυνε, ἔλυνε μέρες πολλὲς κι ὁ τόπος ἄρχισε νὰ μαυρίζῃ. Εἶχε μείνει ἀκόμα πάνω στὰ βουνὰ χιόνι. Ὁ Γκαβολίβας ἄρχισε νὰ φυσάῃ, νὰ φυσάῃ. Ἐπέμεινε δυνατά. Τὰ κατάφερε. Μαύρισαν καὶ τὰ βουνὰ, γιατί τὸ χιόνι εἶχε λύσει. Ὁ Γκαβολίβας ἦταν πιά σίγουρος πὺς χιόνι δὲν ἀπόμεινε πουθενά. Ἐ, τοῦ λέει τοῦ Ἥλιου, νὰ ποὺ τὸ κατάφερα. Δὲν τὸ κατάφερες λέει ὁ Ἥλιος, ἐγὼ λέω πὺς εἶναι ἀκόμα ἄλυτο χιόνι. Ποῦ εἶναι; Δεῖξε το νὰ τὸ ἰδῶ, λέει ὁ Γκαβολίβας. Ἐλα πᾶμε περίπατο, τοῦ λέει ὁ Ἥλιος, νὰ σεργιανίσουμε καὶ θὰ τὸ ἰδῇς. Ὁ Γκαβολίβας το δέχτηκε καὶ πάει περίπατο μαζί μὲ τὸν Ἥλιο. Πῆγαν πρῶτα στοὺς κάμπους. Κοίταζαν δῶ, κοίταζαν ἐκεῖ, χιόνι δὲν ὑπῆρχε πουθενά. Δὲν σοῦ τὸ εἶπα γῶ! λέει ὁ Γκαβολίβας. Περίμενε ἀκόμα καὶ θὰ τὸ ἰδῇς, τοῦ λέει ὁ Ἥλιος. Ἐχομε νὰ περπατήσουμε καὶ τὰ βουνὰ. Ἐλα πᾶμε. Πῆραν τὰ βουνὰ ψάχνοντας ἐδῶ καὶ ἐκεῖ· χιόνι δὲν εὑρίσκαν. Ὁ Γκαβολίβας εἶχε χαρὰ, νόμιζε πὺς πέτυχε. Μὴν πενιέσαι ἀκόμα τοῦ ἔλεε ὁ Ἥλιος. Πρέπει νὰ περπατήσουμε ἀκόμα κάμποσον τόπο! Καὶ περπάτησαν, περπάτησαν... Ἐφτάσαν σὲ μιὰ ρεμματιά πάνω στὸ βουνό. Ράχη ἀπὸ δῶ, ράχη ἀπὸ καὶ κι ἀνάμεσα ἦταν ἡ στενοῦρα. Οὔτε ἥλιος τὴν ἐπαιρνε, οὔτε ἀέρας κείνην τὴ στενοῦρα. Ἐκεῖ μέσα ἦταν στουπωμένο τὸ χιόνι κι ἄσπριζε ἡ ρεμματιά ἀπ' ἄκρῃ σ' ἄκρῃ. Τὰ βλέπεις, τοῦ λέει ὁ Ἥλιος. Δὲ σοῦ τὸ εἶπα, πὺς δὲ θὰ μπορέσης νὰ λύωσῃς ὅλο τὸ χιόνι; Τὸ εἶδε κι ὁ Γκαβολίβας τώρα, ἀλλὰ ἦταν ἀργά. Τώρα τὸ κατάλαβε πὺς τὸ στοίχημα τὸ ἔχασε πιά. Ὁ Ἥλιος τότε ἔβγαλε τὸ μάτι του κι ἀπὸ τότε μένει πιά γκαβὸς καὶ γι' αὐτὸ τὸν λένε Γκαβολίβα (τὴν ἄκουσα στὸ Γιδᾶ ἀπὸ ἓναν παλιὸ δάσκαλο, τὸν Κωνσταντῖνο Κουρκούτα, κι ἀπὸ κάποιον κουνιάδο του) (σ. 541-547).

5.20 Το ἔθιμο τῆς Ντουντουλίνας⁵⁷ στὴν Αἰκαθιά

Ὅταν ἐπιμένῃ τὸ καλοκαίρι νὰ μὴ βρέχῃ καὶ τὰ σπαρτὰ κινδυνεύουν νὰ καταστραφοῦν, τότε πιάνουν ἓνα κορίτσι ὡς 12 χρονῶν καὶ τὸ στολίζουν μὲ πρασιναδες καὶ μὲ λουλούδια λογιῶν-λογιῶν. Τὸ κορίτσι αὐτὸ τὸ συνοδεύουν ἄλλα

57. Γι' αὐτὸ τὸ πανάρχαιο παγανιστικὸ ἔθιμο, γνωστὸ μὲ διάφορες ονομασίες, που τελούνταν σὲ πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου με σκοπὸ τὴν πρόκληση βροχῆς σὲ περιόδους ξηρασίας καὶ ἔχει καταγραφεῖ σὲ πολλὲς περιπτώσεις στὴν ἐλληνικὴ καὶ διεθνὴ βιβλιογραφία, βλ.

κορίτσια (ὅσα κι ἂν εἶναι) κι αὐτὰ ὄχι παραπάνω ἀπὸ 15 χρονῶν. Τὸ κορίτσι τὸ πρασινοστολισμένο καὶ λουλουδοστολισμένο τὸ λένε Ντουντουλίνα. Λοιπὸν ἡ Ντουντουλίνα πάει ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ στέκεται στὴν αὐλὴ τοῦ κάθε σπιτιοῦ καὶ χορεύει. Τ' ἄλλα κορίτσια ἀπὸ γύρω του χορεύουν καὶ τραγουδοῦν μονότονα:

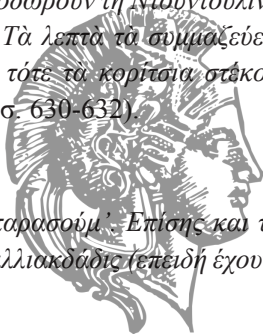
Ντουντουλίνα περπατεῖ
τοὺν Θεό παρακαλεῖ.
Γιὰ νὰ στείλῃ μιὰ βροχὴ
μιὰ βροχὴ μιὰ σιγανή.
Νὰ καρπίσουν τὰ χωράφια
καὶ ν' ἀνθίσουν τ' ἀμπελάκια.
Μπόρις μπόρις τὸ νερό
καὶ τὸ γέννημα σωρό.

Βγαίνει κι ἡ νοικοκυρὰ ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ἓνα κανάτι νερὸ καὶ τὸ χύνει στὸ κεφάλι τῆς Ντουντουλίνας. Ἐπειτα τὴ φιλοδοροῦν τὴ Ντουντουλίνα. Τῆς δίνουν παραῖδες, χαιρετάει, εὐχαριστεῖ καὶ φεύγει. Τὰ λεπτὰ τὰ συμμαζεύει ἓνα ἀπὸ τὰ κορίτσια. Ἀφοῦ τελειώσουν ὅλα τὰ σπίτια, τότε τὰ κορίτσια στέκονται σὲ ἓνα μέρος καὶ μεράζουν τὰ λεπτὰ ποὺ μάζεψαν (σ. 630-632).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

5.21 Περιπάγματα

Το περίπαιγμα το λένε στο Γιδά παρασούμ'. Επίσης και το παρατσούκλι λέγεται παρασούμ'. Στο Νησί τους λένι Καλλιακούδες (επειδὴ ἔχουν πολλές καλλιακούδες.

ΑΘΗΝΩΝ

Γ. Α. Μέγας, *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, [Ανάτυπον εκ της Επετηρίδος του Λαογραφικού Αρχείου, 1941-1942, ΚΕΕΛ της Ακαδημίας Αθηνών ανατύπωσης 1975], σ. 105-106· του ιδίου, *Ελληνικές γιορτές και ἔθιμα της λαϊκῆς λατρείας*, Αθήνα [1956/1957], 1988, σ. 196-197· Γεωργ. Ν. Αικατερινίδης, «Βροχῆς μαγεία καὶ δεισιδαιμονία», *Μαγεία καὶ μεταφυσικός κόσμος*, ΜΕΛΤ καὶ Φίλοι του ΜΕΛΤ, Αθήνα 2011, σ. 85-90 ὅπου καὶ αξιόλογη ἐκτενέστερη σχετικὴ βιβλιογραφία. Επίσης, James George Frazer, *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*, Vol. 1, The Macmillan Company, New York 1925, σ. 62-78· George Frederick Abbott, *Macedonian Folklore*, Cambridge 1903, σ. 118-120· Georg Eckert, P. E. Formozis, *Regenzauber in Mazedonien*, (Volkskundliche Beobachtungen und Materialien aus Zentralmazedonien und der Chalkidike, Heft 3), Θεσσαλονίκη 1943. Σε τοπικὸ ἐπίπεδο, Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, *Ρουμλουκιώτικα σημειώματα 1980-1988*, ὁ.π., σ. 19-20· Δημήτρης Ι. Θωϊδης, «Περπερούνα: Ἔθιμο σε περιόδους ανομβρίας γιὰ τὴν πρόκληση βροχῆς», *Εταιρία*, τεύχ. 36 (Δεκέμβριος 2001), σ. 53-54· Ελένη Νάκη, *Λαϊκὰ Δρώμενα-το ἔθιμο τῆς Περπερούνας στὴν Ἑλληνικὴ Κοινωνία καὶ Ἐκπαίδευση* (διπλωματικὴ εργασία), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τρίκαλα 2004· Ελένη Φιλιππίδου, Μαρία Κουτσούμπα, Βασιλικὴ Τυροβολά, «Αναδιφώντας τὸν χορὸ μέσα ἀπὸ τὴν Πυθαγόρεια φιλοσοφικὴ παράδοση: Ὁ χορὸς στὸ δρώμενο του “Ντόντουλα” στὴ Νέα Βύσσα Ἐβρου», *Εθνολογία on line*, τόμ. 9, τεύχ. 1 (2019), σ. 62-85.

Το Καλλιακδίδις άλλοι το εξηγούνε πως είναι μικροί σαν τις καλλιακούδες), στον Γιδά Χαλβατζήδες (γιατί τρώνε πολύ χαλβά). Τις Νιχωρίτες τις λένε Κόνιες (=σκυλιά· κόνια-κόνια λένε τα σκυλιά). Τους Σκοινιώτες τους λένε αχτένιστους. Για τους Λουτριώτες λένε πως σκότωσαν ένα γαϊδουράκι γιατί το πήραν για ζαρκάδι και το 'φαγαν για ζαρκάδι, γι' αυτό τους λένι γουμαράδες (Γιδάς). Τα πάνω χωριά (Πιέρια) τα λένε Τσαπανίτες = ζυπόλυτοι, νηστικοί, ψειριάρηδες (σ. 922-923).

6. Συμπεράσματα

Παρά το σχετικά μικρό χρονικό διάστημα που είχε στη διάθεσή του προκειμένου να ολοκληρώσει την εντεταλμένη από το Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών αποστολή του στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια, ο Δημήτριος Λουκόπουλος κατέγραψε άφθονο και αξιόλογο υλικό από πολλά χωριά της περιοχής. Η έκταση και μόνο του υλικού (1025 χειρόγραφες σελίδες) καταδεικνύει την αδιαμφισβήτητη ευχέρεια καταγραφής, την ικανότητα και την μεγάλη εμπειρία που διέθετε ο λαογράφος στην επιστήμη έρευνα πεδίου. Από τα αποσπάσματα που παρατέθηκαν γίνεται, πιστεύουμε, αντιληπτή η ποσότητα της εθνογραφικής εργασίας του και τελικώς η αξία της συλλογής του ως πολιτισμικής κληρονομιάς για τους μελετητές της τοπικής ιστορίας και του πολιτισμού του Ρουμλουκιού αλλά και για κάθε ευαισθητοποιημένο κάτοικο της περιοχής.

Διαβάζοντας τη συλλογή του παράλληλα με το γνωστό βιβλίο της Αγγελικής Χατζημιχάλη για το Ρουμλούκι, διαπιστώνουμε ότι ο Λουκόπουλος καλύπτει ευρύτερα θεματικά πεδία της λαογραφίας της περιοχής. Η Χατζημιχάλη περιορίζεται στα θέματα της κατοικίας, της γυναικείας και αντρικής φορεσιάς, της υφαντικής και κεντητικής τέχνης, των γαμήλιων εθίμων και στα Ρουγκάτσια (έθιμο Χριστουγέννων), όπως τα κατέγραψε με αυτοπρόσωπη παρουσία στον Γιδά. Ο Λουκόπουλος, χωρίς να παραβλέπει αυτά τα θέματα, δίνει περισσότερη έμφαση στην καταγραφή της υλικής βάσης της παραδοσιακής ζωής και, παράλληλα, αποτυπώνει πολλές όψεις του «πνευματικού βίου» και των προφορικών παραδόσεων του Ρουμλουκιού. Σε σύγκριση με τη Χατζημιχάλη, ο αείμνηστος Στέλιος Παπαδόπουλος σημειώνει ότι ο Λουκόπουλος *καταθέτει τη μαρτυρία του χωρικού για τον πολιτισμό του τόπου του και υπερέχει σε άμεση γνώση, βίωση, του θέματος που σπουδάζει, και ως προς τη θέση του απέναντι σ' αυτό: ξέρει ότι απογράφει κάτι που οριστικά ανήκει στο Χθες*⁵⁸. Αξιοσημείωτες, επίσης, είναι οι αναφορές του σχετικά με την αντιμετώπιση συγκεκριμένων εθίμων από τους εκ-

58. Βλ. Στέλιος Παπαδόπουλος, *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο*, ό.π., σ. 16-17.

παιδευτικούς, για ορισμένα γνωρίσματα και συνήθειες των κατοίκων όπως και οι παρατηρήσεις του για τις σχέσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων· για τους δεύτερους ο Λουκόπουλος εκφράζει ανοιχτά τη συμπάθειά του, καθώς εκείνα τα χρόνια βρισκόταν διαρκώς σε άμεση επαφή με το προσφυγικό στοιχείο και γνώριζε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν.

Από την εργασία αυτή αποκαλύπτεται μια σημαντική (και άγνωστη στο ευρύ κοινό) ανέκδοτη πηγή της λαογραφίας του Ρουμλουκιού, που αξίζει να τύχει της προσοχής κάθε ενδιαφερόμενου ερευνητή-μελετητή της ιστορίας και λαογραφίας αυτής της περιοχής. Ευκατίο είναι να επιχειρηθεί η αντιπαραβολή και διακειμενική συσχέτιση της συλλογής του Λουκόπουλου με τα δημοσιευμένα λαογραφικά έργα για το Ρουμλούκι⁵⁹, για να εντοπιστούν οι πρωτοτυπίες της και να συμπληρωθούν τα υπάρχοντα βιβλιογραφικά κενά. Θα άξιζε επίσης τον κόπο να γίνει συστηματική αναδίφηση του ημερήσιου και περιοδικού Τύπου (των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα) προκειμένου να αποκαλυφθούν, ενδεχομένως, τα λανθάνοντα σήμερα λαογραφικά δημοσιεύματα για το Ρουμλούκι⁶⁰.

Ευχαριστίες: Για την παραχώρηση προς μελέτη αρχαικών τεκμηρίων που αναφέρονται στην παρούσα εργασία, εκφράζουμε ιδιαίτερες θερμές ευχαριστίες στον Επόπτη Ακαδημαϊκό του ΚΕΕΑ της Ακαδημίας Αθηνών κ. Στέφανο Ημελλο, στον Διευθυντή Ερευνών, Διευθύνοντα το ΚΕΕΑ κ. Ευάγγελο Καραμανέ, στον ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Ακαδημαϊκό και Διευθυντή του ΚΜΣ κ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, στην υπεύθυνη της Βιβλιοθήκης και του Αρχείου του ΚΜΣ κ. Βαρβάρα Κοντογιάννη και στην εγγονή του αιιμνήστου λαογράφου, κ. Άννα Σταματοπούλου-Λουκοπούλου, που μας εμπιστευθήκε ανέκδοτες επιστολές και φωτογραφίες του από το οικογενειακό της αρχείο.

59. Αξιόλογα λαογραφικά πονήματα για το Ρουμλούκι εξέδωσαν τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες τοπικοί ιστοριοδίφες και θεράποντες της λαογραφίας της περιοχής, όπως οι Γιώργης Μελίκης, Γιώργος Θ. Ντελιόπουλος, Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, Δημήτρης Θ. Δελιόπουλος, Δημήτρης Α. Πανταζόπουλος, κ.ά. Αξίζει επίσης να μνημονεύσουμε εδώ και την εργασία του Θωμά Παπαθανασίου, «Σύμμεικτα λαογραφικά εκ Ρουμλουκιού», που δημοσιεύθηκε στα *Μακεδονικά* (τόμος Β', 1941-1952, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 346-384).

60. Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι με μια σύντομη έρευνα εντοπίστηκαν δύο τέτοια κείμενα: του Μιχαήλ Ροδά «Ένας γάμος στο Γιδά» (*Ελεύθερον Βήμα*, Παρασκευή 14 Δεκεμβρίου 1934, σ. 1) και του Γεωργίου Πολυμενάκου «Θρύλοι και Παραδόσεις εις την ύπαιθρόν μας: Ραψωμανίκι-Κουλούρα-Ξεχασμένη-Σταυρός» (*Εφημερίς των Βαλκανίων*, Σάββατο 22 Οκτωβρίου 1938, σ. 1,4).

Παράρτημα Ι

Περιεχόμενα της λαογραφικής συλλογής του Δημ. Λουκόπουλου από το Ρουμλούκι και τα Πιέρια (χφ. ΚΕΕΛ, 984)

[τίτλος – θέμα – περιγραφή]	σελ.
Τοπωνύμια Ρουμλουκιού και Πιερίων (Λιανοβέρι, Παλιοχώρι, Γιδάς, Μικρό Αλάμπορο, Νησέλι, Αγκαθιά, Μεγάλο Αλάμπορο, Σφηνίτσα, Τρίχλοβο, Μελίκη, Νιόκαστρο, Βούλτσιστα)	3-44
Το μετόχι της Ιεράς Μονής Γρηγορίου Αγίου Όρους στη Βούλτσιστα	44-49
Τοπωνύμια Κολινδρού	50-53
Λιανοβέρι-Πλατύ (θερισμός σταριού, αραμπάς, εργαλεία θερισμού, αλώνια, άλλα γεωργικά εργαλεία, μέτρα σιτηρών)	53-69
Γιδάς (γεωργικά, θερισμός, μεταφορά σιτηρών, παμπόρι)	70-79
Αγκαθιά-γεωργικός βίος (περιγραφή μερών αλέτριου)	80-87
Γιδάς (εργαλεία αλωνισμού, σπορά, σκιάστρα)	88-90
Νησέλι (κουτσιρός, μπιστάνια, κουσκουνί)	91-105
Αγκαθιά-γεωργικός βίος (θερισμός, αλωνισμός, δοκάνη, δρεμόνι)	106-113
Μελίκη-γεωργικός βίος (κούπες σταριού, ποικιλίες σταφυλιών, σιταριού, καλαμποκιού)	113-119
Νιόκαστρο (αλωνισμός, κούτλα, γεωργικά εργαλεία, σπορά, αλέτρι, όργωμα, δεμάτιασμα, δρεμόνισμα, γελαδάρηδες, μπλούχος, γεωργική ορολογία)	120-147
Νερόμυλοι, χερόμυλος, άλεσμα	147-156
Υποπροϊόντα σταριού (κότσαλα)	157
Λίχνισμα σταριού	158-164
Κούτλα	165
Νιάματα, αντίσπορος, καλαμιές, φουκάλι, λύχνισμα	166-172
Ρουμλούκι-γεωργία, σχέσεις ντόπιων-παλαιοελλαδιτών-προσφύγων	172-174
Κολινδρός, συμπλήρωμα τοπωνυμίων	175-176
Λούντζινο, τοπωνύμια	176-177
Ποιμενικός βίος (Λιανοβέρι)	178-194
Ποιμενικός βίος (Γιδάς)	194-198
Ποιμενικός βίος (Νησέλι)	198-201

Το σπίτι (Λιανοβέρι)	202-204
Γιδάς (οικιακά σκεύη και αγγεία, μέρη του σπιτιού, τα φίδια των σπιτιών, υλικά-κατασκευή σπιτιών, φούρνος)	205-232
Γιδάς (νερά, πλύσιμο, κουζίνα, αργαλειός, ενδυμασία, κατσούλι, νύφη, κοσμήματα)	233-272
Αλιευτικός βίος (Λιανοβέρι)	273-280
Τα ζώα και ερπετά στο βάλτο, χλωρίδα	281-287
Γιδάς (κάργιες, πιάσιμο κάργιας)	287-292
Κυνηγετικός βίος	292-312
Οικιακά σκεύη, έπιπλα, τροφές (Λιανοβέρι, Γιδάς, Βούλτσιστα)	313-315
Παραλειφθέντα γεωργικού, ποιμενικού, αλιευτικού, κυνηγητικού βίου κλπ.	316-317
Ενδυμασία στο Γιδά, νύφη	318-319
Αγκαθιά, Γιδάς (διάφορα)	320-323
Σπίτια του Γιδά, καθαριότητα, γλώσσα	323-325
Γιδάς (κυνήγι με λάστιχα-σαΐτες)	326-327
Αγερώνες στο Γιδά, χτίσιμο, οικοδομική	328-329
Γλωσσικά Γιδά	330-331
Πανίδα (πελεκάνος, καλιακούδα, καρακάζα, κουκουβάγια, κοράκι, σπουργίτι, γκαραβέλια, γκιργκιρίνα, σταρίδα, τσιτσιλιάνοι, κουλουσουσουράδα, ορνίθια, πέτνος, μισίρκο, πρυσίνουγκούστερας, μπουμπλας, ζίνα, καρκαλέτσος, μαρούδα, χαμόργκας)	332-350
Γιδάς-ανδρική ενδυμασία (τσάκι, μπλάλια, τσαρούχια, μπουλμπότσα, ντουλαμάς, κοντογούνι, καταστάρ, φανέλα, πουκάμισο, σκιάδα)	351-358
Πουλιά και φυτά στο Νησέλι και στην Αγκαθιά	358-362
Τροφές στην Αγκαθιά (συκότουρτα)	362-364
Γλώσσα στην Αγκαθιά (αρχαία κλητική στα κύρια ονόματα)	364-365
Η Λεμονιά, το κορίτσι στην Αγκαθιά	366-369
Ο χορός (στην Αγκαθιά)	370-372
Νιόκαστρο (γλωσσικά, φόρτωμα, σπαρτίνα, αμάξι, βίζιτα, κ.ά. στεροβότανο)	373-384
Βούλτσιστα (ζύμωμα ψωμιού)	385-386
Συμπεριφορά των Ρουμλουκιωτών προς τους ξένους	286-391

Ουζοποσία	392
Η έχθρα των ντόπιων προς τους πρόσφυγες	393-400
Λιανοβέρι (πανηγύρι, ρουγκάτσια)	401-413
Γιδάς (κληδονας, Λαζαρίνες, τραγούδια, Χελιδόνισμα, τσιρ κι απέτασα, τα αυγά της πασχαλιάς, το σεργιάνι στο Γιδά, ξωκκλήσια)	413-439
Νησί, εκκλησία Αγίων Αναργύρων	439-440
Άγιος Αντώνιος Βέροιας	440
Για το τσιρ κι απέτασα (συμπληρωματικές πληροφορίες), η λαμπάδα της Λαμπρής	441-446
Ο πλικάνος	446-447
Ο χάσκαρης (παιχνίδι στο Γιδά)	447-451
Κολύμπημα σκύλου και γάτας την Καθαρά Δευτέρα	451-456
Τ' αρνί της Λαμπρής, Πρωτομαγιά στο Γιδά, του Αγίου Τρύφωνα, κ.ά.	456-459
Νησέλι (Πρωτομαγιά)	459-460
Νησέλι (Λαζαρίνες, Απόκριες), εξοκλήσι Αγίας Κυριακής	460-466
Αγκαθιά (τα Ρογκατσάρια)	466-467
Το χελιδόνισμα στο Νησέλι και την Αγκαθιά	467-475
Τα κόλιντα και οι Ρογκατσαρέοι στο Νησέλι	475-478
Αγκαθιά (Πρωτομαγιά, σεριάνι, τα κληδονα, των Αη-Σαράντα, έθιμο Χριστουγέννων)	478-491
Νιόκαστρο (πληροφορίες για την Αγία Κυριακή)	492-493
Αγιονέρι (μοναστήρι Παναγίας) Μαυροράχης	494
Νιόκαστρο (ζώσματα, Μεταμόρφωση Σωτήρος, οι Βλάχοι τα Φώτα, τ' άνθη της εκκλησίας, η Πρωτομαγιά, το βράδυ της Τυρινής, ο Αη-Λιας, λιτανεία για την ξηρασία)	495-499
Νιόκαστρο (Λαζαρίνες, περιγραφή του δρώμενου)	500-519
Νιόκαστρο (το Χελιδόνισμα, πώς έπαγε το έθιμο)	520-523
Βούλτσιστα (στον Αη-Λιά για θεραπεία ασθενειών, κόλιντα παραμονής Χριστουγέννων και Αγίου Βασιλείου, Ρογκάτσια, Φώτα, Απόκριες, Λαζαρίνες, Χελιδόνισμα)	524- 530
Ρέντενο (Ρυάκια) Λαζαρίνες, κόλιντα, Ρογκάτσια	531-532
Κολινδρός	533-534

Παραδόσεις (για την Κατσιούλα, της Μπάμπους οι μέρες, το άχερο, ο Γκαβολίβας, η Δόξα, ο Πάτερ Κοσμάς, οι Βρουκολάκοι, Σντρίγγις, Καλικάντζαροι, Ίσκωμα)	535-593
Μαγικές δεισιδαίμονες συνήθειες, η Ντουντουλίνα στον Γιδά, γητέματα, νηστεία παιδιών, χαϊμαλιά, νερουχέλδουνα, αρμενοκαύκι, το μονόκερο, στην караκάξα, για τ' αβάσκαμα	593-627
Το στειροβότανο (πώς το βρίσκει κανείς)	628-630
Η ντουντουλίνα στην Αγκαθιά	630-632
Άη-Νικόλας (Βούλτσιστα), Άη-Θανάσης	632-633
Αστρολογία-Μετεωρολογία (μερομήνια, αστερισμοί, άνεμοι)	633-639
Παραμύθια και μύθοι (σύνολο 19)	639-798
Αινίγματα, προβλήματα, γλωσσοδέτες (σύνολο 34)	798-814
Τραγούδια, νανουρίσματα, κόλιντα, ερωτικά δίστιχα, κ.ά. (σύνολο 81)	814-909
Ανθρωπωνυμικά, ονόματα γυναικών (Γιδάς)	909-910
Σάλιαγκας, μουρτσέκι (μανιτάρι), μαρούδα (έντομο πασχαλίτσα), διάφορα	910-914
Ευχές, κατάρες, χαιρετισμοί, παροιμίες, εντράπελα διηγήματα (Γιδάς)	914-918
Κρατόκοιμμα (πόνος μέσης-θεραπεία)	918-919
Γλωσσικά (Γιδάς)	920-923
Οι άνεμοι στην Αγκαθιά, γλωσσικά, αίνιγμα-κατάρες-όρκοι-ευχές (Αγκαθιά)	925-932
Λατρεία, τα ρογκάτσια, κ.ά. (Νιόκαστρο)	932-936
Άνεμοι-χοροί, γέννα παιδιού (Γιδάς) - Νιόκαστρο	937-941
Παιγνίδια. Γιδάς (τα κότσια, το αλωνάκι, πούμα-ταλιόνι, τσιατάλ-μα(ν) τάλ, η παπαδιά), Αγκαθιά (το κλεφτάκι, οι κλιέφτες, η κολοκυθιά), Νιόκαστρο (το απδάκι, το γκαβάκι)	942-975
Έθιμα γάμου (Λιανοβέρι, Αγκαθιά)	975-1009
Έθιμα για το θάνατο (Λιανοβέρι, Γιδάς)	1011-1016
Εμπράγματο Δίκαιο στο Γιδά (σφράγισμα ζώων για γνώρισμα)	1017
Γιδάς (παγίδες για σύλληψη πουλιών, με την κεραμίδα, το βρόχος, με τα κουκιά)	1018-1022
Νησέλι (ποιμενική ζωή, μουσικά όργανα ποιμένων)	1023
Γιδάς (γάμος, η θέση της γυναίκας, σπορά, παροιμία)	1024-1025

Παράρτημα II

Λαογραφικές συλλογές για το Ρουμλούκι αποκείμενες στο Αρχείο Χειρογράφων του ΚΕΕΛ

Αριθ. χφου	Ημερομηνία κατάθεσης	Συλλογέας	Τίτλος συλλογής	Αριθ. σελίδων
984	10-02-1936	Δημήτριος Λουκόπουλος	Αποστολή εις Ρουμλούκι και Πέρια το θέρος του 1935	1025
1429	14-05-1940	Ελένη Ψωμά	Τραγούδια Βεροίας και περιχώρων	191
2516	20-12-1962	Έμμα Αλεξανδρίδου*	Συλλογή Λαογραφικού υλικού εκ του χωρίου Αγκαθιά	15
2517	20-12-1962	Λουκία Πέλκα*	Ο γάμος των κατοίκων Νεοχωροπούλου Ρουμλουκιού Ημαθίας	12
2518	20-12-1962	Καίτη Κράββα*	Ο γάμος εν Σταυρώ Ημαθίας	36
2520	20-12-1962	Κωνσταντίνος Μαγαλιός*	Συλλογή λαογραφικού υλικού εξ Αγκαθιάς Ημαθίας	12
2521	20-12-1962	Ευφροσύνη Σεργάκη*	Ο θρησκευτικός βίος των κατοίκων Αγκαθιάς	18
2528	20-12-1962	Αριστοτέλης Σιταρόπουλος*	Ο γάμος εν Κορυφή Ημαθίας	5
2538	20-12-1962	Άννα Καλού- Τσακαγιάννη*	Λαογραφικά στοιχεία Αλεξανδρείας	90
2549	20-12-1962	Θεοδώρα Ποριά*	Η εορτή των Χριστουγέννων εις το Καμποχώριον Ημαθίας	3
2550	20-12-1962	Γεώργιος Καλιός*	Ο γάμος εις το Καμποχώρι Ημαθίας πριν 50 χρόνια	12
2564	20-12-1962	Κορνηλία Γεωργιάδου*	Η Μεγάλη Εβδομάς και το Πάσχα εν τω χωρίω Σχοινά	5
2572	20-12-1962	Αθανασία Παυλίδου*	Τραγούδια Καβασιλών Ημαθίας	13
2585	20-12-1962	Δημήτριος Προκοπίου*	Ο Κλήδονας εν Βρυσακίω	2

3655	04-06-1973	Απόστολος Μ. Τζαφερόπουλος	Δημοτικά τραγούδια της Βέροιας (συλλογή-μελέτη)	72
4150	Δεκ. 1980	Αριστείδης Μπακαΐμης	Λαογραφικά Παλαιού Προδρόμου Ημαθίας	19

* δημοδιδασκάλισσα/δημοδιδάσκαλος. Οι συλλογές αυτών κατατέθηκαν στο Λαογραφικό Αρχείο από τον τότε Γενικό Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Παναγιώτη Νέζη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

SUMMARY

TRYFON TOPALIDIS

Material culture and folk culture of Roumlouki during the Interwar Period: The manuscript of Demetrios Loukopoulos “A mission to Roumlouki and Piéria during the summer of 1935” (Central Macedonia, Greece)

In 1935 Demetrios Loukopoulos carried out fieldwork to Roumlouki and Piéria (an area in today's Region of Central Macedonia), to collect material in order to enrich the Folklore Archive of the Academy of Athens. During his fieldwork in the area, he collected rich folklore material of a wide range of content, covering three handwritten notebooks of 1025 pages. With this paper a first presentation of this unpublished folklore collection of Loukopoulos, which is deposited in the Manuscript Archive of the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens, is attempted. Initially, a brief information about the author's biography and works is provided, followed by an overview of the publications on Roumlouki prior to 1935. Historical information on the region during the Interwar period, as well as the context of Loukopoulos' mission is provided. A description and presentation of the manuscript which cover wide aspects of the rural, social and religious life of the inhabitants is then presented along with extensive excerpts, which are listed by settlement and thematically. This little-known folklore collection of Loukopoulos adds preeminent records of the material culture and in general the folk culture of Roumlouki area that enrich and complements the folklore literature of the region of Central Macedonia.